

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

AKADEMISCHE
VOORLEZINGEN

OVER DE

NEDERLANDSCHE REDEKUNST,

HANDELENDE OVER DE

VINDING IN DE WELSPREKENDHEID;

DOOR

MR. B. H. LULOFS,
Hoogleeraar, enz. enz.

TWEEDE DRUK.

Herzien door Dr. A. DE JAGER.

TE GRONINGEN, BIJ
J. OOMKENS, J. ZOON.
1859.

I N H O U D.

	Bladz.
Eerste Voorlezing	1.
Tweede Voorlezing	9.
Derde Voorlezing	38.
Vierde Voorlezing	46.
Vijfde Voorlezing	72.
Zesde Voorlezing	84.
Zevende Voorlezing	142.
Achtste Voorlezing	172.

V O O R B E R I G T.

(VOOR DEN EERSTEN DRUK).

Ik waag het, ofschoon schroomvallig genoeg, geachte Lezer! deze Voorlezingen, welke ik in den aanvang van dit jaar voor de Heeren Studenten gehouden heb, in het licht te geven. Deels doe ik zulks, dewijl de daarin behandelde Onderwerpen soms te moeilijk en te afgetrokken zijn, dan dat het niet noodzakelijk zijn zoude, aan mijne geëerde Hoorders de gelegenheid te verschaffen, om het gehoorde be- daard te kunnen nalezen; — deels, dewijl ik nu, in het vervolg, op den door deze Voorlezingen gelegden grond, gemakkelijker zal kunnen voortbouwen, en door Voorbeelden de gegevene Voorschriften meer en meer ophelderen en veraangenamen; — deels eindelijk, om die minder geofefende Leden van het geachte Publiek, welken bij geval de lust mogt bekrui- pen dit boekje eens in handen te nemen, opmerkzaam te maken op een onderwerp, hetwelk in sommige hedendaagsche Redekundige Schriften veel te weinig op prijs gesteld wordt, ja, soms even weinig, als de geheele Oudheid, eeuwen lang achtereen, het grootste werk van hetzelfde gemaakt heeft. — En te regt deed zij zulks! Ofschoon toch de Voorschriften over hetgeen men de Vinding in de Welsprekendheid noemt, niemand, wien de Natuur de gave van juist en bondig te red- kavelen en zich uit te drukken ten eenemale geweigerd heeft, tot een scherpzinnig en bekwaam Redenaar maken zullen, blijft het echter niet minder zeker, dat zij voor hem, die eenen goeden aanleg heeft, van groot nut kunnen zijn. Boven alles blijft het tevens onbetwistbaar, dat ook de bloot bespiegelende beoefening van deze voorschriften, voorname- lijk, zoo als zij bij eenen ARISTOTELES en CICERO voorkomen, altijd onbeschrijfelijk veel zal kunnen bijdragen tot opscherping van ons ver- stand, en tot het doen verkrijgen van die Logische en naauwkeurige wijze van redeneren, welke den grondslag van het geheele gebouw der Welsprekendheid moet uitmaken. Dus zal dan ook het uitgeven dezer Voorlezingen misschien kunnen strekken, om bij dezen en gnen den eer-

bied voor de schranderheid en scherpzinnigheid, die in de werken der Ouden uitblinken, of op te wekken, of meer en meer te bevestigen, en te vergrooten; kortom, hen met die zelfde bewondering te vervullen, waarmede de Schrijver dezer Voorrede de groote Vernuftten der Oudheid hoe langer hoe meer begint te beschouwen. Wie toch vindt het ongepast, wanneer ik hier ter plaatse nogmaals herhale, dat ik van de bekwaamheden der oude Schrijvers eenen zeer hoogen dunk voede? Immers, ik vind, dat zij meest altijd zoo gesproken en geschreven hebben, als zij over de stoffe, in de omstandigheden, en met het doel, waarover, waarin of waartoe zij het woord of de pen voerden, spreken en schrijven moesten. Dus zijn zij hoogst eenvoudig, ja droog zelfs, maar ook tevens hoogst duidelijk, waar eenvoudigheid en duidelijkheid, maar te gelijker tijd zwierig en bloemrijk, waar deze laatstgemelde sieraden te pas komen. Zij trachten ons niet te doen schreien, waar zij ons moesten doen lagchen, noch vervelen ons met eenen nutteloozen woordenpronk, als het op zaken aankomt. Hunne Redenaars, hunne Geschiedschrijvers en Dichters schilderen ons geene menschen uit de maan, als er menschen dezer aarde moeten geschilderd worden; maar te gelijker tijd vieren hunne Dichters aan hunne Verbeelding den vrijen teugel, en ontsluiten het geheele rijk der Geesten en Wonderen, wanneer zij op de Verbeelding hunner Lezers werken, en die aangenaam bezig willen houden. PALAEOPHILUS wane dus niet, dat hij een echt Navolger van CICERO is, omdat hij op alle tijden en plaatsen, voor alle Toehoorders, bij alle verschillende gelegenheden, juist zoo poogt te spreken en te schrijven, als de groote Romeinsche Redenaar, bij deze of gene gelegenheid, geschreven en gesproken heeft. Daarom wordt CICERO de Vader der Welsprekendheid genoemd, dewijl hij altijd zoodanig het woord voerde, als hij tot het doel, waartoe hij zulks deed, het woord voeren moest; maar, daarom lucht men u soms uit, goede PALAEOPHILUS! omdat gij, als CICERO, spreekt en schrijft, waar gij, naar de stoffe en het doel van uw schrijven en spreken, volstrekt niet op dezelfde wijs, als de gezegde Romeinsche Redenaar, hadt moeten gesproken en geschreven hebben.

Juist daarom komen de Ouden mij zoo verdienstelijk voor, zeide ik, omdat zij altijd zoo gesproken en geschreven hebben, als zij, naar het doel, den tijd en de plaats, waarom, waarin en waarop zij zulks deden, spreken en schrijven moesten. Dat dit nu ten hoogste prijswaardig en navolgenswaardig is, spreekt evenzeer van zelve, als dat wij Nieuweren dan ook proefondervindelijk moeten trachten te toonen, dat wij hen hierin tot voorbeeld genomen hebben. Maar, hoe moeten wij hierbij te werk gaan? Moeten wij al hunne Voorschriften, hunnen

Smaak, hunne wijze van Behandeling slechts blindelings volgen, zonder te onderzoeken, in hoe verre dezelve ook in den Tijd, waarin wij leven, te pas komen? In geenen deele, want dan zouden wij juist gevaar loopen van datgens niet te doen, hetwelk zij altijd deden; namelijk van met gepastheid naar onze omstandigheden te spreken en te schrijven. Ziet een hedendaagsch Redenaar dus, dat hij tot Toehoorders en over een Onderwerp het woord voert, meer of min met de Hoorders en de Stoffe overeenkomende, tot welke en waarover CICERO gewoon was te spreken, zoo neme hij hem gerust in allen deele tot voorbeeld; want hij kan dan zeker zijn, dat hij nimmer een beter voorbeeld nemen kan. Hij zij dáár derhalve eenvoudig, waar de Romeinsche Redenaar eenvoudig was, omdat deze laatste indiervoegte het best verstaan werd, en den grootsten indruk maakte! Hij trachte evenmin, als CICERO, dáár met eene beeldrijke en leenspreukige taal te schitteren, waar die der Duidelijkheid nadeelig zoude kunnen zijn, of wel, als een niet te pas komende tooi, veracht worden! Hij zij, even als CICERO, kort, droog en zakelijk, waar Gerektheid, Waterigheid en Langwijligheid vervingen zouden baren! Hij poge niet te roeren, waar tot het Verstand gesproken moet worden, maar spreke ook niet alleen tot het koele Begrip, waar het Hart mede moet helpen uitspraak doen! Hierbij trachte hij echter, evenmin als CICERO, al te lang op de hartstogten te werken, gedachtig der gouden spreuk: dat niets spoediger droogt, dan een traan! Kortom, hij volge CICERO in allen deele na, waar hij met CICERO op eenen gelijken bodem staat; doch niemand veroordeele hem, dat hij dáár, waar zulks het geval niet is, aan dien onsterfelijken Redenaar niet meer denke, en die voorschriften alsdan opvolge, welke het gezonde Verstand hem in zijne omstandigheden voorschrijft, en die CICERO ook voorzeker opgevolgd zoude hebben, hadde hij in soortgelijke betrekkingen gesproken! Ook dit mag men bij al de lessen, die de Ouden over den Stijl en de Welsprekendheid geven, wel in het oog houden, dat dezelve altijd betrekking hebben tot hunne Welsprekendheid, dat is, tot eene zoodanige, wier werkkring hoofdzakelijk in groote Volksvergaderingen, of voor uitgestrekte Regtbanken gelegen was, en die altijd een regtstreeksch en onmiddellijk praktisch doel had, dat, namelijk, van te overtuigen en te overreden.

Laat ons dus de Ouden navolgen, wat die algemeene regelen van eenen goeden Smaak betreft, welke en voor hen, en voor ons geldig zijn; laat ons van hen afwijken, waar wij en zij in geheel verschillende omstandigheden verkeeren! Laat ons (om dit nogmaals te herhalen) van hen die edele Eenvoudigheid leeren, die, in dingen van

gewigt allen nuttelozen en overtolligen pronk versmaadt, en niet door woorden, maar door zaken tracht te overtuigen en te treffen; die *Juistheid*, *Naauwkeurigheid* en *Schilderachtigheid* van uitdrukking, waardoor in hunne letterkundige tafereelen ulles gloed en leven is; die *Duidelijkheid* en *Afgepastheid*; dat *Zinrijke*, dat *Natuurlijke*, dat *Ware*, die *Kracht* en die *Klem* van redekaveling, en wat dergelijke loffelijke hoedanigheden meer zijn, welke men telkens bij hen aantreft. Dit toch zijn *Eigenschappen*, die voor alle tijden en plaatsen gelden. De kunstvoorschriften integendeel, die ontleend worden uit den aard, of der *Stoffe*, of van sommige *Vormen*, welke den Ouden bijzonder eigen waren, zijn geenszins verbindend voor alle tijden en plaatsen, ten minste niet in zoo verre, dat die *Lateren*, welke noch deze stoffe noch deze vormen verkiezen te bezigen, daarom berispelijk zijn zouden. Daaruit toch, bij v. dat de regelen des Griekschen *Treurspels* voor en naar den eigendommelijken Aard en den Oorsprong van hetzelfde hoogst passend en berekend waren, volgt nog niet, dat *SHAKESPEARS MACBETH*, *SCHILLERS WALLENSTEIN* of *WILHELM TELL*, *GÖTHEES EGMOND* enz., stukken van *Barbaren* zijn zouden, omdat zij op de leest dezer regelen niet geschoeid zijn. De gezegde groote Dichters hebben eene andere soort van middelen gekozen, om het groote hoofddoel van alles, wat men, met eenen algemeenen naam, *Treurspel* kan noemen, het reinigen der ziel en met name der *Hartstogten* van *Medelijden* en *Vreeze*, te bereiken; wel nu, onderzoek, of hun dit gelukt zij, en, bevindt gij, dat dit het geval is, ziet gij, dat geheele *Volkeren*, met al hunne groote *Mannen*, het zegel der goedkeuring op de werken dier dichters gedrukt, ze met verrukking gelezen en herlezen hebben, strijd dan niet over de middelen, door hen gebezigd, om die goedkeuring te erlangen; middelen, die, wanneer zij zóó slecht waren, als gij voorgeeft, dat doel voorzeker nimmer bereikt zouden hebben. Op dezelfde wijze vaart een *Onbevooroordeelde*, bij het zien van een *eerwaardig*, zoogenaamd *Gothisch Kerkgebouw*, niet uit tegen de *Bouworde*, omdat dezelve niet *Iönisch*, of *Corinthisch*, of *Toskaansch* enz. is; maar hij verheugt er zich over, dat men in eenen geheel verschillenden trant, als die der *Grieken* en *Romeinen* was, toch zoo iets verhevens heeft kunnen te voorschijn brengen. Hetgeen hier door mij van den *Vorm*, in een zeker opzigt, gezegd is geworden, geldt dikwerf ook ten aanzien der *Stoffe*. *Zonderling* is het, inderdaad, dat deze of gene, die met vermaak, of ten minste zonder ergernis al de tooversprookjes, al de vertelselen leest, die over *Cyclophen*, *Sirenen*, *Sfinksen*, *Reuzen*, *Dwergen*, *Draken* en soortgelijke bovennatuurlijke wezens meer, bij *HOMERUS*, *HESIODUS*, *VIRGILIUS*, *OVIDIUS* en andere

Grieksche en Latijnsche Dichters voorkomen, eenen hedendaagschen Dichter voor half onzinnig verklaren zal, welke uit zijne Volks-Mythologie, uit zijn oud Volksgeloof en oude Volksoverleveringen van Spoken, booze Geesten, Toovernimfen, Feeën, Reuzen, Dwerger enz. eens een Dichterlijk onderwerp ontleent, en van hetzelfde een goed Dichtstuk maakt, of wel eene, in Proza geschrevene, bevallige vertelling.

Dat sommige lieden geenen smaak hebben voor dergelijke dichterlijke Verlostingen, bewijst niets tegen derzelve waarde, evenmin, als het tegen die der Toonkunst iets afdoet, dat eenige Menschen liever, ik weet niet wat, hooren, dan de heerlijkste Symfonie van MOZART of BEETHOVEN. — Gelijk echter over het algemeen onze Landaard voor de Muzijk juist niet het fijnste oor heeft, zoo heeft zij ook niet veel vatbaarheid voor het eigenlijk gezegde Romantische Spel der Verbeelding; eene onvatbaarheid, waarvoor, zoo als voor alles, ook al wederom zeer natuurlijke redenen zijn.

Ik wilde nu echter dit slechts te kennen geven, geachte Lezer! dat het, uit het gezegde oogpunt beschouwd, niet vreemd is, dat onze Dichtkunst en onze geheele Dichterlijke Letterkunde zich tegenwoordig (want in de dagen van VONDEL en HOOFT was het anders) door eene zekere Nuchterheid, en gemis van Verbeeldingspel kennelijk onderscheidt van die der Engelschen, Italianen en Hoogduitschers. Dit is dan ook de reden, dat, wanneer Mannen, als bij v. de Heer BILDERDIJK, KINKER, STARING en anderen, Gedichten uitgeven, waarin zij hunne Zangsters op het eindelooze Meer der Verbeelding een weinigje hebben laten rondzwalken, zij verbazend lange Voor- of Naredenen moeten schrijven, om te verhinderen, dat men hen toch niet als half en half krankzinnig van hersenen beschouwe; — Voor- en Naredenen over dingen, aan wier dichterlijke bruikbaarheid niemand in Engeland, Duitschland of Italië in het allerminst twijfelt.

Ik zeg, voor het overige, dit eene en andere in geenen deele, om onze fraaije Letterkunde in een ongunstig daglicht te plaatsen; want, waarlijk, ik begeer niet onder de verachters van mijn vaderland gerangschikt te worden; maar ik zeg het vooral slechts, om een' wenk te geven tot bescheidenheid in het beoordeelen van den smaak van andere Volken. Ook zal de oogst onzer fraaije Letterkunde er niet te slechter om uitvallen, wanneer men, te gader met den akker van het Ware en Wezenlijke, ook eens dien van het Romantische Verbeeldingspel wat beploegt, Deels toch willen een aantal dichterlijke gewassen slechts op den laatsten tieren en groeijen, deels zal ons het bebouwen van dien laatstgenoemden des te beter de bearbeiding des eersten leeren. —

Onze TOLLENS, de hoogst verdienstelijke Dichter der Overwintering op Nova Zembla, moge van dit laatste ten bewijze strekken.

Zeer weinig in getal zijn de bronnen geweest, waaruit ik de stoffe voor deze Voorlezingen genomen heb. Niet te onregt toch heeft men meermalen aangemerkt, dat men, bij de behandeling van een aantal Letterkundige onderwerpen, niet veel boeken noodig heeft, en dat het doorbladeren en doorvliegen eener menigte Werken van veel minder nut is, dan het vlijtig beoefenen van eenige weinige goede, vooral, als deze de bronnen zijn, waaruit de meeste volgende Schrijvers geput hebben. Uit dien hoofde heb ik mij dan ook, bij het opstellen dezer Voorlezingen, geheel en al bij de Ouden bepaald, zonder mij met latere Schrijvers, die dit onderwerp hebben aangeroerd (ofschoon weinigen het gedaan hebben) eenigzins op te houden. En nog niet eens heb ik tot al de Ouden, die over de Redekunst gehandeld hebben, de toevlugt genomen. Oordeelende toch, dat eene verwijzing naar veelvuldige verschillende manieren van zien meer geschikt zijn zoude, om mijn eigen hoofd, en de hoofden mijner geëerde Hoorders, te verwarren, dan aan dezelve duidelijke denkbeelden te geven, heb ik voornamelijk ARISTOTELES en CICERO tot Gidsen genomen, van welken eerstgenoemde ik bij deze gelegenheid eerst de reuzengrootte heb leeren kennen; eene reuzengrootte, waarbij CICERO zelfs, in vele opzichten, als dwerg, verschijnt, en waarom onze VOSSIUS, zelve een Wonder van Geleerdheid, hem te regt een Wonder der Wereld noemt. Hij toch, die weten wil, wat scherpzinnigheid is, die weten wil, wat een blik beteekent, welke tot op den bodem van alles doordringt; die weten wil, wat Logisch redekavelen heet, en wat men het noemt, met juistheid en naauwkeurigheid gevolgen uit deze of gene stelling af te leiden; die weten wil, wat een stijl beteekent, welke, hoe droog die ook zijn moge, toch, bij die droogheid, bij de hoogst mogelijke kortheid en zinnigheid, en ofschoon de afgetrokkenste onderwerpen behandeld worden, de duidelijkheid zelve is; die weten wil, wat het zegt bepalingen te geven, waarin de bepaalde zaak volkomen past; kortom, die hetgeen men een sijn verstand en oordeel, hetgeen men scherp- en diepzinnigheid noemt (ik spreek van geene zielsvermogens, die tot het gevoel en de Verbeelding behooren) tot den hoogst mogelijken trap van volmaaktheid wil zien opgevoerd: — die leze maar eens een enkel Hoofdstuk uit de Redekundige schriften van ARISTOTELES — die leze maar eens hetgeen ik, op diens Wijsgeers voetspoor, over de verdeling van de Welsprekendheid, of met andere woorden, van hetgeen CICERO bepaalde onderzoekingen (Causae) noemt, heb aangemerkt; die leze maar eens het Hoofdstuk, vol Dia-

lectische scherpzinnigheid, over het Mogelijke en Onmogelijke, het Groote en het Kleine, waarvan ik eene Vertaling heb pogen te geven, of, als hem dit te droog is, zoo doorloope hij eens hetgeen ik, naar ARISTOTELES, ofschoon slechts ter loops, over de Hartstogten gezegd heb, alwaar hij Bepalingen zal aantreffen, die van de diepste kennis der Menschelijke ziel getuigen. Niet minder straalt eene zoodanige Menschenkennis door in de juiste, met de karakteristiekste trekken prijkende, Schetsen, welke ARISTOTELES van de verschillende Geaardheden der Menschen gegeven heeft, en waarvan men er twee, de karakterschets namelijk van Jonge en van Oude lieden, op bladzijde 174 en volgende dezer Voorlezingen, vinden kan.

Waarlijk, het is geen wonder, dat deze groote Wijsgeer zoo uitbundig door alle Eeuwen heen vereerd is geworden, ja, dat zulks plaats had bij Mannen van de grootste scherpzinnigheid en kracht van redekaveling; gelijk bij v. de beroemde LESSING van dit gevoel van bewondering geheel doordrongen schijnt, ter plaatse, waar hij de Aristotelische stelling over het doel van het Treurspel ontwikkelt.

Tot de gezegde Schrijvers dan, geachte Lezer! heb ik mij, bij het opstellen dezer Voorlezingen, voornamelijk bepaald, dan eens dezen, dan eens genen tot Leidsman nemende, maar voor het overige niets meer doende, dan slechts enkele punten van hen aan te roeren, en dan mijne Hoorders verder tot de bronnen zelve te verwijzen. Dat ook onze wondergeleerde VOSSIUS mij van veel dienst geweest is, en ik niet heb kunnen nalaten, om, door het vertalen van een enkel Stuk zijner lessen, op bladz. 64, mijne oprechte hulde aan zijne, bij al hare onnoozele Naïveteiten, verbazende kennis te bewijzen, moet ik niet vergeten te zeggen. Bij het korte Overzicht, dat ik, op bladzijde 17 en volgende, van CICERO'S Topica (een niet zeer gemakkelijk Geschrift) heb trachten te geven, heeft mij de breedvoerige en doorlopende, ofschoon, helaas, niet geheel en al tot ons overgekomeene Commentarius van den ouden, beroemden Wijsgeer en Dichter BOËTIUS veel dienst bewezen. Ik heb mij voor de overige schriften van CICERO, die ik gebruikt heb, eenvoudig bij de uitgave van ERNESTI bepaald, en CICERO uit zich zelve, en door vergelijking met zich zelve pogen te verstaan. Van ARISTOTELES heb ik de uitgave van CABAUBONUS gebezigd, in welke men, naast den soms wat bedorvenen Griekschen tekst, over het algemeen zeer goede Latijnsche Vertalingen aantreft, die mij, ter bespoediging van den arbeid, dikwerf te stade zijn gekomen.

Doch nu geen woord meer, geachte Lezer! maar integendeel duizendmaal verschooning voor deze lange Voorrede. Met dat al zoude ik hetgeen het noodzakelijkst daarin behoort, nog wel vergeten;

vooreerst, namelijk, den hartelijken wensch, dat, zoo dit Geschrift soms in de handen van waarlijk kundige en geoeffende Vaderlandsche Geleerden mogt geraken, zij, om de moeite en den arbeid aan hetzelfde besteed, er het gebrekkige wel van willen over het hoofd zien; — ten tweede, de waarschuwing, dat niemand hier iets Nieuws, maar slechts het eene en andere van het bij velen vergetene Oude, wederom op nieuw opgedischt, gelieve te zoeken; — en eindelijk de bede, dat men deze Voorlezingen in het allermintst niet beschouwe, als uitgewerkte Verhandelingen, maar blootelijk, als vingerwijzingen naar veel Nuttigs en Schoons, dat bij de Ouden over de Onderwerpen, in dit boekje behandeld, te vinden is. — Men luistert voor een oogenblik wel eens met goedwilligheid naar eenen Reiziger, die uit het eene of andere, thans wat minder bekende, of in vergetelheid geraakte Land terugkomende, niet kan nalaten van hetgeen hij zoo al gezien en waargenomen heeft een weinigje te keuvelen. Men luistert naar hem, zeg ik, met goedwilligheid, al merken ervarenen lieden ook op, dat hij veel slechts vlugtig en ter loops gezien heeft, of ten minste, dat hij er slechts vlugtig en ter loops van spreekt. Wel nu, men beschouwe mij ook, in eenen zekeren zin, als zulk eenen, op reis geweest zijnden, persoon; als iemand, namelijk, die een klein uitstapje in een tegenwoordig weinig bezocht gedeelte van het Rijk der oude Letterkunde gedaan heeft, en thans met eene reizigerachtige snapachtigheid deze en gene geziene Voorwerpen in hunne uiterste omtrekken afschetst.

Wie weet, of kundige en bescheidene lieden ook mij dan nog niet wel met eenen glimlach van genoeg en tevredenheid willen aanhooren, en of niet deze en gene Reislustige aangespoord zal worden, om met eigen oogen de beschrevene Gewesten wat naauwkeuriger te gaan beschouwen, dan zulks door mij geschied is.

B. H. LULOFS.

Groningen, 3 Mei

1822.

EERSTE VOORLEZING

OVER DE

V I N D I N G,

HANDELENDE OVER §§ 93. EN 94

VAN DE

NEDERLANDSCHE REDEKUNST.

§ 93.

„Vier Hoofdpunten komen bij het opstellen en houden van Redevoeringen of andere soortgelijke stukken van Welsprekendheid in aanmerking, de VINDING namelijk, de REGELING of RANGSCHIKKING, de GEDACHTE of WOORDUITDRUKKING, en de UITSPRAAK of MONDELIJKE VOORDRAGT.

Door de VINDING (*Inventio*) in de Welsprekendheid verstaan wij: het opsporen van zoodanige denkbeelden, gronden, bewijzen, of hoe men die ook noemen moge, als wij behoeven, om over een onderwerp, waarover wij te spreken hebben, *wel*, dat is, doelmatig te spreken.

Het is verbazend, te zien, hoeveel werk de Ouden van hetgene men de *Vinding* noemt, gemaakt hebben. De Schriften van ARISTOTELES, CICERO, QUINCTILIANUS, HERMOGENES en anderen zijn vol van lessen en regelen, die tot dit onderwerp in betrekking staan. Ofschoon de groote Vernuftten der Oudheid toch wel begrepen, dat de eigenlijk gezegde gave van denken en redekavelen, als de Natuur haar den Mensch geweigerd heeft, door geen onderrigt te verkrijgen is — en ofschoon zij tevens wel inzagen, dat alle bewijsgronden in elke bijzondere zaak vooraf met geene mogelijkheid te bepalen zijn, oordeelden zij echter, dat er zekere

algemeene voorschriften gegeven konden worden, om allengskens eene meerdere vaardigheid en gemakkelijker in het vinden van bewijzen en denkbeelden te verkrijgen. Van hier de zoogenaamde *Topica* of *Betoogbronnenleer*, welke in de geschriften der vroegere Redekundigen zulk eene aanzienlijke plaats beslaat. Zij maakte het samenstel uit van alles, hetwelk betrekking had tot het onderwijs over de dusgenoemde *τόποι* of *loci*, dat is, *plaatsen* of *bronnen*, waaruit, bij het spreken over iets, onze bewijzen en gronden moeten ontleend worden."

§ 94.

„Men kan dus deze Plaatsen of Betoogbronnen met CICERO de zetels der Bewijsgronden (*Sedes argumentorum*) noemen, terwijl men dan echter door Bewijsgronden soms alle denkbeelden in het algemeen verstaan moet, waarvan wij ons bedienen kunnen, om over een onderwerp, dat wij gekozen hebben, doelmatig te spreken, of gelijk de Ouden, naar hunne gewone bepaling van de Welsprekendheid, zeggen zouden, te overreden. Alle zaken derhalve, eigenschappen, hoedanigheden, omstandigheden, middelen, en wat dies meer zij, waaruit wij zoodanige bewijsgronden (*argumenta*), bij het behandelen van deze of gene stoffe ontleenen, maken (in den ruimsten zin gesproken) hunne *plaatsen* of *Betoogbronnen* uit."

Uit de voorgelezene §§ hebt gij gehoord, mijne Heeren! dat, bij het opstellen van Redevoeringen, of andere soortgelijke stukken van Welsprekendheid, vier hoofdpunten in aanmerking komen; vooreerst de *Vinding*, ten tweede de *Regeling* of *Rangschikking*, ten derde de *Gedachtenuitdrukking*, *Woorduitdrukking* of *Uitdrukking der Gedachten door middel van woorden*, en ten vierde (voor zoo ver ten minste eene Redevoering uitgesproken wordt) de *Uitspraak* of *Mondelijke Voordragt*. Laat ons tot de beschouwing dezer hoofdpunten thans overgaan, en in de eerste plaats onze aandacht eenen tijd lang bij die der zoogenaamde *Vinding* bepalen.

De beroemde Romeinsche Redenaar, Redekundige en Wijs-

geer CICERO noemt in zijn geschrift, hetwelk hij in nog
 ? jeugdigen ouderdom over dit onderwerp opstelde, en waarvan
 een paar boeken tot ons gekomen zijn, de *Vinding*: het
 uitdenken van ware of waarschijnlijke dingen, om eene be-
 twistbare zaak (*causam*) geloofelijk (*probabilem*) te maken.
 Deze bepaling, met welke men soortgelijke in andere ge-
 schriften van CICERO vergelijken kan, heeft vooral betrekking
 tot de Regterlijke en Staatkundige Welsprekendheid, weshalve
 wij, ofschoon in den grond nagenoeg hetzelfde zeggende, in
 ons handboek de *Vinding* een weinig breedvoeriger, en op
 allerlei soorten van Welsprekendheid toepasselijker, genoemd
 hebben: het opsporen van zoodanige denkbeelden, gronden,
 bewijzen, of hoe men die ook noemen moge, als wij
 behoeven, om over een onderwerp, waarover wij te spreken
 hebben, wel, dat is, doelmatig te spreken.

Ik wil, bij voorbeeld, eene redevoering doen over de
 Onsterfelijkheid der ziel; met andere woorden: ik wil in het
 openbaar en op eene eenigzins plegtige wijze over de onster-
 felijkheid der ziel spreken. Wat heb ik nu in de eerste
 plaats noodig? Datgene, niet waar, hetwelk in woorden
 uitgedrukt moet worden; die denkbeelden, die gronden, die
 bewijzen, die ik over en voor mijn onderwerp zeggen en
 aanvoeren zal. Ik moet bij v. eene bepaling hebben van
 hetgene ik door de onsterfelijkheid der ziel versta. Ik moet
 bewijzen hebben, om die onsterfelijkheid te betoogen. Ik
 moet kunnen aantoonen, welke gevolgen het geloof aan die
 waarheid hebben kan en hebben moet; welk een troost er uit
 te scheppen zij; hoe verderfelijk grondstellingen zijn, die deze
 waarheid trachten te vernietigen enz. Ik moet bij dit
 eene en andere ook weêr denkbeelden hebben, waardoor ik
 hetgeen ik zeg, tot mijne Hoorders in betrekking breng. Ik
 moet naar sommige gronden zoeken, waardoor ik het best
 hun verstand kan overtuigen; naar andere wederom, waar-
 door ik hun hart, hun gevoel voor hetgeen ik beweer, partij
 doe trekken enz. Het uitvorschen, het nasporen, het
 opdelfen van dit alles, ziedaar, wat de *Vinding* in de
 Welsprekendheid uitmaakt, ziedaar voor den Redenaar een

hoofdpunt, waarover, zoo als ik in de tweede voorgelezene § zeide, de schriften der Ouden een groot aantal van Voor-schriften bevatten, en over hetwelk een ARISTOTELES (die Vorst en Koning der Redekundigen), een CICERO, een QUINCTILIANUS en eene menigte anderen geheele boeken vol geschreven hebben. Inderdaad, wanneer men alles, wat over dit onderwerp al gezegd is, ziet, zoo zoude men, bij den eersten oogopslag, wanen, als of, met behulp van dit door Vroegeren en Lateren bijeengebragte, het opstellen eener Redevoering de gemakkelijkste zaak ter wereld, en of het even ligt ware, om te leeren denken en bewijzen te vinden, als men schrijven en rekenen leert.

Onderwijl is dit volstrekt het geval niet. Nog oneindig meer, dan het schrijven eener fraaije hand in vele opzichten, en wat ook de kunst oefening hiertoe bij moge dragen, eene gifte der Natuur, eene aangeborene begaafdheid is, nog oneindig meer is zulks de bekwaamheid en het vermogen, om juiste en scherpzinnige, sierlijke en oorspronkelijke gedachten te voorschijn te brengen; gedachten, die het verstand overtuigen, het hart treffen, en volkomen geschikt zijn, om den Redenaar dat doel te doen bereiken, waartoe hij spreekt.

Neen, wien de Natuur de goddelijke gaven des verstands, des oordeels, der scherpzinnigheid, der verbeeldingskracht, des gevoels geweigerd heeft, zal voorzeker door geen' ARISTOTELES of QUINCTILIANUS zoodanige denkbeelden, als het brein van eenen CICERO, van eenen DEMOSTHENES, van eenen BOSSUET, en andere groote Redenaren opleverde, ooit leeren vinden. Geene Betoogbronnenleer zal ons baten, wanneer onze hersenen ten eenenmale stomp, en tot denken volstrekt ongeschikt zijn.

Maar waartoe dient dan de geheele *Vinding* (zal men vragen), indien zij eenen onbekwame toch niet bekwaam maken kan? Er is een Hoogduitsch spreekwoord, hetwelk luidt: Men moet met het bad ook niet het kind wegwerpen, en waarvan de zin hierop nederkomt, dat men met het nuttelooze niet het nuttige tevens over het hoofd moet zien; niet

iets voor geheel en al onbruikbaar houden, omdat het in sommige gevallen niet bruikbaar is. — Ziedaar, wat men bij de *Vinding* nooit uit het oog moet verliezen! Zoo weinig, als zij in staat zijn zal, om iemand, die volstrekt niet tot het opstellen van het eene of andere geschikt is, wien de Natuur allen aanleg tot geregeld denken en spreken geweigerd heeft, tot eenen Denker en Redenaar te maken, zoozeer zal zij soms hem, die wezenlijk voor Welsprekendheid eenige vatbaarheid bezit, behulpzaam kunnen zijn, om hem, wanneer hij over de eene of andere zaak te spreken heeft, gedachten te doen vinden; of liever, de beoefening van hetgene zij ons leert, zal altijd meer of min ons verstand scherpen en ons het denken gemakkelijker maken. Sommige latere Redkundigen hebben hier minder gunstig over geoordeeld; maar ik herhale hier, hetgeen ik in § 100 gezegd heb: Zouden de grootste Vernuftten der Oudheid, onder welke velen zoo *profondervindelijk* wisten, wat bij de beoefening der Welsprekendheid al of niet van dienst zijn konde; zouden deze van de *Topica* eeuwen lang zoo onbeschrijfelijk veel werk gemaakt hebben, indien zij zoo geheel nutteloos en beuzelachtig ware, als sommigen in onzen tijd wanen?

Ik noemde hier het woord *Topica*, hetwelk ik in mijn handboek door *Betoogbronnenleer* vertaald heb. Deze naam is afkomstig van het Grieksche *τοπος*, dat is eene *plaats*, in het latijn *locus*; zoodat *Topica* of eigenlijk *Topice* (want het eerste is meer een meervoud) zooveel als: verzameling van plaatsen beteekent, of wel de *Leer*, die over deze plaatsen handelt. — Maar, wat geeft dat woord *plaatsen* te kennen, zult gij vragen. Moet men het letterlijk opvatten? Van iets lichamelijks en stoffelijks? neen, het duidt iets onstoffelijks aan; het duidt de bronnen aan, waaruit ons verstand, wanneer wij de eene of andere zaak behandelen, zijne gedachten putten moet. Het beteekent den kring, den omvang der denkbeelden, waarin het zijne bewijzen moet zoeken. Het beteekent de zetels dier bewijsgronden, gelijk *CICERO* ze noemt (*Sedes argumentorum*); terwijl men hier door bewijsgronden, in eenen ruimen zin, alle denkbeelden verstaan kan, waarvan wij

ons bedienen, om over een onderwerp, dat wij gekozen hebben, *wel* of *doelmatig* te spreken. Kortom, de Ouden noemden het *plaatsen*, omdat zij zich de bewijzen en gronden daarin, als het ware, geplaatst dachten; omdat men iemand, die gedachten over het eene of andere onderwerp noodig had, konde toevoegen: zoek die onder al het denkbare op die of die plaats! Bij v. ik moet iemand prijzen; ik moet tot lof van iemand spreken. Hoe moet ik dit nu doen? Welnu, ik moet opnoemen hetgeen in hem *loffelijk* is. Maar wat kan in iemand al *loffelijk* zijn? Zeer veel; verstand, bekwaamheid, enz. enz. In hetgene dus loffelijk is, in al hetgene zich hiertoe brengen, hierover zeggen laat, moet ik mijne denkbeelden, mijne stoffe voor hetgeen ik zeggen zal, zoeken. Het *loffelike* moet mij dus *plaatsen* of *betoogbronnen* opleveren. Heb ik hierover nu juiste denkbeelden; weet ik naauwkeurig, wat al of niet lof verdiene; kan ik dit eene en andere geregeld uiteenzetten, ontwikkelen, de waarde er van doen gevoelen; heb ik tevens bondig en Redeneerkundig of Logisch leeren redekavelen; ben ik voorts genoegzaam bekend met de daden van hem, dien ik prijzen moet, zoo zullen de gedachten mij voor mijne lofrede van zelve toevloeyen. Deze gedachten moet ik dan voorts geleidelijk rangschikken, hetwelk, zoo als ik reeds zeide, het werk is der *Regeling*; voorts ze in gepaste bewoordingen uitdrukken, waartoe de *Gedachteuitdrukking* de voorschriften geeft; en ze dan uitspreken, dat in de *Uitspraak* of *mondelijke Voordragt* geleerd wordt.

Het hier in de laatste plaats aangemerkte zal, hoop ik, strekken, om u, zóo voor alsnog geen volkomen duidelijk, ten minste een niet ten eenenmale verward begrip te geven van hetgeen de Ouden door *Vinding*, *Betoogbronnenleer*, en wat dies meer zij, verstonden. Tevens zal het u misschien reeds eenigermate begrijpelijker geworden zijn, hoe de *Vinding* hare nuttige zijde hebben, en hoe zij sommige algemeene voorschriften geven kan, waardoor allengskens eene meerdere vaardigheid en gemakkelijkerheid in het vinden van bewijzen en gronden verkregen worden. De Ouden geven bij v. in hunne schriften over de *Vinding*, onder anderen, naauwkeurig op,

wat al loffelijk te noemen zij, en wat de grond, het doel en middelpunt van allen lof uitmake. Welnu, indien ik de regels, die zij hierover gegeven hebben, ken en in mijn geheugen geprent heb, zoo zal mij immers dan, wanneer ik over dezen of genen eene Lofrede moet opstellen, het vinden van denkbeelden altijd eenigzins gemakkelijker vallen, dan wanneer ik nooit over zoo iets had nagedacht. De Ouden geven naauwkeurig op, waar men in de behandeling van Regtsgedingen al op te letten hebbe, wat de hoofdstwistpunten in alle Baliezaken zijn, hoe een Redenaar over deze punten vóór of tegen spreken moet enz. enz. Welnu, wanneer ik mij hun zamenstel of *systema* hierover met vlijt heb eigen gemaakt, zal ik dan niet bij Pleitredenen gemakkelijker, geleidelijker, juister en scherpzinniger spreken en redekavelen kunnen, dan wanneer mij al deze voorschriften geheel en al vreemd zijn? De *Vinding* leert ons bij v. (om hier nog een oogenblik bij stil te staan) dat de Twistpunten, de punten van verschil in eene zaak, die voor de Balie te huis hoort, altijd tot een van deze drie moeten gebragt worden, namelijk, dat of de daad, als daad, ontkend wordt; of de naam, dien deze daad dragen moet, of het regt dat uit die daad voortspuit. Zoo bij v. toch A van moord wordt beschuldigd, omdat hij gezegd wordt dit of dat feit gepleegd te hebben, dan moet, voor zoo ver A verdedigd kan worden en er dus twistpunten tusschen aanklager er verdediger ontstaan kunnen, deze verdediging en dus het punt van verschil of hierin bestaan, dat het geheele plegen der daad, om welke A beschuldigd is, wordt ontkend; of dat men, het feit toestemmende, echter loochent, dat die daad datgene zij, den naam van dat misdrijf moet dragen, waarvoor zij wordt uitgegeven; of wel ten derde, dat men, noch de daad, noch hare *objectieve* hoedanigheid ontkennende, echter beweert, dat A evenwel niet als schuldig en strafbaar kan worden aangezien, omdat hetgeen hij gepleegd heeft, in betrekking tot hemzelve, of met andere woorden, onderwerpelijk of *subjectief*, niet voor strafbaar kan worden gehouden. Gevoelt gij nu niet, dat wanneer iemand weet, dat dergelijke twistpunten

bij de behandeling van allerlei Regtzaken voor moeten komen, en wanneer hij tevens weet, *hoe* een Redenaar hier in het algemeen bij elk van dezelve, hetzij als aanklager, hetzij als verdediger, spreken moet, gevoelt gij dan, zeg ik, niet, dat hij zulks dadelijk met eene zekere juistheid en naauwkeurigheid van onderscheiding, met eene zekere geregeldheid, duidelijkheid en gepastheid doen zal; kortom: gevoelt gij niet, dat, wanneer hetgene over de *Vinding* door de Ouden geschreven is, met oordeel gelezen wordt, zulks ongemerkt ons vaardig zal leeren denken, ongemerkt ons zal gewennen, om spoedig te zien, wat er al over eene zaak, waarover wij te spreken hebben, kan en moet gezegd worden?

Na dit, in het algemeen over het nut der *Vinding* aangemerkt te hebben, zullen wij thans overgaan, om het eene en andere, dat tot haar al gebragt kan worden, volgens den leiddraad van ons handboek, wat nader te beschouwen.

TWEEDE VOORLEZING,

OVER § 95.

„CICERO verdeelt in zijne *Betoogbronnenleer (Topica)*, in zijne *Redekundige Verdeelingen (Oratoriae Partitiones)*, en andere geschriften, alle Betoogbronnen in twee Hoofdsoorten, namelijk in de zoodanige, welke onmiddellijk in eene, door ons behandeld wordende, zaak liggen opgesloten (*loci in re ipsa insiti*), en in dezulke, welke van buitenaf ontleend worden (*loco assumti*). De eerste of de *inliggende, inwendige Betoogbronnen* verschaffen ons de bewijzen en gronden, die wij verkrijgen door bij v., iets naauwkeurig te bepalen, deszelfs deelen op te noemen, deszelfs benaming na te gaan enz.; zoo ook diegene, welke uit de gelijkheid, ongelijkheid, tegenstrijdigheid of overeenkomst van twee dingen hare kracht ontleenen; al verder, die in de beschouwing eener zaak in hare oorzaken en gevolgen, of in de vergelijking van het meerdere of mindere enz. gegrond zijn, en verschillende anderen, welke allen door CICERO, op het voetspoor van ARISTOTELES, met de verwonderlijkste scherpzinnigheid en het onbegrijpelijkste vernuft nitgelegd en met voorbeelden opgehelderd zijn geworden.

Voor hem, die zijn denkvermogen wil scherpen, zijn deze verhandelingen van CICERO der lezing overwaardig.

Evenzeer is zulks de ontwikkeling, die hij geeft, van den aard dier Betoogbronnen, welke uitwendig zijn, of buitenaf liggen (*loci assumti*). Hij brengt ze onder eene Hoofdrubriek, namelijk die van *Getuigenissen (Testimonia)*. Deze verdeelt hij in Goddelijke en menschelijke. Tot de Goddelijke behooren alle bewijzen en gronden, die men over of voor een onderwerp, hetwelk men behandelt, uit Godspraken ontleent, uit wigchelarijen, voorspellingen enz. enz. De menschelijke bevatten de gronden, genomen uit het gezag, den wil, de verklaringen, of het zeggen van anderen, waartoe bij v. in Regtsgedingen alle bewijzen moeten gebragt worden, die men trekt uit schriftelijke oorkonden, verbindtenissen,

cedafleggingen en dergelijke. Men kan hier ook de drangredenen toe brengen, die uit het voorbeeld van anderen getrokken worden, ofschoon deze Betoogbron insgelijks onder de *invendige* gerangschikt wordt. Stel eens, ik wil aan eenen Scheepsbevelhebber de deugd van eerlijkheid aanprijzen, en dring zulks aan door te zeggen, dat DE RUITER door deze deugd heeft uitgemunt, dan is, in eenen zekeren zin, deze Betoogbron buitenaf gelegen. Mijn *locus* is die van het voorbeeld (*Exemplum*)."

Ter opheldering dezer §, mijne Heeren, zal ik in de eerste plaats het eene en andere aanhalen uit de zoogenaamde *Redekundige Verdeelingen* of *Splitsingen* (*Partitiones Oratoriae*) van CICERO; die plaats namelijk, waarin hij van de voornaamste Betoogbronnen (*loci*) een kort overzicht geeft.

Ten tweede zal ik een paar woorden zeggen over het onderscheid tussehen de zoogenaamde *Redekundige* en *Redetwistkundige Betoogbronnen* (*loci Rhetorici et Dialectici*) iets, waarvan ik, korthedshalve, in mijn Handboek geene melding gemaakt heb.

Ten derde zal ik hetgene ik kortelijk en over de *invendige*, en over de *buitenaf liggende Betoogbronnen* gezegd heb, wat nader uiteenzetten, en door voorbeelden, zooveel mogelijk, ophelderen.

Wat het eerste betreft, hier moet ik vooraf met een woord aanstippen, dat CICERO's klein geschrift, *Redekundige Verdeelingen* geheeten, aldus genoemd wordt, omdat het zeer beknopt de hoofdpunten of hoofddeelen bevat, die in alle Welsprekendheid in aanmerking komen, en welke door hem in zijne andere Redekundige geschriften breedvoeriger zijn uiteenzet. Het geschrift is in Dialogen of Zamenspraken vervat, gehouden wordende tussehen CICERO en zijnen Zoon. De Zoon vraagt van tijd tot tijd, de Vader antwoordt. Dus zegt dan de Zoon onder anderen (in het tweede hoofdstuk): Daar dus het *Vinden* de eerste taak is des Redenaars, wat moet hij dan zoeken? — CICERO, de Vader: Hij moet trachten te

vinden, op welk eene wijze hij geloofd worde van hen, welke hij poogt te overreden, en voorts in welker voege hij hunne gemoederen in beweging kunne brengen. (Houdt hierbij in het oog, dat elk Redenaar hoofdzakelijk op twee dingen te werken heeft, 1) op overtuiging van het verstand, 2) op het treffen van het hart. Is toch het verstand overtuigd en het hart getroffen, dan kan een Redenaar ligtelijk tot het doen of nalaten van datgene *overreden*, hetwelk hij begeert, dat men doen of laten zal. In overreden nu, weet gij, werd door de Ouden over het algemeen, en *over het algemeen* ook niet te onregt, het doel der Welsprekendheid gesteld). — CICERO *de Zoon*: Waardoor halen wij anderen over, om ons te gelooven (waardoor overtuigen wij hen van het eene of andere?) — CIC. *V.* Door bewijzen, die wij nemen uit betoogbronnen, en wel of uit de zoodanige, die in de zaak zelve liggen, of die van buitenaf aangevoerd worden. — CIC. *Z.* Wat noemt gij betoogbronnen? — CIC. *V.* Zoodanige dingen, waarin de bewijzen voor iets schuilen. — CIC. *Z.* Maar wat is een bewijs? — CIC. *V.* Iets gevonden geloofbaars, geschikt, om overtuiging te verwekken. — C. *Z.* Hoe verdeelt gij de twee door u genoemde soorten van betoogbronnen? — C. *V.* Diegene, welke, als zonder kunst, worden aangezien, noem ik de buitenaf liggende en breng ze onder de algemeene Rubriek van *getuigenissen*. — C. *Z.* En wat zijn inwendige betoogbronnen? — C. *V.* Diegene, welke in de zaak zelve gelegen zijn. (Tot kleine voorloopige opheldering, diene hier, in het voorbijgaan, het volgende. Wanneer ik over Gods Alwetendheid sprekende, het bewijs hiervoor ontleen uit de *bepaling*, die ik van God, als het allervolmaaktste Wezen, maak. Wanneer ik zeg: God moet alwetend zijn, want het denkbeeld van een allervolmaaktst Wezen, dat alles geschapen heeft, bestuurt en onderhoudt, sluit de alwetendheid van zelve in zich, zoo ontleen ik mijn bewijs uit eene betoogbron, die geheel en al in de zaak zelve, waarover ik redeneer, ligt opgesloten. — Maar wanneer ik tot bewijs van Gods alwetendheid mij op den Bijbel beroep, en zeg: God is alwetend, want de Heilige Schrift leert mij zulks, dan redeneer ik uit eene

buitenaf liggende Betooqbron, die niet onmiddellijk door haar zelve met mijn onderwerp verbonden is. Mijne betooqbron is dan het *Getuigenis*, zoo als wij zagen, dat CICERO het noemt. Ik grond mij dan op een bewijs, dat ik niet door kunst van redenering behoef te verkrijgen, maar dat mij geheel gereed en klaar wordt aangeboden. En daarom is het dan ook voor ongeoeffenden vrij wat gemakkelijker te zeggen: Dit of dat is waar, omdat deze of gene het gezegd heeft, dan: dit of dat is waar, omdat het om die en die redenen waar zijn moet. Op dien grond dus worden de buitenaf liggende Betooqbronnen door de Grieken *kunste-looze* genoemd, waarop CICERO in de aangehaalde plaats dan ook zinspeelt. Doch laat ons zien, wat de beroemde Redenaar over de laatstgemelde Betooqbronnen, welke hij onder de algemeene Rubriek van *getuigenissen* brengt, verder zegt). — C. Z. Hoeveel soorten zijn er van *getuigenissen*? — C. V. Tweederlei: Goddelijke en Menschelijke. Goddelijke zijn bij v. Godspraken, voortekenen en voorspellingen, antwoorden van Priesters, van Wighelaren, van Droomuitleggers. Menschelijke zijn zij, die voortspruiten uit het gezag, den wil, het te kennen geven van Menschen, hetzij dit vrijwillig, of met dwang geschied zij, waartoe dan bij v. schriftelijke oorkonden, verbindtenissen, beloften, eedzweringen en pijnlijke verhooren gebragt moeten worden.”

Ik zal hier weêr een enkel woord ter opheldering inlaschen. A is schuldig aan B eene zekere somme gelds. A weigert echter die te betalen. B doet hem dus voor het geregt roepen, en neemt enen Advokaat aan, om zijn regt voor de Vierschaar geldig te maken. De Pleitbezorger onderzoekt, welke middelen van bewijs B heeft, om zijne schuldordering op A te staven, en hij vindt eenen brief van B, waarin deze duidelijk te kennen geeft, dat hij de bovengemelde somme gelds aan A schuldig is. Op dezen brief nu grondt onder anderen zich de Advokaat. Uit dit schriftelijk stuk leidt hij onder anderen de wettigheid der schuldordering af. Ziedaar dus zijne betooqbron, waaruit hij rede-neert; hierin vindt hij het middel, om, in hetgene hij zegt,

van hen, die hij overtuigen en overreden wil, geloofd te worden. Nu is echter deze Betoogbron niet onvoorwaardelijk in de zaak zelve gelegen; immers A konde evenzeer schuldig zijn, al ware er geen schriftelijk bewijs voorhanden; neen, zij ligt buitenaf. Zij behoort tot de *getuigenissen* en wel tot de *Menschelijke getuigenissen*, waaronder, zegt CICERO, in de zoo even aangehaalde plaats, geschriften, verbindtenissen, beloften enz. behooren. En op dezelfde wijze nu, als hier mijn *getuigenis* tot de *menschelijke getuigenissen* gebragt moet worden, zal het, bij eene andere gelegenheid, weder tot de *Goddelijke getuigenissen* behooren. Handelende bij v. over de Menschlievendheid, toont een kanschredenaar, na eerst het pligmatige dier deugd uit haren eigen aard betoogd te hebben, insgelijks aan, dat zij in den Bijbel uitdrukkelijk wordt voorgeschreven, bij v. in de plaats: Hebt uwen naaste zoo lief, als u zelve, of wel: al wat gij wilt, dat u de Menschen doen enz. Ook hierdoor dus overtuigt hij zijne Toeh. van de noodzakelijkheid, om Menschlievendheid te beoefenen. Zijne Betoogbron is een *Goddelijk getuigenis*. Doch gaan wij nog een oogenblik voort met CICERO. — C. Z. Wat noemt gij *inwendige betoogbronnen*? — C. V. De zoodanige, welke in de onderwerpen zelve liggen, als bij v. de bepaling, het tegengestelde; als bij v. datgene, hetwelk daaraan of aan het tegengestelde daarvan al, dan niet gelijk, daarmede overeenstemmend of niet overeenstemmend is; al verder datgene, hetwelk, als het ware, met iets anders zaamverbonden of, als het ware, met iets anders in tegenspraak is; zoo ook de oorzaken der dingen, waarover men handelt, of wel de uitkomsten dier oorzaken, dat is, hetgene door die oorzaken uitgewerkt is; al mede de verdeelingen, de geslachten der deelen of de deelen der geslachten; voorts de beginselen der dingen en hetgeen daaraan, als het ware, voorafgaat, waarin eenig bewijs gelegen ligt; zoo ook de vergelijkingen der dingen, wat namelijk grooter, wat evenredig, wat kleiner zij, waarin dan of de geaardheden der dingen of hunne krachten vergeleken worden. — C. Z. Moeten wij dan onze bewijzen uit al deze betoogbronnen ontleenen? — C. V. Nu ja,

wij moeten ze navorschen en ze in allen opsporen; maar hierbij moeten wij met oordeel te werk gaan, de onbeduidende altijd verwerpen, en soms ook de al te gemeene en de noodeloze in den loop laten.”

Tot dus verre CICERO. Ik zal thans overgaan, om u het eene en andere tot nadere opheldering te zeggen van hetgene hij over de zoogenaamde *inliggende* Betoogbronnen aanmerkt. Hierbij valt nu echter in de eerste plaats onder het oog te houden, dat men de Betoogbronnen in het algemeen verdeelt in *Dialectische* of *Redetwistkundige* en in *Rhetorische* of *Redekundige*. De Dialectische zijn de zoodanige, welke bij de behandeling van alle mogelijke onderwerpen te stade komen, daar zij onmiddellijk tot de vormen betrekking hebben, waarin ons verstand denkt en zijne denkbeelden voordraagt. Dat bij v. elke zaak eene oorzaak hebben moet, is eene zoogenaamde Kategorie van ons verstand, eene wet, zonder welke wij ons niets denken kunnen, een stelregel, dien wij op alles toepasselijk maken en in de zinnenwereld ook op alles toepasselijk maken kunnen. Op de volgende wijze nu redenerende: Indien de nabijheid der zee eene voorname oorzaak is van den bloei des koophandels in het eene of andere land, zoo hebben de Nederlanders in dit opzigt veel aan de ligging hunner gewesten te danken gehad; zoo redeneer ik op grond van dien stelregel, van die wet onzes verstands. De gezegde stelregel is dan de Dialectische Betoogbron, waaruit ik de kracht mijner redekaveling putte. Gij gevoelt echter nu tevens, dat deze en soortgelijke Betoogbronnen overal te huis hooren.

Rhetorische Betoogbronnen maken integendeel meer den geheelen omvang van bewijzen en denkbeelden uit, waaruit ik, als Redenaar, met eene zekere uitvoerigheid over dit of dat onderwerp sprekende, al hetgeen ik te zeggen heb, putten moet, en, die naar den verschillenden aard mijner stoffe, verschillend zijn kunnen, ofschoon de bewijzen zelve, die zij mij opleveren, altijd uit de eene of andere Dialectische Betoogbron, dat is, uit den eenen of anderen oppersten stelregel van mijn verstand, hunne kracht ontleenen. Wat moet

mij, bij v., voornamelijk mijne stoffe tot betoog verschaffen, als ik, voor de Balie over eene lijfstraffelijke daad spreek, die ik poog te bewijzen, maar waarvoor ik geene regtstreeksche bewijzen heb? Zijn het niet *vermoedens*, die iets, ten minste eenigermate, geloofwaardig kunnen maken, als er geene bewijzen aanwezig zijn? Voorzeker! — De vermoedens derhalve, in hunnen geheelen omvang, ziedaar mijne Redekundige Betoogbron; ziedaar de stoffe voor mijne denkbeelden! — Onder het opnoemen echter van zoodanige vermoedens, en bij de redekavelingen, die ik er op bouw, zal het altijd weder de eene of andere Dialectische Betoogbron zijn, waaruit de kracht mijner Redenering geput wordt. Zeg ik bij voorbeeld: Indien het waar is, dat A een allerhevigst vijand van B was, en een uur, voor dat de laatstgenoemde vermoord is geworden, nog gezegd heeft: dat hij hem vroeg of laat van het leven berooven zoude, zoo is er *vrij wat* grond voor, om A voor den Moordenaar aan te zien. — Voer ik derhalve de schrikkelijke vijandschap en het gezegde van A, als een vermoeden tegen hem aan, zoo is het de Rhetorische Betoogbron der Vermoedens, die mij mijne denkbeelden oplevert; maar deze denkbeelden zijn toch weêr geput uit de Dialectische Betoogbronnen der Oorzaken, of van het Gepaard- of Voorafgaande, of hoe men ze hier noemen wil. Zij rusten namelijk op de volgende stelregels: Elke handeling heeft eene oorzaak. Van *bloedige* handelingen is hevige vijandschap *dikwerf* de oorzaak. *Vóór* iedere zaak is iets voorafgaands, dat is: *vóór* iedere zaak is iets eerdere, dan die zaak is. *Vóór* het begaan van een misdrijf nu gaat *wel eens* vooraf, dat men dreigt, het te zullen begaan enz. enz. Op dezelfde wijze redeneer ik uit de Dialectische Betoogbron van het Opvolgende (of wil men het hier het Gepaardgaande heeten?), wanneer ik uit mijne Rhetorische Betoogbron der Vermoedens het volgende bewijs neme: A is oogenblikkelijk na den moord, en ter plaatse, waar die is voorgevallen, met eenen bloedigen degen gezien geworden. Hij is dus denkkelijk de Moordenaar. — Mijne Redekaveling grondt zich dan op de wet mijns verstands: na iedere zaak

moet weêr eene andere volgen. Maar nu volgt na een' moord *wel eens*, dat de Moordenaar nog met het bloedige staal wordt aangetroffen enz.

Ik twijfel er niet aan, of het is u thans duidelijk genoeg, wat Dialectische en wat Rhetorische Betoogbronnen zijn. Houdt nu echter verder in het oog, dat de zoogenaamde *inwendige* of *inliggende Betoogbronnen (loci insiti)*, van welke ik hierboven met een enkel woord melding maakte, tot de Dialectische behooren, of met andere woorden dezelfde, als de Dialectische zijn. Sommigen maken derhalve in hunne Redkundige schriften geen gewag van de Dialectische Betoogbronnen, gelijk, bij v., VOSSIUS, die slechts van een paar algemeene Redkundige Betoogbronnen, die van het *Mogelijke en Onmogelijke*, het *Groote en Kleine* spreekt, waarover ook wij in het vervolg, op het voetspoor van ARISTOTELES, nog nader handelen zullen. Hoe het echter nu hiermede zij, CICERO houdt zich ter aangehaalde plaatse van de *Redkundige verdeelingen* met dit onderscheid tusschen Rhetorische en Dialectische Betoogbronnen niet op, maar spreekt blootelijk van *in-* en *uitwendige*, welke eerste, zoo als hij ze beschrijft, niets anders dan Dialectische zijn. En daar een kort overzicht dier Dialectische Betoogbronnen in vele opzigten zijne groote nuttigheid hebben kan, acht ik het niet ongepast, om, op het voetspoor van CICERO, hierover het eene en andere aan te stippen. Het voornaamste, hiertoe betrekkelijk, zal ik ontleenen uit de *Topica* van CICERO, en uit hetgene hij daarvan met een enkel woord in het 39ste en 40ste Hoofdstuk van het tweede boek: *Over den Redenaar* gezegd heeft. De *Topica*, welk geschrift niet anders is, dan een beknopt overzicht des werks van dien naam van ARISTOTELES, en dat door CICERO, ten gevalle van zijnen vriend TREBATIUS, werd opgesteld, komen hier vooral in aanmerking. De voorbeelden echter, door CICERO gekozen, om de behandelde Betoogbronnen op te helderen, zijn soms vrij duister, als meestal tot de vroegere Romeinsche Regtsgeleerdheid betrekking hebbende. Ik zal mij dus aan deze niet binden, maar, waar het noodig is, eenvoudiger en duidelijker nemen.

De inwendige of Dialectische Betoogbronnen, welke CICERO opnoemt, laten zich in twee hoofdklassen splitsen. Namelijk: zij liggen of in het denkbeeld, dat wij ons vormen van eene zaak, waaruit wij een bewijs ontleenen, in haar geheel, of in hare deelen, of in den naam, welken zij draagt, beschouwd; of wel, zij liggen in het denkbeeld der betrekking, welke deze zaak tot andere zaken heeft.

Tot de Betoogbronnen van de eerste klasse behoort de *Bepaling*, de *Deelopnoeming*, en de *Zaakbenoeming*.

Wat eene *Bepaling* (*definitio*) zij, is u voorzeker genoegzaam bekend. CICERO noemt haar eene rede of gezegde, uitleggende, wat datgene zij, dat bepaald wordt; met andere woorden: zij zegt ons, wat iets is; zij ontvouwt den aard, de natuur, het wezen der zaken. Stelt nu eens, dat iemand over den moed eener Vrouwe spreekt, die zich niet ontzag, om, met gevaar van haar leven, het venijn uit de wonde van haar, door eene slang gebeten, kind te zuigen; stelt nu eens, dat hij zegt: Indien moed eene verachting van gevaren is, dan voorzeker heeft deze vrouw grooten moed betoond; alsdan redeneert hij uit de Betoogbron der Bepaling. Uit den eigen aard, uit de natuur van hetgene moed is (of wat hij er ten minste door verstaat; want het is voor zijne rekening, of de bepaling goed, dan niet goed zij), ontleent hij zijn bewijs voor de stelling: deze vrouw was zeer moedig. Zijne redenering grondt zich op de Sluitrede: die gevaren veracht, is moedig; dit deed zij; derhalve enz. — Maar deze Sluitrede neemt weêr haren oorsprong uit de bepaling: moed is verachting van gevaren. Gij gevoelt, dat deze Betoogbron dus in het denkbeeld ligt, dat wij ons van eene zaak, *in haar geheel beschouwd*, vormen. Gij gevoelt tevens, dat, voor zoover wij een bewijs uit deze Betoogbron ontleenen, de geheele geldigheid er van afhangt van de geldigheid en waarheid der Bepaling, waarop het gebouwd is. Men vraagt dus natuurlijk: wat is eene goede, eene ware bepaling? wat behoort er toe; hoeveel soorten van bepalingen zijn er? enz. Op al deze vragen te antwoorden gedooft het bestek dezer Voorlezingen in het allerm minst niet. Ook

zal u veel hiervan uit de leer der Redeneerkunst of *Logica* bekend zijn. Ik kan u dus slechts eenigzins op het pad van kennis ten wegwijzer strekken, en zoo verwijs ik u derhalve naar CICERO, die u in het vijfde hoofdstuk zijner *Topica* het antwoord op de gemelde vragen geven zal. Voor mij zij het genoeg, u voorloopig het verstaan van hem eenigzins gemakkelijker gemaakt te hebben. — En in het voorbijgaan zij het mij vergund, u hier op den nauwen band tusschen Redeneerkunst (*Logica*) en Redekunst (*Rhetorica*) opmerkzaam te maken.

De *Deelopnoeming* (*Partitio*) maakt de tweede Betoogbron uit van de zoodanige, welke uit eene zaak zelve genomen zijn. Gelijk de Bepaling echter het geheel eener zaak onmiddellijk omvat, omvat de Deelopnoeming ook wel dat geheel, maar middellijker wijze door de opnoeming van deszelfs deelen. Een Kansel-redenaar bij v. spreekt over de geloofwaardigheid der Apostelen, en tracht te betoogen, dat hunne verhalen allezins naar waarheid zijn. Wanneer hij nu zegt: de Apostelen moeten geloofd worden in hetgeen zij zeggen, want zij hebben hierbij niet kunnen bedriegen, zij hebben niet willen bedriegen, en zijn zelve niet bedrogen geworden, dan rede-neert hij uit de Betoogbron der Deelopnoeming.

Dat iemand toch niet kan bedriegen, niet wil bedriegen en niet bedrogen is geworden, bevat al de deelen van het begrip: geloofwaardig te zijn, in zich, en de volgende sluitrede ligt dus hier ten grondslag: Indien iemand noch kan enz., dan is hij geloofwaardig. — Dit nu was het geval met de Apostelen, derhalve enz.

Maar wat behoort nu al tot eene goede Deelopnoeming; wanneer is zij gebrekkig; wanneer kan zij meer, wanneer minder volledig zijn; wat is het onderscheid tusschen hetgeen CICERO *Splitsing* (*Partitio*, door ons, hier ter plaatse, *Deelopnoeming* vertaald), en *Verdeeling* (*Divisio*) noemt? enz. Ziedaar, wat gij beantwoord kunt vinden in het zevende en achtste hoofdstuk der *Topica*. En zoo deze u niet voldoen, moet gij tot de scherpzinnigheid van ARISTOTELES de toevlugt nemen.

De derde Betoogbron, in eene zaak zelve liggende, is de *Zaakbenoeming*, zoo als het mij voorkomt, dat zich het, door CICERO gebezigde, Latijnsche woord *Notatio* het duidelijkst laat vertalen. In deze Betoogbron vloeit de kracht onzer redenering uit den Naam voort, dien eene zaak, waaruit wij een bewijs ontleenen willen, draagt, en uit de wijze, waarop wij dien Naam afleiden, verklaren en uitleggen. Wanneer ik b. v. lagchende tot iemand, die hier of daar Raadsheer is, zeg: Nu, vriend, *gij* moet ons thans raden, want *gij* heet immers een Raadsheer, alsdan redeneer ik uit de betoogbron der *Zaakbenoeming*. Mijn bewijs is dan uit datgene, wat de naam *Raadsheer* beteekent, getrokken, en rust op de Sluitrede: Een Raadsheer moet volgens zijn naam een Heer zijn, die raadt en raden moet; *gij* heet Raadsheer, derhalve enz. Dit voorbeeld is nu maar boertig, maar zoo ontspringen zeer ernstige Redekavelingen evenzeer uit deze betoogbron. Immers alle bewijzen, die men in allerlei wetenschappen trekt uit de Afleiding of *Etymologie* van een woord voor den aard en de hoedanigheid van hetgeen door dat woord aangeduid wordt, nemen hier hunnen oorsprong. — CICERO heldert dit, wat het Romeinsch burgerlijk regt betreft, in het achtste hoofdstuk der *Topica*, door het Latijnsche woord *Postliminium* op.

Wij gaan thans over tot de Betoogbronnen, niet in eene zaak zelve liggende, maar in het verband en in eene zekere betrekking van andere zaken met haar.

CICERO spreekt hier in de eerste plaats van de *Woordverwantschap*, gelijk het ons lust het Latijnsche *Conjugatio*, in het Grieksch *συζυγία*, te vertalen. Deze Betoogbron ligt zeer in de buurt van de zoo even beschrevene *Zaakbenoeming*. Uit haar putten wij ons bewijs, wanneer wij redeneren, niet onmiddellijk uit den naam van eene zaak zelve, maar uit de verwantschap, welke die naam met andere namen van denzelfden stam en die hetzelfde denkbeeld nagenoeg uitdrukken, bezit. *Regtvaardigheid*, *regtvaardig*, *regtvaardiglijk*, enz. zijn *Verwantwoorden*. Zij drukken allen in verschillende wijzigingen dezelfde denkbeelden uit; het eene, namelijk, als zelfstandig-

het andere, als bijvoeglijk naamwoord (*Substantivum et Adjectivum*), het derde, als bijwoord (*Adverbium*). Indien ik nu zeg: wanneer iemand *regtvaardigheid* uitoefent, verdient hij den naam van *regtvaardig*, dan ontleen ik mijn bewijs voor de stelling: dat de regtvaardigheid uitoefenende regtvaardig is, uit de Betoogbron der Verwantwoorden (*Conjugata*); want regtvaardig en regtvaardigheid betrachtende, is hier voor ons verstand hetzelfde, zoodat ik, niettegenstaande ik verschillende woorden bezig, het eerste evenzeer zeggen kan, als: Indien iemand regtvaardigheid betracht, verdient hij den naam van regtvaardigheid betrachtende. CICERO haalt *over den Redenaar* het volgende voorbeeld van deze Betoogbron aan: „Indien aan ouderliefde de hoogste lof moet toegezwaaid worden, moet het u treffen, dat gij Q. METELLUS zoo ouderlievend treuren ziet.” Hier zijn *ouderliefde* en *ouderlievend* (of hoe men het woord *pietas* en *pie* vertalen wil) de Verwantwoorden. Ouderliefde hebben en ouderlievend zijn komt op hetzelfde neêr. Is het eerste dus loffelijk, dan moet het tweede dit ook zijn, en ten gevolge hiervan ook treffen.

Dat deze Betoogbron, hoe onbeduidend ook schijnende, van groote toepassing is in alle wetenschappen, is buiten kijf. Vele valsche Redekavelingen vloeijen uit haar voort, wanneer zij niet goed gebezigd wordt. Een aardig voorbeeld, tot deze Betoogbron betrekking hebbende, en onmiddellijk uit de oude Romeinsche Regtsgeleerdheid genomen, kunt gij vinden in het negende hoofdstuk van CICERO's *Topica*. Het zal u toonen, dat de kennis van soortgelijke betoogbronnen hare groote *praktische* nuttigheid kan hebben.

Uit de Betoogbron van het *Geslacht* kan men op de volgende wijze bewijzen putten: Indien in den uitersten wil van X aan Z alle wijn vermaakt is, dan heeft Z ook regt op den ouden Rijnwijn, die in den kelder gevonden wordt. De bekende Logische stelregel, dat het Geslacht ook zijne soorten bevat, ligt hier ten grondslag.

En omgekeerd, redeneert men uit de *Betoogbron* van de *Soort* aldus: Indien aan Z slechts de roode wijn vermaakt is, heeft hij geen regt op den ouden Rijnwijn. Hier geldt namelijk het grondbeginsel, dat de soort: *roode wijn*, niet het geheele Geslacht: *wijn*, en dus ook al deszelfs soorten, witten wijn, rinschen wijn, enz. bevat. — Gij gevoelt, hoe valsch uit deze *Betoogbronnen* geredeneerd kan worden, als men óf aan een Geslacht soorten toeschrijft, die er niet onder behooren, of wel eene soort enger beperkt, dan zij wezenlijk is. Groote regtstwisten kunnen hierdoor ontstaan. Want als b. v. in het een of ander land alle onroerende goederen aan iemand vermaakt zijn, zal, ingeval de wet niet duidelijk spreekt, de een deze of gene bepaalde *soort* van zaken (neemt nu eens *Rentebrieven* of iets dergelijks) tot *het geslacht*: onroerende goederen brengen, de andere niet. Uit dezelfde *Betoogbron* zal men dus geheel tegenstrijdige bewijzen putten; want A zal zeggen: Indien alle onroerende goederen vermaakt zijn, dan is ook deze zaak, waarover wij verschil hebben, vermaakt; maar B zal zeggen: Indien alleen alle onroerende goederen vermaakt zijn, dan is de gezegde zaak niet vermaakt.

Na de *Betoogbron* van Geslacht en Soort, handelt CICERO in de *Topica* over die van *Gelijkheid* of van het *Gelijke*. Hij merkt aan, dat zij van grooten omvang is, milder echter opborrelende voor den Redenaar en Wijsgeer, (en wij mogen er den Dichter bijvoegen), dan juist voor den Regtsgeleerde. Wij besluiten, volgens deze *Betoogbron*, tot Iets, om de overeenkomst van Iets met Iets anders. Een Redenaar spreekt, b. v., over de verpligting eener Moeder, om haren zuigeling lief te hebben en op het zorgvuldigst daarvoor te zorgen. Wanneer hij nu zegt: Hoe, alle dieren zijn op het teederst voor hunne jongen bezorgd, en zoudt gij dan voor uw jeugdig kroost geene zorg dragen? zoo redeneert hij uit de *Betoogbron* der *Gelijkheid*. Uit de overeenkomst, die er in vele opzichten is tusschen het Iets: een Dier, en het Iets: een Mensch, besluit hij tot het Iets: de verpligting, enz.

Het is CICERO, die meer of min het door mij gekozone voorbeeld, in zijn geschrift: *over den Redenaar*, bezigt. „Indien (zegt hij) de wilde dieren hunne jongen beminnen, welk eene inschikkelijkheid moeten wij dan jegens onze kinderen betoonen?” — Ten slotte merkt hij aan, dat het hier den Redenaren en Wijsgeeren vrijstaat het sprakelooze te doen spreken, dooden uit hunne graven te roepen, eene stoute grootspraak (*Hyperbole*) te bezigen, en dergelijke verwonderlijke dingen meer. Wanneer gij u hierbij herinnert, hoe b. v. CICERO in zijne Redevoering voor MILO zegt, dat zelfs de heiligdommen, gewijde bosschen en graven van Alba zich over den dood van den booswicht CLODIUS schenen te verheugen; wanneer gij hierbij in het oog houdt, dat in deze stoute Persoonsverbeelding tevens het bewijs gelegen ligt: Indien het levenlooze zelfs zich verheugt, moeten wij levenden zulks ook doen, zoo zal u de zin van CICERO's aanmerking duidelijk genoeg zijn.

Even duidelijk zal het u thans ook reeds wezen, wat men door de Betoogbron der *Ongelijkheid* te verstaan hebbe, en ik acht het voldoende, om, zonder er eenige verdere aanmerking bij te voegen, slechts dit voorbeeld uit het geschrift: *over den Redenaar* aan te halen: „Indien Barbaren slechts voor het tegenwoordige gewoon zijn te leven, moeten wij bij onze voornemens en handelingen eenen steeds durenden tijd op het oog houden.”

Eenigzins verwant met de laatstgemelde Betoogbron, is die van het *Tegenovergestelde* (*Contrarium*.) Stel eens, dat iemand, een wandelrid te paard willende doen, hiertoe van den eenen of anderen paardeverhuurder eenen klepper huurt, maar nu dit arme dier op zulk eene buitensporige wijze afjaagt, dat het bezwijkt, ter nederstort, en den adem uitblaast. Nu komt de verhuurder en eischt schadevergoeding, terwijl hij bewijst, dat het beest wezenlijk door de schuld des Rijders bezweken is. — „Nee,” zegt deze: „ik denk u niet meer, dan de gewone paardehuur, te betalen. Gij hadt mij toch voor dat geld het gebruik van uwen klepper afgestaan. Wat het dier onder dit gebruik is overgekomen, zulks is tot uwe, niet tot

mijne schade." Wanneer nu onze Stalhouder hierop met regt driftig uitroept: „Gij zult mij, zweer ik u, betalen! Ik had u het gebruik, dat is, het goede, maar niet het misbruik, dat is, het kwade gebruik van mijn beest verhuurd;” zoo redeneert hij uit de betoogbron van het Tegenovergestelde. Hij grondt zich dan op de sluitrede: Die alleen het *Gestelde* heeft, heeft niet het *Tegenovergestelde*. — Misbruik is het Tegenovergestelde van Gebruik, (waaronder men hier goed gebruik verstaan moet.) Die dus alleen het gebruik heeft, heeft niet het Misbruik (of regt tot het Misbruik).

Wilt gij eenige soorten dezer Betoogbron opgenoemd zien, zoo verwijs ik u tot het elfde Hoofdstuk der *Topica*, terwijl ik u voorts opmerkzaam make op CICERO's les: Houd bij het zoeken naar bewijzen wel in het oog, dat niet al het Tegenovergestelde bij al het Tegenovergestelde past.

In het twaalfde Hoofdstuk der *Topica* handelt CICERO over de Betoogbron van het *Gepaardjaande*, (zoo als mij het Latijnsche woord *Adjuncta* het best in het Nederlandsch schijnt vertaald te kunnen worden). Deze betoogbron bezigende, besluit ik tot het aanzijn van Iets, omdat ik een ander Iets zie, hetwelk met het eerste Iets wel eens gepaard gaat. Ik doe dit bij v., als ik zeg: Indien AMOROSUS zoo bloosde, toen men van dat gindsche mooie Meisje sprak, zoo geloof ik zeker, dat hij op haar verliefd is. Hier poog ik namelijk de verliefdheid van AMOROSUS te bewijzen uit zijn blozen, hetwelk *dikwerf* plaats heeft dáár, waar verliefdheid is. — Gij gevoelt echter, dat deze Betoogbron over het algemeen slechts *vermoedens* en geene eigenlijk gezegde *bewijzen* kan verschaffen. Want, omdat het blozen *dikwerf* met verliefdheid gepaard gaat, gaat het er daarom *niet altijd* mede gepaard, en gevolgelijk, omdat het *dikwerf* ten bewijze van verliefdheid kan strekken, doet het zulks daarom nog niet *altijd*. Hieruit vloeit voort, dat ook juist deze betoogbron in de Regterlijke Welsprekendheid het meest in den zoogenaamden *Geschilstaat van Vermoeden* (*Status Conjecturalis*), waarover wij in het vervolg nader spreken zullen, te stade komt. Van haar bedien ik mij namelijk, wanneer ik iemand van eene misdaad ver-

dacht houd om het eene en andere, dat vóór, met, of na die Misdad voorkomend is. Men heeft CAJUS plotseling doodelijk zien verbleeken (zal ik, bij v., zeggen) toen van den bewusten Moord gesproken werd: zoude hij het dus niet zijn, die den moord gepleegd heeft? Stilzwijgend ligt hier, zoo als gij voelt, de redenering ten grondslag: Daar met een gevoel van schuld meermalen verbleeking gepaard gaat, zal de bleek geworden CAJUS denklijk wel de schuldige zijn. Tot welke valsche gevolgtrekkingen deze Betoogbron van het *Gepaardgaande* ons echter verleiden kan, zal ieder uwer ligtelijk inzien. — „En daarom,” zegt CICERO, „kan deze Redenaarsbetoogbron in vele gevallen niet alleen niet aan den Regtsgeleerde, maar ook zelfs niet aan den Wijsgeer baten.” Hij wil zeggen: Noch Regtsgeleerde, noch Wijsgeer kunnen *eigenlijk gezegde bewijzen* uit haar putten. — Een voorbeeld echter van haar gebruik ook in het burgerlijke Regt wordt door CICERO aangehaald.

Hetgeen wij hier het *Gepaardgaande* genoemd hebben, brengt CICERO in zijn geschrift: *over den Redenaar* meer of min tot het *Volgende* en *Voorafgaande* (blijkens het voorbeeld, dat hij aanhaalt). In de *Topica* echter scheidt hij het *Volgende* en *Voorafgaande* (*Consequens* et *Antecedens*) zorgvuldig van het *Gepaardgaande* af. „Want (zegt hij) dit laatste heeft niet altijd plaats (blozen b. v. bij verliefdheid), het *Opvolgende* altijd. Dit toch noem ik het *Opvolgende* of *Volgende*, dat op eene zaak onvermijdelijk volgt. En zoo is het ook gelegen met het *Voorafgaande* en *Tegenstrijdige* (*Repugnans*). Alles toch, wat eene zaak voorafgaat, hangt onvermijdelijk met die zaak zamen, en alles, wat tegenstrijdig is, heeft die natuur, dat het nooit met die zaak zamenhangen kan.” — Dikwerf laat zich ook de Betoogbron van het *Voorafgaande* en *Volgende* deels tot die van het *Gepaardgaande*, deels tot die van *Oorzaken* en *Gevolgen* brengen, of wel omgekeerd, de Betoogbron van het *Gepaardgaande* tot die van het *Voorafgaande* en *Opvolgende*, gelijk (zoo als ik reeds zeide) CICERO in zijn geschrift: *over den Redenaar* meer of min

schijnt te doen. Immers, daar wordt van het Gepaardgaande (*de Adjunctis*) minder uitdrukkelijk gesproken.

Doch, het zij hiermede hoe het zij, wilt gij een voorbeeld van het Voorafgaande en Volgende, alsmede van het Tegenstrijdige (*Repugnans*) in den geest hebben, als deze Betoogbronnen in de *Topica* door CÍCERO verklaard worden, hoort dan het door hem zelven gebezigde, waarin, al naar mate het gesteld wordt, de drie gezegde Betoogbronnen zamenvloeiën. „Daar deze Betoogbron,” zegt hij, „zich derhalve drievoudig splitst, namelijk in Opvolging of Gevolgtrekking, Voorafgang en Tegenstrijdigheid, zoo is de Betoogbron *des Vindens* van het bewijs enkel-, *des Bezigens* (aanwendens, redekavelens) van hetzelfde drievoudig; want, als gij b. v. verdedigt: dat eene vrouw, aan wie al het zilver vermaakt is, ook recht heeft op het gereede (*numerata*) geld, wat maakt het dan voor verschil uit, of gij aldus redekavelt: Indien gereed geld (verstaat *zilvergeld*) zilver is, is het ook aan de vrouw vermaakt: Maar gereed geld is zilver, dus is het ook vermaakt; — dan wel op de volgende wijze: Indien gereed geld niet is vermaakt, is gereed geld geen zilver; maar gereed geld is zilver, dus is het vermaakt; of wel ten derde aldus: Indien het zilver niet is vermaakt, is ook het gereede geld niet vermaakt; maar het zilver is vermaakt, dus ook het gereede geld. Hierop leert CÍCERO, hoe deze verschillende wijzen van eene sluitrede te vormen bij de Redetwistkundigen genoemd worden, en merkt onder anderen ook nog aan, dat men uit de Betoogbron van het Tegenstrijdige redeneert, als men b. v. zegt: Hoe, hem, dien gij van niets beschuldigt, veroordeelt gij, enz., daar toch het veroordeelen van een' nietbeschuldigde eene tegenstrijdigheid in zich bevat.

Eene voorname Dialectische Betoogbron is ook die der *Oorzaken* en *Gevolgen*. Zij is aanwezig, wanneer wij ons bewijs ontleenen of van iets, dat iets anders te weeg heeft gebragt, of van iets, dat door iets anders te weeg gebragt is. Uit deze Betoogbron redeneer ik, bij voorbeeld, op de volgende wijze: Indien het bewezen is, dat X willens en wetens het vuur onder het rieten dak heeft gelegd, (en dit vuur

vervolgens het huis verteerd heeft) is X ook als de brandstichter aan te zien. Ik besluit namelijk, dat X brandstichter is, omdat hij de oorzaak, en wel de moedwillige oorzaak er van geweest is, dat het huis in brand is gevlogen.

Uit de gevolgen redeneert gindsche Pleitbezorger aldus: Indien WILLIBALD niet aan de wonde gestorven is, welke hem ATHELWOLD heeft toegebracht, maar volgens de uitdrukkelijke verklaring van drie Geneesheeren, aan eene geheel op zich zelve staande ziekte, kan ATHELWOLD ook niet als moordenaar van WILLIBALD aangezien worden. Hij besluit dan, namelijk, uit het volgen van den dood niet op de wonde, maar op de afzonderlijke ziekte, dat ATHELWOLD, als oorzaak van den dood, en derhalve als moordenaar van WILLIBALD niet kan aangezien worden.

De Oorzaken (en omgekeerd, ook de Gevolgen) laten zich, volgens CICERO in de *Topica*, in twee hoofdsorten splitsen; vooreerst in de zoodanige, welke door hare kracht datgene, wat in haren werkkring ligt, onvermijdelijk te weeg brengen, gelijk, bij voorbeeld, goed vuur, bij goede brandbare stoffe goed gelegd, onvermijdelijk die stoffe in brand steekt, en dus de naaste oorzaak van den brand is; en ten tweede in die oorzaken, welke wel niet zelve de natuur van te weeg brengen hebben, maar zonder welke toch niet iets te weeg gebracht konde worden. Dus is bij v. het koper wel niet de eigenlijke, de te weeg brengende oorzaak van het koperen standbeeld; maar zonder het koper had echter het koperen standbeeld niet kunnen gemaakt worden, en in zoo ver heeft derhalve het koper het koperen standbeeld te weeg *helpen* brengen. De laatste soort van Oorzaken wordt voorts door CICERO verdeeld in *rustende*, *niets werkende*, *schier botte en onvernunftige* (*quieta, nihil agentia, stolidia quodammodo*) en ten andere in dezulke, welke (zoo als CICERO het noemt) eenen zekeren aanloop geven tot het te weeg brengen, en hiertoe door haar zelve eenigzins, hoewel niet noodwendig, de behulpzame hand bieden. De dolk bij v., waarmede iemand vermoord werd, kan als eene oorzaak der eerstgenoemde soort bij den moord aangezien worden; zoo ook de geschikte gele-

genheid en tijd; zonder welke de misdaad niet zoude hebben plaats gehad, en waarvan men dus zegt: de gunstige gelegenheid was almede oorzaak, dat het bloedige feit ten uitvoer werd gebragt. De haat integendeel, welken de moordenaar tegen den vermoorde koesterde, was de opperste te weeg brengende oorzaak van den moord; want, zonder al de overige bijkomende oorzaken, zoude de daad misschien evenwel hebben plaats gehad, maar zonder dien haat nimmer. Tot het ontstaan nu van die verbittering gaf zeker gezelschap, ten huize van X of Z den eersten *aanloop*, of, gelijk wij met eene wat dagelijkscher spreekwijze gewoon zijn te zeggen, de eerste onschuldige aanleiding.

De te weeg brengende Oorzaken laten zich (volgens CICERO) ook in verschillende afdeelingen splitsen, bij v. in geheel zonder bijkomst van iets anders te weeg brengende, of in te weeg brengende met bijkomst van iets anders. Wijsheid bij v. maakt door zich zelve alleen wijze menschen, maar daarom niet altijd nog gelukkige (hoezeer zij ook het geluk soms te weeg brengt.) Ik kan dus uit iemands, met zelfsbewustheid en overleg gepleegde, wijze daden, naar de Betoogbron der Oorzaken en Gevolgen, ontegenzeggelijk tot zijne wijsheid besluiten; uit zijn geluk kan ik zulks niet ontegenzeggelijk. Het niet in het oog houden, of het niet kunnen in het oog houden, (want hoe kortzigtig zijn wij, arme stervelingen!) van dit en meer andere soorten van onderscheid, ziedaar eene eeuwig vlietende bronwel van menschelijke dwalingen, vooroordeelen en wanbegrippen.

Als laatste Betoogbron wordt door CICERO die der *Vergelijking* genoemd, hetzij wij namelijk het meerdere (of grootere) met het mindere, of het mindere met het meerdere, of het geheel evenredige met het geheel evenredige vergelijkende, daaruit een bewijs voor het eene of andere ontleenen. Uit deze Betoogbron redeneert bij v. een Kanselredenaar, wanneer hij zegt: „Indien Gods goedheid het geringste muschje hier op aardé voedt, zou hij dan nog niet meer voor den Mensch zorgen?” Bij deze redenering ligt, namelijk, stilzwijgende

de vergelijking tusschen eene musch en een Mensch, en de bij deze vergelijking in het oog loopende minderheid van eene musch beneden een Mensch ten grondslag, waaruit dan voortvloeit, dat, terwijl beiden echter Gods schepselen zijn, God in het meerdere voorzeker niet zal nalaten, hetgeen hij in het mindere doet, of in het mindere doen zoude, hetgeen hij in het meerdere nalaat.

Zoo ontleent men ook een bewijs uit deze Betoogbron, als men zegt: „Hoe, gij ontziet wel geene zorg en moeite, om geld te verzamelen, zoudt gij dan nog niet duizendwerf meer pogingen inspannen, om wijsheid, dien veel grooteren schat, op te doen?” — Zoo ook: „Getroost u dit kleine ongemak, om u nog niet een grooter op den hals te halen!” Hier redeneer ik uit de stelling, dat, ofschoon kwaad altijd verwerpelijk is, een *kleiner* kwaad echter te verkiezen is boven een *grooter*. En zoo ook: Indien hij, die het Vaderland met raad verdedigt, even nuttig is, als hij, die het met het zwaard ten dienste staat, zoo moet de Staatsman evenzeer geëerd worden, als de Krijgsman. Hieg redeneer ik uit het *Eecenredige (ex Pari)*, namelijk uit de stelling: dat hetgeen geldt ten aanzien van het eene, ook geldt ten aanzien van het andere, dat daaraan geheel en al evenredig is.

Dat uit deze Betoogbron van Vergelijking, en zeer waar, en zeer valsch geredeneerd kan worden, gevoelt gij ligtelijk. Alles hangt er van af, of hetgeen men als gelijk, of als meerder, of minder stelt, wezenlijk gelijk, meerder, of minder zij.

Indiervoegte nu, hebben wij met CICERO kortelijk al de zoogenaamde *inwendige* of Dialectische Betoogbronnen beschouwd. „Voltooid toch (zegt hij na de laatstgemelde Betoogbron van Vergelijking beschreven te hebben) is nu de geheele leer des *Vindens* van gronden en bewijzen. Als gij toch de Bepaling, de Deelopnoeming, de Zaakbenoeming, de Verwantwoorden, het Geslacht, de Soort, de Overeenkomst, het Verschil, het Tegenovergestelde, het Gepaardgaande, het Opgvolgende, het Voorafgaande, het Tegenstrijdige, de Oor-

zaken, de Gevolgen, de Vergelijking van het grootere, kleinere en gelijke doorloopen hebt, valt er geene andere Betoogbron op te sporen."

Na voorts het eene en andere over de *buitenaf liggende* Betoogbronnen (waarover wij in het vervolg nog spreken zullen) gezegd te hebben, merkt CICERO hierop in het een en twintigste hoofdstuk der *Topica* aan, dat, welk onderwerp men ook behandle, altijd deze of gene der gezegde Betoogbronnen te pas komen, zonder dat echter juist alle Betoogbronnen bij alle *Onderzoekingen* of *Twistvragen* (*Quaestiones*) voorkomen, daar toch sommige Betoogbronnen bij deze, andere bij gene *Onderzoekingen* meer geschikt zijn. Hierop voert hij eene zeer bekende verdeling dier *Onderzoekingen* aan, volgens welke de Ouden haar in *onbepaalde* (*infiniteae*) en *bepaalde* (*definitae*) splitsten. Door de *bepaalde* onderzoe-king (in het Latijn *causa* geheeten) verstonden zij namelijk de zoodanige, welke over zekere vaste personen, plaatsen, tijden, handelingen, werkzaamheden liep, en wel of over allen, of over de meeste derzelve. In het vier en twintigste hoofdstuk der *Topica* worden drie hoofdklassen van deze *bepaalde* onderzoe-kingen (*causae*) opgenoemd; namelijk de regterlijke, de prijzende, en de beraadslagende. De *onbepaalde* integendeel (*propositum* in het Latijn) liep slechts over deze of gene dier gemelde dingen, soms ook over meerdere, niet echter over de grootste of meeste.

Men moet dit aldus verstaan. Wanneer b. v. een Kanselredenaar over het karakter van den wijzen Koning SALOMO spreekt, en het in vele opzigten loffelijke der handelingen en uitspraken van dien Vorst op verschillende wijzen wil aantoonen, dan is de onderzoe-king (*quaestio*), welker beantwoor-ding de slotsom des geheelen Betoogs van eenen zoodanigen Kerkleeraar uitmaakt, natuurlijk deze: Is het karakter en de daden van SALOMO in vele opzigten loffelijk, ja dan neen? — Ja, zegt de Redenaar, en betoogt zulks op die en die gronden. Deze onderzoe-king nu of Hoofdvraag is, in den geest van hetgeen CICERO door *bepaalde* en *onbepaalde* onderzoe-kingen (*quaestiones definitae et infiniteae*) verstaat, *bepaald*.

Immers zij heeft betrekking tot eenen zekeren persoon, tot eenen zekeren tijd, tot zekere handelingen enz. en datgene heeft dus plaats, hetwelk CICERO met de woorden aanduidt, waarvan ik reeds de vertaling zoo even gegeven heb, maar welke in het latijn luiden: *Causa* (dat is, *de bepaalde onderzoeking*), *certis personis*, *locis*, *temporibus*, *actionibus*, *negotiis cernitur*, etc.

Maar onderzoekt men bloot in het algemeen, of b. v. eene blinde, inschikkelijkheid voor vrouwen al dan niet te verdedigen zij, zoo is de onderzoeking *onbepaald*; want zij is dan niet beperkt tot een of meer vaste personen, plaatsen enz. — Waaruit nu volgt, dat CICERO te regt de *onbepaalde onderzoeking* (*propositum*) een deel der bepaalde (*causa*) noemt. Want als een Kanselredenaar onderzoekt, of het al dan niet loffelijk ware, dat SALOMO zich zoo aan de vrouwen verlaafde en door haar tot afgoderij verviel, zoo ligt in de beantwoording dezer *bepaalde* vraag natuurlijk de beantwoording der *onbepaalde* opgesloten: *Is*, en in *hoe ver* is *in het algemeen* verlaafdheid aan de schoone sekse benevens afgodendienst al dan niet te prijzen?

Nog duidelijker zal u hetgeen ik hier gezegd heb worden, als wij tot de beschouwing der drie soorten van Welsprekendheid, de *Aantoonende*, *Beraadslagende* en *Regterlijke* zullen gekomen zijn. Deze drie soorten toch zijn niets anders, dan de drie hoofdklassen der *bepaalde onderzoekingen* (*tria causarum genera*), zoo als CICERO ze in het vier en twintigste Hoofdstuk der *Topica* noemt.

Doch genoeg reeds van deze verdeeling, waarvan ik de bijzondere nuttigheid nog niet overal inzie, en die CICERO in zijn geschrift: *over den Redenaar* ook niet geweldig hoog schijnt te schatten. In de *Topica* merkt hij vervolgens, na de opnoeming dezer verdeeling en het bijvoegen van nog een enkel woord en duidelijk genoeg aan, dat alle *onbepaalde* onderzoekingen, over welke zaak ook loopende, betrekking hebben of tot *kennis* of tot *handeling*. Die van kennis hebben bloot ten doel iets te weten; die van handeling onderzoeken naar het doen of niet doen van iets. (Wij zouden met eene

nieuwerwetsche bastaarduitdrukking zeggen: Sommige onderzoekingen zijn *Theoretisch*, andere *Praktisch*.) Ten voorbeeld van de eerste soort kan dienen, als men vraagt: of het Regt uit de Natuur zelve zij voortgesproten, dan wel uit zekere door de Menschen gemaakte bedingen en overeenkomsten. In de tweede soort hoort b. v. de vraag te huis: of een wijs man zich met Staatszaken al dan niet moet inlaten. Onderzoekingen van kennis zijn, volgens CICERO, drieledig, daar men toch onderzoekt: of iets zij, of wat het zij, of hoedanig het zij. Het eerste punt (voor zoover het twijfelachtig is, namelijk) moet voornamelijk door Vermoedens, het tweede door bepaling, het derde door schifting van regt en onregt uitgemaakt worden. — De zin dezer woorden zal u duidelijk genoeg worden, wanneer wij in het vervolg tot de beschouwing der Regterlijke Welsprekendheid en hare zoogenaamde *Geschilstaten* (*Status*) zullen gekomen zijn. — Dit geldt ook ten aanzien van hetgene CICERO vervolgens over het Vermoeden, de Bepaling enz. zegt. Het Vermoeden namelijk is, volgens hem, in vier stukken verdeeld, vooreerst, wanneer men vraagt: of iets zij, b. v.: Is er *wezenlijk* iets deugdzaams, iets billijks, of hangt dit slechts van begrippen af? — ten tweede: waaruit iets zij, b. v. Spruit de Deugd uit de natuur of uit geleerdheid en wetenschap voort? ten derde: welke de oorzaak van iets zij, b. v. Wat brengt Welsprekendheid te wege? en ten vierde: in hoe ver iets aan verandering onderhevig zij, b. v. Kan Welsprekendheid door eene zekere verandering in onbespraaktheid overgaan? — Bij het onderzoek van *wat* iets zij, moet men tot de ontwikkeling van die punten de toevlugt nemen, welke de bepaling in zich bevat, namelijk, *of* tot het begrip, in den naam der zaak opgesloten, b. v. is datgene billijk (*gelijkmatig* dienen wij hier wel te zeggen, om gepast het Latijnsche *aequum* te vertalen), hetwelk alleen voor den meervermogende nuttig is? (Tegen de bevestigende beantwoording dezer vraag zoude het begrip, in het woord *gelijkmatig* zelve opgesloten, dadelijk strijden. Vergelijkt het hierboven gezegde over de Betoogbron der *zaakbenoeming*). Of wel wij beschouwen het eigen-

dommelijke eener zaak, b. v. Heeft hartzeer en verdriet alleen in menschen, of ook in beesten plaats? of tot verdeling en zoo ook tot splitsing: b. v. Zijn er drie soorten van het Goede? of tot Beschrijving: b. v. Wat is een Gierigaard en Vleijer enz., wier geardheid en levenswijze men dan beschrijven moet. — Onderzoekt men *hoedanig* iets zij, zoo kan men dit, of bloot op zich zelve (*simpliciter*), of vergelijkenderwijze (*comparate*) doen. Bloot op zich zelve b. v. Is de roem begeerenswaardig? Vergelijkenderwijze: Is aan den roem boven den rijkdom de voorkeur te geven. — Van Onderzoekingen bloot op zich zelve staande heeft men drie klassen, namelijk die van hetgeen te begeeren of te schuwen is, b. v. Is rijkdom begeerlijk? Is armoede te schuwen? ten tweede die van het billijke en onbillijke, b. v. Is het billijk zich op elkeen, die ons beledigt, te wreken? en ten derde die van het brave, of eerlijke (*honestum*) en schandelijke, b. v. Is het braaf voor het Vaderland te sterven? De Onderzoeking, vergelijkenderwijze ingesteld, heeft betrekking of tot het evenredige en verschillende, b. v. Wat overeenkomst of verschil is er tusschen een' Vriend en een' Vleijer, een' Koning en een' Dwingeland? of tot het grootere en kleinere, b. v. Is Welsprekendheid, dan wel is Regtsgeleerde kennis, meer waard? — Dus verdeelt CICERO de onderzoekingen van kennis. Die van handeling hebben twee hoofdsoorten, de eerste tot pligt, de tweede, hetzij tot het opwekken, hetzij tot het stillen, of wel geheel uitroeijen van gemoedsbewegingen betrekking hebbende. Dus vraagt men, wat pligt betreft, of men wel verplicht is, kinderen op te voeden. Tot gemoedsbewegingen hebben opwekkingen tot Vaderlandsverdediging, eerverwerving enz. betrekking. Zoo ook beklag, ophitsing, jammergeschrei, toorn- en vreesverdrijvende taal, alsmede eene zoodanige laatstgemelde, welke eene te uitbundige vreugde wat kortwiek, of wel het verdriet wegneemt.

Ziedaar de verschillende soorten van vragen, of onderzoekingen (*quaestiones*), die men zich over alle onbepaalde onderwerpen zoo al kan voorstellen. Wil ik nu op soortgelijke vragen antwoorden, zoo moet ik de bewijzen voor het-

geen ik in mijn antwoord zeg, uit de door ons beschouwde Betoogbronnen ontleenen. Maar welke Betoogbronnen zijn bij de eene onderzoeking meer, bij de andere minder geschikt? Dit spoort CICERO kortelijk na in het drie en twintigste Hoofdstuk der *Topica*. Alle Betoogbronnen, zegt hij, komen bij de meesten altijd te stade; evenwel zijn sommige bij sommige onderzoekingen wat meer bruikbaar, dan andere. Vragen wij dus: *of iets zij*, en komt dus het Vermoeden voornamelijk te pas, (b. v. vragen wij, heeft A, die zulks ontkent, wezenlijk den diefstal gepleegd? en moeten wij dus al veelal tot vermoedens en waarschijnlijkheden de toevlugt nemen), zoo redeneren wij uit de Betoogbronnen der Oorzaken, der Gevolgen, van het Gepaardgaande. (B. v. Is A ook om geld verlegen geweest, zoodat dit de oorzaak geweest kan zijn van het stelen, dat hem te last wordt gelegd? Is hij naderhand ook rijker geworden? enz.). Vraagt men: *wat iets zij*, zoo komt voornamelijk de Betoogbron der Bepaling in aanmerking. En deze geldt ook, als het onderzoek: *hoe-danig iets zij*, vergelijkenderwijze is. Vraagt men toch of stijfhoofdigheid en standvastigheid hetzelfde zij, dan moet ik met het geven van juiste bepalingen dier beide zaken beginnen. Tevens komen hier dan de Betoogbronnen van het Voorafgaande en Volgende, alsmede van het Tegenstrijdige en voorts weêr die van Oorzaken en Gevolgen in aanmerking. Indien toch *dit* op *dat* volgt en niet op iets anders, of indien *dit dat* voorafgaat en iets anders niet, of indien *dit* met *dat* strijdt en niet met iets anders, of indien *dit* de oorzaak is van *deze*, en iets anders de oorzaak van *gene* zaak, of indien *dit* hier, *iets anders* daar een gevolg van is, zoo kan dit alles ons bij het onderzoek, of iets al dan niet hetzelfde zij, als iets anders, behulpzaam wezen. (Dat b. v. standvastigheid en stijfhoofdigheid niet hetzelfde zijn, blijkt onder anderen daaruit, dat de eerste het *gevolg* is van redenering en wijs overleg, de tweede dat van domheid en onverstand; dat de eerste de *oorzaak* is van geluk en voorspoed, de andere die van tegenspoed en ellende; dat de eene met de handelwijze van alle groote Mannen strijdt, de andere met

die van een aantal dwazen overeenkomt, enz. Door derhalve de oorzaken en gevolgen, en wat dies meer zij, welke standvastigheid en stijfhoofdigheid hebben, tegen elkander te vergelijken, toon ik het onderscheid tusschen deze beide dingen aan.)

Bij de derde hoofdsoort van Onderzoeking, die namelijk: *hoedanig iets zij*, komt, voor zoover zij vergelijkend is, voornamelijk de Betoogbron der Vergelijking in aanmerking, waartoe dan al die punten betrekking hebben, welke door CICERO in het achttiende Hoofdstuk der *Topica* zijn opgenoemd. Vraag ik b. v.: Is Roem meer waardig dan Rijkdom? zoo kan ik beiden in hoedanigheid, te weeg brengende kracht, enz. vergelijken. CICERO noemt voorts de Betoogbronnen op, die te pas komen, wanneer men niet vergelijkenderwijze, maar bloot op zich zelve (*simpliciter*) onderzoekt, *hoedanig iets zij*, b. v. hoedanig is rijkdom? is hij begeerlijk of niet? Hoedanig is eerzucht? is zij loffelijk of schandelijk? Hoedanig is woeker? is hij regtmatic of onregtmatic? Wij zagen toch, dat deze soort van Onderzoekingen (*Quaestiones*) volgens CICERO of tot hetgeen te begeeren of te schuwen is, of tot het deugdzame of ondeugdzame, of tot regt of onregt (billijkheid of onbillijkheid, zoo als CICERO het meestal noemt) betrekking hadden. Bij het eerste komen dan ziels- en lichaamsgoederen, benevens andere uitwendige geluks- of ongeluksgaven, in aanmerking. — Vraag ik b. v.: Is rijkdom al dan niet begeerlijk? zoo moet ik mijne denkbeelden uit het Onderzoek putten van al hetgeen voor de ziel, het ligchaam, of in andere opzigten nuttig of schadelijk kan zijn. Bij het tweede, als men namelijk onderzoekt, of iets loffelijk en braaf, dan wel het tegenovergestelde zij, moet in het algemeen zielsgoed of zielskwaad, deugd of ondeugd mijne hoofdbetoogbron wezen. Vraag ik b. v.: Is eerzucht loffelijk en braaf, of is zij schandelijk? zoo moet ik weten, wat loffelijk of schandelijk genoemd kan worden; welke de kenteekenen van deugd of ondeugd zijn; wanneer eene neiging goed, wanneer zij kwaad is, enz., en uit dit een en ander moet ik mijn besluit ten

aanzien van de hoedanigheid dier drift, welke wij eerzucht noemen, opmaken. — Bij het derde punt van Onderzoek, of iets namelijk regt of onregt zij, komt de beschouwing, in het algemeen, van hetgeen regt of billijkheid genoemd moet worden, te stade. Ter beantwoording der vraag, b. v. of woeker regtmatig, dan wel onregtmatig zij, moet ik weten, wat regt is, waaromtrent het verkeert, hoe het gewijzigd wordt, waaruit het voortvloeit, enz. Dan kan ik uit deze algemeene Betoogbron, uit deze algemeene denkbeelden van regt en onregt, mijne bijzondere denkbeelden voor de regterlijke hoedanigheid des woekers putten.

Hetgeen ik over de zoogenaamde inwendige Betoogbronnen (*loci insiti*), die grondslagen van alle redekaveling, kortelijk zeggen wilde, is thans afgehandeld. Ik hoop, dat het duidelijk genoeg geweest zal zijn, om u te doen gevoelen, wat men er door verstaan moet. Tevens hoop ik, dat het bij u den lust zal opwekken, om bij CICERO zelve, wien ik hier voornamelijk ten Gids gekozen heb, naar al het gezegde nader onderzoek te doen, en de in onze dagen maar al te weinig gelezen Redekundige werken van dien onsterfelijken Man vlijtig te beoefenen. En wilt gij het geheele onderwerp der zoogenaamde inwendige Dialectische Betoogbronnen tot in zijne geringste bijzonderheden behandeld zien, begeeft u dan tot den Leidsman van alle Redeneer- en Redekundigen (*Logici et Rhetorici*) van alle volgende eeuwen, tot ARISTOTELES, het scherpzinnigste vernuft, dat in vele opzigten ooit bestaan heeft! Raadpleegt zijne *Topica* en andere soortgelijke schriften, die (wat men ook van ijdele spitsvondigheden schreeuwen moge) een eeuwigdurend gedenkstuk blijven zullen van de duizelingwekkende hoogte, waartoe het Menschelijk Verstand het in fijnheid van onderscheiding brengen kan!

Laat u voor het overige nimmer diets maken, dat de beoefening van de door ons thans behandelde onderwerpen niets dan ijdelheid, niets dan een uitpluizen van schoolsche haarkloverijen zijn zoude. — Laat het u zelfs door geen' BLAIR diets maken! Of zoude zulk eene beoefening daarom geheel en al nutteloos wezen, omdat duizenden redekavelen

en besluiten, zonder eene enkele Betoogbron met name te kennen? Maar duizenden spreken ook, zonder te weten, hoe hunne Spraakwerktuigen hierbij werkzaam zijn, geluiden vormen enz. Is daarom de kennis van dit een en ander zonder nut? Kan zij, ter verhelping van gebreken, of anderzins niet te pas komen? Verschaft zij daarenboven geen vermaak? Doch ik vergelijk hier dingen, die niet eens regt aan elkander gelijk zijn; want, zoo het kennen onzer spraakwerktuigen en klankvorming al voor velen ontbeerlijk zijn moge: dat van de wijze, waarop ons verstand bewijzen schept en redekavelt, is, even als alle Logische en Dialectische kennis, onmisbaar voor elkeen, die eens, als Redenaar, met nauwkeurigheid en juistheid spreken, en door geene drogredenen verschalkt wil zijn. Inderdaad ook hier is, gelijk in vele andere opzigten, eene terugkeering tot de oud-Hollandsche, grondige geleerdheid ten hoogste wenschelijk. Redeneerkunst en Redetwistkunst (*Logica* en *Dialectica*), welke laatste ik voor niets anders, dan de in praktijk gebragte eerste houd, mogen wel eens weêr op wat hooger' prijs gesteld worden, dan zulks door velen geschiedt. Buiten haar toch is de geheele Redekunst (*Rhetorica*) een huis zonder grondslagen, dat, hoe sierlijk er dan ook voor het oog soms uitzierende, bij het eerste windgeblaas terneder stort. Met zoogenaamde bloempjes alleen zal men noch voor de Balie, noch op den Kansel zijne partij uit het veld slaan of overtuigen. Neen, grondige bewijzen en bondige, Logisch geordende redekavelingen zijn hiertoe noodig.

Gelijk het voor het overige genoegzaam zijn zoude (zeg ik eenigermate met de woorden van CICERO), hem, wien ik goud wilde aanwijzen, dat op verschillende plaatsen verborgen lag, blootelijk de teekenen en merken der plaatsen, waar het te vinden is, aan te toonen: aldus behoeven wij slechts de kenteekenen der verschillende gronden en bewijzen te kennen, om die gronden en bewijzen bij het redeneren over iets gemakkelijk te ontdekken. Deze kenteekenen nu zijn in de eerste plaats de door ons beschouwde zoogenaamde inwendige Betoogbronnen (*loci insiti*), waarmede men voorts

die der buitenaf liggende Betoogbronnen (*loci assumti*) paren moet. Wij hebben over deze laatstgenoemde reeds met een woord gesproken, hetwelk wij hier niet behoeven te herhalen, te meer, daar wij tot de beschouwing van sommige onder dezelve, de bewijzen b. v. die uit Wetten ontleend worden enz., in het vervolg nog wel zullen terugkomen, en ook nog wel gelegenheid zullen hebben, om in het algemeen iets over haar aan te merken. Dit zij hier in het voorbijgaan gezegd, dat vele van dergelijke uitwendige Betoogbronnen dikwerf vrij wat gemakkelijker op te delven zijn, dan de inwendige. QUINCTILIANUS merkt dan ook in het vijfde boek te regt aan, dat diegenen het meest met het gezag en de getuigenis van anderen in de weer zijn, die een betoog, uit den aard der zaak zelve ontleend, schuwven. Zij zijn bevreesd (zegt hij) voor het bewandelen van zulke ruwe en doornachtige wegen, en houden zich liever, ofschoon soms tot hun eigen nadeel, in wat vermakelijker streken op. Het gaat hun, als dien Zeelieden, welke, naar het verhaal der Dichters, bedwelmd door het eten van zeker kruid bij de *Lotophagen* (*Lotos-eters*) en verlokt door het gezang der Sirenen, hun genoegen boven hun behoud stelden.

DERDE VORLEZING,

OVER § 95.

„De Betoogbronnen of *loci*, die wij tot dusverre opgenoemd hebben, komen bij de behandeling van allerlei onderwerpen te pas, en kunnen dus met regt *algemeens* (*communes*), ja zelfs *zeer algemeene* (*communissimi*) genoemd worden. De meesten van haar kan men ook *Redetwistkundige* of *Dialectische* Betoogbronnen heeten. Maar nu heeft men ook weêr de zoodanige, welke meer bijzonder tot deze of gene soort van onderwerpen betrekking hebben, en die men dus in dit opzigt tegen de door ons beschouwde *Dialectische* en ook andere *algemeene* Betoogbronnen overstellende, *bijzondere* (*proprii*) heeten kan. Hierbij nu houde men in het oog, dat de Ouden de Hoofdvormen of Hoofdsoorten der Welsprekendheid tot drie bragten, namelijk tot de *Aantoonende* of *Aanwijzende* (*Genus Demonstrativum*), tot de *Beraadslagende* (*Genus Deliberativum*), en tot de *Regtskundige* of *Regterlijke* soort (*Genus Judiciale*).

In de eerste soort hoorden voornamelijk die opstellen van Welsprekendheid te huis, welke het prijzen of wel het gispen van personen of zaken, en gevolgelijk iets tegenwoordigs ten onderwerp hadden. Daarom wordt deze soort ook de *prijzende* genoemd (*Genus laudationis, sive laudandi* bij CICERO). In de tweede afdeeling rangschikte men de Redevoeringen, die het aanraden of afraden van de eene of andere daad of handeling, en dus iets toekomstigs ten doel hadden. Hiertoe bragt men Redevoeringen over allerlei Staatsaangelegenheden, bij v. het maken van vrede of oorlog, het uitschrijven van belastingen en dergelijke. De derde soort eindelijk bevatte alle opstellen van Welsprekendheid, strekkende tot beschuldiging of verdediging van iemand, het geldig maken van Regtsvorderingen enz. Hier kwam het Voorledene bijzonder in aanmerking.”

Gij zult u herinneren, mijne Heeren! dat ik gezegd heb, dat de *inwendige* Betoogbronnen, van welke wij in de vorige § spraken, tot diegenen behooren, welke men Redetwistkundige of Dialectische noemt, en welke in dien zin dan ook den naam van algemeene, ja zelfs van zeer algemeene (*communissimi*) dragen mogen. Immers eene, of meer van haar komen in alle redeneringen en betoogen voor. Zij zijn toch niets anders, dan de grondzuilen, waarop het geheele gebouw der bewijzen, die wij voor deze of gene zaak aanvoeren, rusten moet. Hoe nuttig echter het kennen er van ook wezen moge tot opscherping des Verstands, en om aan te toonen, welke wegen wij al inslaan kunnen, ten einde tot het betoog van iets te geraken, zoude de *Vinding* evenwel nog van weinig belang zijn, indien zij zich hiertoe alleen bepaalde, en ons niet tevens andere hulpmiddelen aan de hand gaf, om met eene zekere gemakkelijkheden en juistheid bij het opstellen van Redevoeringen, of andere Stukken van Welsprekendheid, te werk te gaan. Zij laat het dan echter ook niet berusten bij de bloote beschouwing der *inwendige* Dialectische Betoogbronnen, of van die verschillende gedaanten, waaronder bewijzen en gronden zich vertoonen; integendeel, de Redekundige of Rhetorische *vinding* houdt zich voornamelijk op met de behandeling der hoofdonderwerpen, die ons de stoffe tot de denkbeelden en bewijzen moeten opleveren. En zeer natuurlijk! Het baat den Lofredenaar weinig, te weten, dat bij v. uit de hierboven door ons beschouwde Betoogbron van het Tegenovergestelde (*ex contrario*) de volgende Redekaveling doorgaat: Indien het loffelijke te prijzen is, dan is het onloffelijke te laken, en indien A dus in dit of dat opzigt loffelijk handelde, dan is B, die het tegenovergestelde deed, te gispnen; wanneer hij niet tevens weet, wat in het algemeen loffelijk zij, hoe het verdeeld worde, wat met hetzelfde of met deszelfs doel en middelpunt in verband sta, enz. enz. Kortom, wij moeten niet alleen de inwendige Dialectische Betoogbronnen, maar ook de Rhetorische kennen, hetzij nu deze laatste meer bijzonder zijn, dat is, meer bepaaldelijk tot deze of gene onderwerpen van Welsprekendheid betrekking

hebben, hetzij men ze algemeen, dat is, in allen bruikbaar noemen kunne. En hier doet zich dus in de eerste plaats de vraag op, hoeveel hoofdsorten of hoofdvormen van Welsprekendheid er wel zijn. ARISTOTELES, en op zijn voetspoor de geheele Oudheid, brengen ze tot drie; namelijk tot de *Aantoonende* of *Aanwijzende*, de *Beraadslagende* en de *Regterlijke* soort. Het kenmerkende onderscheid tusschen deze drie hoofdsorten is gegrond, deels in hetgene, waarover gesproken wordt; deels in hen, tot wie men spreekt; deels in hem, die spreekt, en in het doel, waartoe gesproken wordt. Dit laatste namelijk, dit doel, staat weêr in betrekking tot de toehoorders, ten wier behoefte gesproken wordt. Maar nu moet, volgens de scherpzinnige aanmerking van ARISTOTELES, in het derde hoofdstuk van het eerste Boek zijner Redekunst, de Toehoorder altijd een van tweeën zijn, of bloot bespiegeland Hoorder, dat is, *Bespiegelaar*, of *Beslisser*, dat is, hij hoort *of* bloot, om te hooren, *of* om op grond van het gehoorde, en na hetzelfde iets te bepalen en vast te stellen. Dit beslissen of bepalen nu heeft wederom *of* betrekking tot iets Voorledens, *of* tot iets Toekomstigs. Het laatste heeft bij v. plaats in eene Staatsvergadering, die, na hare verschillende Redenaars gehoord te hebben, thans beslist, wat ten aanzien van deze of gene zaak *zal* vastgesteld worden. *Zal* bij v., deze of die belasting worden ingevoerd, ja, dan neen? Met de eerste soort van beslissen houdt zich een Regter op, die, als de Pleitbezorgers hunne pleidooijen geëindigd hebben, er over uitspraak moet doen, of de daad, die A of B of C *gepleegd heeft*, regt of onregt zij. Zijne beslissing loopt dus in de *eerste plaats*, over hetgeen *geweest is*; die der Staatsvergadering, over hetgeen *wezen zal*. En, ofschoon de Regter ook wel over iets toekomstigs te beslissen kan hebben, bij v. welke straf A of B of C voor een gepleegd en wederregtelijk bevonden feit ondergaan *zal*, zoo is dit oordeel toch niets anders, dan slechts een gevolg van het eerste, welk eerste tot den aard der daad zelve, en dus tot iets voorledens, betrekking had. Vraagt men, met welken tijd hij te doen hebben, die bloot als bespiegelaar te hooren heeft, zoo antwoord ik

met ARISTOTELES, over het algemeen met het Tegenwoordige, hoezeer het Voorledene en Toekomstige hierbij wel eens in aanmerking komen. Houde ik bij v. eene Lofrede op de eerlijkheid, dan is mijn Toehoorder bloot bespiegelend Toehoorder. Immers, hij heeft niet te hooren, opdat hij vervolgens beslissen kunne, of de eerlijkheid geweest is, of zijn zal; maar alleen te hooren om des hoorens wille zelve. Want, treedt hij hierbij al in zoover als Beslissers op, dat hij bij v. bepaalt, of hetgeen hij gehoord heeft te prijzen, dan wel te laken zij, zoo blijft dit alles toch bloot bespiegelend, en heeft niet, gelijk de uitspraak des Regters of eene Staatsvergadering, een *onmiddellijk en van het doel der Rede onafscheidelijk praktisch gevolg*, waardoor iets, hetwelk gedaan is of te doen is, werkelijk wordt vastgesteld. Maar, daar nu het hooren om des hoorens wille zelve op het eigen oogenblik plaats heeft, dat men hoort, zoo vloeit hiernit voort, dat ARISTOTELES te regt het Tegenwoordige, als den Tijd, omtrent welken de zoogenaamde Aantoonende Welsprekendheid verkeert, genoemd heeft, al hebbe dan voor het overige ook de bespiegelende Toehoorder zich soms hierbij het Voorledene in het geheugen te roepen, of ten aanzien van het Toekomstige gissingen te maken. Blijkt het echter uit den verschillenden Tijd, die in de drie hoofdsoorten van Welsprekendheid heerscht, reeds duidelijk, hoezeer zij van elkander onderscheiden zijn; blijkt het al verder uit de Hoorders, tot wie men spreekt: het blijkt ook uit het verschil der werkzaamheden des Sprekers, of liever uit den aard van *wat*, en *hoe* er in elke van die soorten gesproken wordt. Want in de Aantoonende Welsprekendheid, waarin de Hoorder slechts Bespiegelaar is, en tot welke de Ouden voornamelijk de Lofrede bragten, heeft de Redenaar *hoofdzakelijk* te prijzen of te laken. (Is CAESAR een groot man te noemen? Ja, zegt A. Neen, zegt B.) In de Beraadslagende Welsprekendheid integendeel, waarin de Hoorder, als aanstaande Beslissers van iets Toekomstigs hoort, treedt de Redenaar niet bloot als prijzend of lakend, maar als onmiddellijk iets aan- of afradend te voorschijn. (Zal deze of die Belasting ingevoerd worden?)

De Redenaar A raadt het aan. B raadt het af.) En wat de Regterlijke Welsprekendheid betreft, in deze is de Redenaar onmiddellijk of Aanklager of Verdediger. Hij spreekt niet, om iets, dat nog gedaan moet worden, aan- of af te raden; neen, hij spreekt, om te betoogen, dat iets, hetwelk reeds gedaan werd, wettig of onwettig, strafbaar of niet strafbaar is. (Is de koop, dien N gesloten heeft, wettig? Neen, zegt de Redenaar A, ja zegt B. Heeft N moord gepleegd en is hij strafbaar? A beweert van ja. B, de Verdediger, van neen). Ook uit het verschillende hoofddoel, dat elk Spreker zich voorstelt, en dat tevens den Hoorder ten maatstaf moet strekken, blijkt het verschil der drie hoofdsoorten van Welsprekendheid. Want de Lofredenaar heeft hoofdzakelijk ten doel, om aan te toonen, dat hij, dien hij prijst, braaf en verdienstelijk moet genoemd worden, daar toch de deugd het middelpunt van allen lof uitmaakt. De Redenaar in eene Staatsvergadering beoogt in de meeste gevallen aan te toonen, dat hetgeen hij aanraadt nuttig, hetgeen hij afraadt niet nuttig is. Het Nuttige is dus, volgens ARISTOTELES, zijn hoofddoel, gelijk wij de gegrondheid dezer stelling in het vervolg, bij de beschouwing der beraadslagende Welsprekendheid, nader betoogen zullen. En voor den Regterlijken Verdediger of Aanklager is het Regt, bij al hetgeen hij aanmerkt, doel en middelpunt; want hij onderzoekt over het algemeen niet, of hetgeen A deed loffelijk, dan onloffelijk, nuttig, dan schadelijk, maar of het regtmatig, dan wel onregtmatig zij. Dat voor het overige de gezegde drie dingen, het Deudzame, het Nuttige en het Regt, de verschillende middelpunten uitmaken, welke in de drie hoofdsoorten van Welsprekendheid voorkomen, blijkt ten duidelijkste uit deze allervernuftigste opmerking van ARISTOTELES, dat een Lofredenaar wel zal willen toegeven, dat deze of gene daad, die hij prijst, zeer schadelijk was voor den Dader, maar geenszins, dat zij slecht was. Zelfs zal hij dikwerf die handelingen het meeste prijzen, bij welke men, om der deugd wille, alle geluk en voordeel, en dus al het nuttige, geheel en al opofferde, bijv. de daad van onzen JAN VAN SCHAFFELAAR, die

zich, om zijnen Spitsbroederen het leven te redden, van den toren naar beneden stortte. Een Redenaar in eene Staatsvergadering integendeel zal des nood nog wel toestemmen, dat de maatregel, dien hij aanraadt, niet in allen deele deugdzaam of regtmatig is; maar nimmer zal hij erkennen, dat ze niet nuttig zij. Zeker Fransch Edelman bijv. loochent in eene Redevoering tot den Hertog van ANJOU (bij onzen HOOFD), wien hij raadt, om zich van de Opperheerschappij in de Nederlanden meester te maken, niet, dat zulk eene poging eenigzins wederregtelijk zij; maar dat zij niet voordeelig zijn zoude, ontkent hij ten sterkste.

En zoo zal een Redenaar, die eenen Beklaagde verdedigt, allerlei dingen soms toegeven, bijv., dat de Beklaagde de daad als daad gedaan heeft, dat die daad heillooze gevolgen heeft gehad, dat de man ook *braver* zoude gehandeld hebben met haar na te laten enz.; maar nimmer zal hij erkennen, dat het regt geschonden is geworden, en deze schennis straffe verdient. Immers, zoo hij al de *objectieve* wederregtelijkheid van het door den Beklaagde gepleegde niet ontkent, zal hij die toch *subjectief* loochenen, en beweren, dat het om die en die redenen regt en billijk is, den Beklaagde, schoon pleger van eene strafbare daad, echter niet te straffen. —

Ziedaar, met welk eene verwonderlijke scherpzinnigheid ARISTOTELES heeft aangetoond, dat er in de Welsprekendheid drie Hoofdvormen of hoofdsoorten zijn, en dat zulks voortvloeit deels uit het verschil van hem, die spreekt; deels uit dat van hen, die hooren; deels uit de stoffe, waarover, en uit het doel, waartoe gesproken wordt. Inderdaad, men moet over de fijnheid van onderscheiding, hierbij door den Grieksch Wijsgeer aan den dag gelegd, verbaasd staan en zich er over verwonderen, dat de Hoogleeraar BLAIR in zijne Redekundige lessen de gemelde drieledige verdeeling, die door de geheele Oudheid is aangenomen geworden, met niet wat meer opmerkzaamheid behandeld heeft. Want ook zelfs heden nog blijft deze hoogsteigenaardige verdeeling in alle opzigten steek houden, hoe verschillend dan ook de onderwerpen, (in

vergelijking van die der Ouden, zijn mogen, waarover vele hedendaagsche Redenaren te spreken hebben. Zelfs de Kanselwelsprekendheid, die den Ouden onbekend was, laat zich zeer goed onder de gezegde drie Hoofdvormen mede opnemen. Immers het is duidelijk, dat zij (niet tot de Beraadslagende soort, gelijk VOSSIUS, mijns inziens, verkeerdelijk oordeelt,) tot de Aantoonende soort moet gebragt worden. Het middelpunt van alle Kanselredenen is, even als dat van Lofredenen, het zedelijk goede en kwade, zoo als dit door Rede en Openbaring geleerd wordt, en beschouwd in al deszelfs oorzaken, gevolgen en betrekkingen. Met andere woorden: het hoofddoel van den Leeraar is deugd en godsvrucht aan te prijzen, en voorts dien ten gevolge zijne Hoorders tot betrachtting daarvan op te wekken. Maar deze Hoorders zijn geene Beslissers, gelijk bijv. een hedendaagsch Regter of Lid eener Staatsvergadering is; neen, zij zijn bloot Bespiegelaars, een woord, waarvan wij de zoo even uitgelegde beteekenis niet andermaal behoeven uit te leggen. Want, voor zoover zij ook al schijnbaar eenigermate, als Beslissers, optreden, zoo geldt hier insgelijks het zoo straks door ons gezegde, dat dit beslissen niet regtstreeks over eene bepaalde daad loopt, en geen onmiddellijk van het doel der Leerrede onafscheidelijk praktisch gevolg is. Door dit eene en andere, gelijk ook door den Tijd en wat dies meer zij, onderscheidt zich dus de Kanselwelsprekendheid eigenaardig van de Welsprekendheid in Staatsvergaderingen of Regtzaken. En zoo laten zich ook andere hedendaagsche soorten van Welsprekendheid, bijv. Akademische Redevoeringen, Wetenschappelijke Verhandelingen enz. zeer gemakkelijk tot de Aantoonende Hoofdsoort brengen. Want, voor zoover al het Goede, als middelpunt van alles, wat de Redenaar zegt, hier niet zoo duidelijk te voorschijn treedt, als zulks in de Lofrede wel het geval is, zoo vertoont zich toch overal dat kenteeken der Aantoonende Welsprekendheid, dat de Toehoorder bloot bespiegelend en geen regtstreeks beslissend Hoorder is.

Zoekt, voor het overige, daarin geene tegenwerping tegen de door ARISTOTELES gemaakte verdeeling, dat in eene Re-

devoering soms twee, ja alle drie de Hoofdsoorten van Welsprekendheid schijnen gepaard te gaan. Want, ofschoon verschillende kleuren dikwerf in elkander spelen en dommelen, zal niemand echter beweren, dat er geene onderscheidene hoofdverwen zijn zouden. Gaat CICERO dus bij v. in eene Regterlijke Redevoering, waarin hij de onschuld van dezen of genen verdedigt, soms over tot het prijzen van den eenen of anderen, dan behoort dit gedeelte zijns opstels wel tot de aantoonende Welsprekendheid; maar de Redevoering, in haar geheel genomen, moet toch altijd tot de Regterlijke soort gebracht worden. En zoo gaan de drie hoofdsoorten gepaard in de Redevoering van CICERO voor MARCELLUS, ofschoon de aantoonende de heerschende zij. Het prijzen toch van CAESARS edelmoedigheid omtrent MARCELLUS is het hoofddoel. Voor zoover echter zij, die onder verdenking lagen van CAESAR lagen te leggen, verdedigd worden, is zij regterlijk, en daar, waar CAESAR aangespoord wordt, voor zijn behoud, om des Staats wille, zorg te dragen, is zij beraadslagend.

Dit dus afgehandeld hebbende, kunnen wij overgaan tot de nadere beschouwing van elke gezegde Hoofdsoort van Welsprekendheid en van de hoofddenkbeelden en Betoogbronnen, die bij ieder van deze in aanmerking komen. Want over sommige algemeene Rhetorische Betoogbronnen, (of wilt gij ze met ARISTOTELES *stellingen* (*προτάσεις*) noemen?) waaruit ieder Redenaar te putten heeft, en waartoe men de Bespiegelingen over het *mogelijke* of *onmogelijke*, *hetgeen geschied* of *niet geschied is*, *hetgeen geschieden zat* of *niet geschieden zal*, *hetgeen groot* of *klein is* enz. brengen moet, zullen wij met een enkel woord na de beschouwing van het eerste gedeelte der geheele *Vinding* spreken. — En zoo willen wij u dan thans eerstelijk een kort overzicht van de Aantoonende Hoofdsoort van Welsprekendheid geven, daar wij in ons Handboek onwillekeurig CICERO gevolgd zijn, die van deze in zijne *Redekundige verdeelingen* het eerst spreekt.

VIERDE VOORLEZING,

OVER § 97.

„Deze drie soorten van bepaalde onderzoekingen (*Causae*) hadden elk hare bijzondere Betoogbronnen, die met de uiterste naauwkeurigheid en scherpzinnigheid, ofschoon niet overal even eenparig in de Schriften der oude Redekundigen, inzonderheid in die van ARISTOTELES, CICERO, HERMOGENES en anderen worden opgenoemd. In de aantoonende soort werd alles in betrekking tot het Edele, het zedelijk Goede, de Deugd (*το καλον, αρετη*, *honestum*), of hoe men zulks in het Nederlandsch met soortgelijke uitdrukkingen noemen wil, gebracht, en de Deugd werd als het doel, het opperste beginsel, het middelpunt beschouwd naar, waaruit, of rondom hetwelk zich alle lof en laking bewegen moesten. Met andere woorden: de hoofdvraag in deze soort van Welsprekendheid was: Is de persoon, die geprezen of gelaakt wordt, goed of kwaad, en dus prijzens- of berispenswaardig. Tot dat einde moest er onderzocht worden, omtrent welke dingen het loffelijke al verkeerden konde. Deze zaken brengt CICERO tot drie afdeelingen, vooreerst uitwendige en van den persoon, dien men prijst, in vele opzigten onafhankelijke dingen, als daar zijn afkomst en geboorte, goederen der fortuin en dergelijke; ten tweede lichaams-eigenschappen, en ten derde zielshoedanigheden. Hoe nu weer die verschillende stukken kunnen verdeeld, en op wat wijze vervolgens daaruit aanleiding hetzij tot prijzen, hetzij tot laken genomen kunne worden, zet CICERO (en anderen) op het allernaauwkeurigst uiteen. Het geheele zamenstel der denkbeelden, hieruit voortspruitende, maakt dus in eenen zekeren zin de betoogbronnen voor de aantoonende soort van Welsprekendheid uit.”

Ik heb gezegd, mijne Heeren, dat in de aanwijzende of aantoonende soort van Welsprekendheid voornamelijk die op-

stellen door de Ouden gebragt worden, welke het prijzen, of ook wel het gispn van personen of zaken ten onderwerp hadden, en dat derhalve deze hoofdsoort ook de *prijzende*, (*genus laudationis, sive laudandi*) genoemd wordt. De heden-daagsche lofredede, eene nog al geliefde soort van opstellen, en waarover ik wat verderop in mijn handboek het eene en andere heb aangemerkt, behoort dus onmiddellijk in de aantoonende Welsprekendheid te huis. CICERO, van de laatstgemelde in het twintigste Hoofdstuk der *Redekundige Verdeelingen* (*Partitiones Oratoriae*) sprekende, en aangemerkt hebbende, dat deze soort van Welsprekendheid vooral het gehoor der Toehoorderen tracht te streelen en daarom ook wel de opsierende (letterlijk *opsiering, Exornatio*) genoemd wordt, laat hierop volgen: „Daar nu deze soort zich wijd uit kan strekken en vrij wat afwisseling bevatten, bepalen wij ons bij eene afdeeling er van, die namelijk, welke het prijzen van beroemde en voortreffelijke Mannen, het laken van slechtaards in zich sluit. Geene soort van Welsprekendheid toch is er, welke of ruimer zeggensstofte oplevert, of van meer nut in den Staat is, of waarin de Redenaar meer met het nasporen van deugden en ondeugden te doen heeft.” — Het is echter niet alleen CICERO, die zich bij de beschouwing der aantoonende Welsprekendheid blootelijk tot de Lofrede of daarmede in verband staande Redevoeringen bepaalt; maar van ARISTOTELES af aan, doen zulks alle Redekundigen der Oudheid. Maar hoe kan de *Vinding* ons nu behulpzaam zijn tot het verkrijgen van denkbeelden, wanneer wij lofredenen schrijven moeten? Hoe kan men zich door eene voorbereidende oefening deze taak gemakkelijk maken? Welke Betoogbronnen laten zich hier aanwijzen? Kan de *Vinding* mij leeren, wat over A, B, C, of hoe de lieden, die geprezen moeten worden, heeten, te zeggen zal zijn? Voorzeker niet! Want, hoe konden ARISTOTELES, CICERO, QUINCTILIANUS enz. vooraf weten, wat bij v. eeuwen daarna een WILLEM DE EERSTE, een DE RUITER, een OLDENBARNEVELD doen zouden, waarover zij lof zouden verdienen? Maar zij konden (en ieder ander Onderwijzer in de Redekunst kan zulks) in hunne schriften over

de *Vinding* wel leeren, wat in het algemeen in elken persoon of zaak, als loffelijk, moet aangezien worden, en voorts, op wat wijze men dan bij het prijzen van dat loffelijke, of wel bij het laken van het berispelijke, moet te werk gaan. Zij konden ons, als het ware, het beeld van een volmaakt prijzenswaardig Man voor oogen stellen, met welk beeld wij A, of B, of C, dien wij prijzen willen, slechts te vergelijken hebben, om dan (wanneer wij met hunne daden, wel te verstaan, naauwkeurig bekend zijn) op eene geregelde en gemakkelijke wijze hunnen lof te kunnen voldingen. Ziet gij nu niet, in welk een voortreffelijk licht de *Vinding* hier wederom te voorschijn treedt, en met hoeveel regt de Ouden daarop zooveel prijs gesteld hebben? Zonder de Natuur zal geen groot Redenaar of Dichter ontstaan, maar hoeveel kan wetenschappelijke en kunstmatige oefening er niet toe bijdragen, om hem zijne taak gemakkelijker te maken!

Maar laat ons nu de *Beloofbronnen*, waaruit men bij het opstellen van Lofredenen te putten heeft, eens wat nader beschouwen! Zal ik iemand prijzen, dan moet ik weten, niet waar? wat prijzenswaardig zij, wat lof verdiene. Maar, wat is nu zulks al? Wat is het middelpunt, waarom zich alle lof of laking beweegt? Laat ons zien! Kan ik wel, eigenlijk gezegd, iemand bloot alleen daarom prijzen, omdat hij er raai uitziet, omdat hij van de Natuur eene bevallige lichaamsgestalte ontvangen heeft? Kan ik zeggen: FRAAIJAARD verdient met het hoogste regt geprezen, verdient als een groot Man verheven te worden, dewijl hij zulke heerlijke blaauwe oogen, zulke dikke kuiten, zulke krullende lokken heeft? Of denkt gij niet, dat men u hierbij in uw gezigt uit zoude lagchen? Ik geloof het laatste; want moogt gij ook al de dikke kuiten zelve of op haar zelve beschouwd, prijzen: den Bezitter er om prijzen in den eigenlijken zin van het woord, *hem* lof toezwaaijen over iets, dat hij niet aan zich zelve, maar blootelijk aan de Natuur te danken heeft, dit kuut, dit moogt gij niet. Al verder: kan men iemand daarom prijzen, omdat hij eene ton of vijf in de wereld heeft, omdat hij in eene schitterende koets rijdt, in een heerlijk huis, vol

marmer, woont, vijf en twintig dienstboden houdt, dagelijks de fijnste lekkernijen, de kostbaarste wijnen op zijne tafel ziet, kortom, omdat hij een schatrijk Man is? Ook al niet. Wij mogen den rijkdom van zoodanig iemand verheffen, wij mogen zijne schatten opvijzelen, en in zekeren zin roemen: den Bezitter zelven er om prijzen, kunnen wij niet.

SNELBEGRIJ, of hoe gij hem noemen wilt, heeft van de Natuur de schitterendste verstandelijke vermogens ontvangen. Zijn geheugen is van ijzer en staal; zijne verbeeldingskracht vurig en levendig; zijn oordeel hoogst fijn en juist; zijn verstand alles omvattend. Gij bewondert deze gaven, op zich zelve beschouwd, ten hoogste, niet waar? Maar, voor zoover dit eene en andere louter natuurgeschenk is, voor zoover de Bezitter zulks niet aan eigene oefening en inspanning te danken heeft, is hij er niet eigenlijk gezegd *prijzenswaardig* om. *Hij* verdient geen' lof over iets, dat bloot eene gifte des geluks is. Integendeel, gij zult mij gaarne toestemmen, dat STOMPAARD, die met blokken en nachtbraken, met moeite en arbeid, ten spijt eener weerbarstige Natuur, en met overwinning van zich zelve, een aantal kundigheden verworven heeft, meer verdient geprezen te worden, dan SNELBEGRIJ, wien dit alles, ten gevolge van zijnen gelukkigen aanleg, bijna, zoo als men zegt, is aangewaaid, of die ten minste, niettegenstaande hij STOMPAARD nog verre overtreft, tot het verkrijgen zijner kundigheden het vierde gedeelte van den tijd niet besteed heeft, welken deze er toe besteedde.

Waartoe nu leidt ons dit eene en andere? Tot die ware stelling der Ouden, dat alleen in het Edele en Goede, (*το καλον, honestum*) of in hetgene deugdzaam of niet deugdzaam is, het loffelijke of berispelijke gelegen ligt; dat de deugd het middelpunt, het opperste doel, of wel het grondbeginsel van allen lof uitmaakt, en dat iemand om andere dingen slechts alleen in zooverre kan geprezen worden, als zij eenigermate met de deugd in verband staan. Dat FRAAIJAARD eene schoone lichaamsgestalte bezit, is, zoo als wij zagen, geene reden, waarom de Man geprezen verdient te worden; maar, dat FRAAIJAARD op het bezit van schoon-

heid niet trotsch is, dat hij tevens meer of min haar aan matigheid, aan een ingetogen levensgedrag, aan onbesmette zeden te danken heeft: ziedaar, waarom wij hem naar billijkheid mogen prijzen; maar ziedaar tevens iets ten bewijze, dat het slechts schoonheid is, in verband gebracht met het zedelijk Goede, met het middelpunt van allen lof, welke lof verdient.

FORTUNATUS is niet prijzenswaardig om zijne Rijkdommen op zich zelve, evenmin, als POVERO berispelijk is wegens zijne armoede, als armoede; maar, dat de eerste zijn vermogen aan zijne eigene vlijt en braafheid te danken heeft, dat hij tevens zijne schatten op het nuttigst weet te besteden, dat hij de naakten kleedt, de dorstigen drinkt, de hongerigen spijst: ziedaar, waarom wij FORTUNATUS in zijne betrekking, als rijk man, kunnen prijzen. En zoo gispfen wij POVERO niet, omdat hij arm is, maar omdat hij door eigene schuld, door slecht gedrag, door verwaarloozing zijner zaken zich zijne armoede op den hals heeft gehaald, en tevens, omdat hij geene de minste pogingen aanwendt, ten einde wederom in beter omstandigheden te komen. — TALENTMAN wordt evenmin door ons geprezen, omdat hij de schitterendste begaafdheden van de Natuur ontvangen heeft, als wij het in DOMOORIUS berispelijk vinden, dat hij traag van begrip en stomp in alle letteroefeningen is; maar, dat TALENTMAN door vlijt en oefening de ontvangene natuurlijke talenten nog heeft vermeerderd, dat hij daarvan tot de nuttigste doeleinden alle mogelijke voordeel poogt te trekken, dat hij er dus mede woekert en eenmaal, als een getrouw arbeider, zijnen loon ontvangen zal: dit is het, waarom wij den vluggen, den schranderen, den vernuftigen Jongeling mogen prijzen. Hierom zwaaijen wij hem den grootsten lof toe, gelijk wij met verachting op den stompen DOMOORIUS nederzien, niet om DOMOORIUS' bothed, op zich zelve beschouwd; maar in verband gebracht met zijne lusteloosheid en afkeer van allen arbeid, ten gevolge waarvan hij door eigen schuld die weetniet blijft, welke hij van der jeugd af aan geweest is.

Overal ziet gij dus, is het alleen het Edele of Schandelijke,

de deugd of ondeugd, die het loffelijke of onloffelijke uitmaken. Het is de Deugd, (wij herhalen het) welke, zoo als de Ouden in hunne Redekundige schriften zeggen, het opperste beginsel van allen lof bevat. Daarom vangt ook de onvergelelijk scherpzinnige ARISTOTELES het uitmuntende negende Hoofdstuk des eersten Boeks zijner *Redekunst* aldus aan: „Laat ons thans spreken over Deugd en Ondeugd, over het Edele en Schandelijke. Dit toch zijn de doeleinden voor den Prijzer of Gisper.” — En zoo zegt CICERO in het een en twintigste Hoofdstuk zijner *Redekundige Verdeelingen*: „Alles toch, wat met de Deugd in verband staat, moet buiten kijf geprezen, wat met de Ondeugd, gelaakt worden.” — Schoonheid, rijkdom, eer, hooge afkomst, verstand, bekwaamheden, hoe bewonderenswaardig dit alles ook op zich zelve beschouwd moge zijn, kunnen in zooverre slechts loffelijk in iemand genoemd worden, als zij tot het Edele en Goede betrekking hebben.

Men werpe mij hier niet tegen, dat men toch zeer dikwerf in Lofreden melding gemaakt vindt van dingen, die niets deugdzaams of ondeugdzaams in zich bevatten, maar geheel en al onverschillig zijn. Want vooreerst merk ik aan, dat niet alles, wat in eene Lofrede voorkomt, en hetgeen van hem, dien men prijst, verhaald wordt, juist, om des lofs wille, daar staat, maar ook dikwerf blootelijk, om ons met den Geprezene nader bekend te maken. Ten andere houde men wel in het oog, dat vele dingen, die schijnbaar onverschillig zijn, en op zich zelve noch loffelijk, noch schandelijk genoemd kunnen worden, echter juist door het bovengemelde verband, waarin wij ze tot de deugd denken, (door het vermogen bij v., dat zij soms hebben, om het Goede voort te brengen, of wel doordien zij uit het Edele en Goede voort sproten, of ook soms, omdat zij teekenen en aanduidingen van het Edele en Goede zijn,) onwillekeurig gerekend worden tot iemands lof te verstrekken. Zoo zal een Lofredenaar bij v. iemands afkomst uit een aanzienlijk, rijk, en door luisterrijke daden vermaard geslacht roemen, en niemand zal zulks wraken; niet, omdat in zulk eene afkomst, op zich

zelve beschouwd, het allerminste bewijs voor de lofwaardigheid des Geprezenen ligt opgesloten; maar omdat iemand van eene deftige geboorte altijd eenigermate het gunstige vermoeden voor zich heeft, dat de voorbeelden zijner Voorvaderen, de gunstige omstandigheden, waarin hij kon worden opgevoed, de meerdere gelegenheid, om zijn verstand te kunnen beschaven, en wat dies meer zij, op de veredeling van zijn geheele karakter eenen weldadigen invloed zullen hebben uitgeoefend; kortom, dewijl hij, door dit een en ander aanleg en aanleiding tot lofverwerving hebbende, ook wel loffelijk zal geweest zijn. En op eene soortgelijke wijze zoude men (volgens ARISTOTELES) oudtijds van eenen Spartaan met zekeren lof hebben aangevoerd, dat hij zijn hoofdhaar liet groeijen. Immers te Sparta was zulks een teeken, dat iemand een vrij Man was, die zich met geene lage handwerken behoefde op te houden, en van wien men dus konde vermoeden, dat hij minder slaafsch, meer edel, en dus voor het beoefenen van het Deugdzaame en Goede vatbaarder zijn zoude, dan b. v. een Heloot, in wien de slavernij allen moed en fierheid van geest moest uitdooven.

Maar, zal men zeggen, indien, volgens de Ouden, deugd en ondeugd, of het Edele en Schandelijke het middelpunt van allen lof en laking uitmaken, en datgene alleen geprezen kan worden, hetwelk óf regstreeks deugdzaam is, óf de deugd te weeg brengt, óf door de deugd te weeg gebragt wordt, óf wel een teeken van een dezer dingen is, zoo volgt hieruit, dat de lof zich slechts bepalen kan tot voorwerpen, die voor het goede en kwade vatbaar zijn, met andere woorden, tot zedelijk redelijke wezens. Immers, waar geene zedelijk vrije wilsbepaling aanwezig is, is ook geene Deugd of Ondeugd aanwezig, en waar de beide laatsten niet aanwezig zijn en kunnen zijn, kan er ook niets bestaan, hetwelk deze voortbrengt, of door deze voortgebragt wordt, of er een teeken van is; met andere woorden, kan er ook niets lofwaardigs bestaan. — En onderwijl prijst men toch redelooze dieren, ja zelfs geheel onbezielde voorwerpen. Men prijst b. v. een paard om zijne snelheid, eene stad om hare ruime

straten en fraaije gebouwen, een landschap om de verrukkelijke gezigten, die het oplevert. Volgt hier niet uit, dat ARISTOTELES de Deugd of het Edele te onregt, als het middelpunt van allen lof, aanziet, daar men dingen prijst, die met geene mogelijkheid tot haar in verband gebragt kunnen worden? — Voorzeker, indien dit laatste waar was! Doch dit ontken ik. Want, zoo dit verband al in het geprezene voorwerp zelve niet aanwezig moge zijn, omdat dit voorwerp vatbaarheid voor Deugd of Ondengd mist, bestaat het echter, bij eene zekere gevolgtrekking, altijd in de voorstelling van hem, die prijst. Want, waarom prijzen wij de snelheid van een paard? Omdat wij de snelheid van een mensch prijzen, en wij dus hetgeen wij in het eene voorwerp doen, ook in het andere moeten doen; met andere woorden, omdat wij in het algemeen snelheid moeten prijzen. Maar, de snelheid in een mensch prijzende, zoo hebben wij altijd, hetzij wij het zeggen, hetzij wij het zwijgen, de Deugd of het Edele in het oog. Want, indien b. v. de snelheid eene zaak ware, die *uit haren aard en natuur onveranderlijk en altijd* met de Deugd strijdig was, zoo zouden wij haar nimmer kunnen prijzen. Ondeugd toch kan nimmer geprezen worden. Waaruit dus blijkt, dat, hoe men ook redeneren, men altijd op de Deugd of het Edele, als middelpunt en doeleinde van allen lof terugkomt, en dat dáár, waar het verband tusschen iets prijzenswaardigs en de Deugd niet onmiddellijk aanwezig is, het toch middellijkerwijze door het verband met andere zaken te weeg gebragt wordt.

Na dit in het algemeen, naar de begrippen der Ouden, aan wier hoofd ARISTOTELES staat, over den grond van het Loffelijke of Onloffelijke aangemerkt te hebben, willen wij het thans in zijne afdeelingen wat nader beschouwen, en onderzoeken, waarin het, in verband met het Edele en Goede gedacht, al bestaan kunne. Wat leert ons b. v. CICERO hierover in zijne beknopte Redekundige Handleiding: *Redekundige Verdeelingen* of *Splitsingen* geheeten? Hoe leert hij ons, dat de *Vinding* den Lofredenaar te hulpe komt, om hem geleidelijk en geregeld over zijn onderwerp te leeren denken? Hij

doet dit indiervoege, dat hij ons eerst alles, wat in een Mensch te beschouwen kan vallen, in drie hoofdafdeelingen laat splitsen. Met andere woorden, hij zegt ons: wie het ook zijn moge, dien gij te prijzen (of wel te laken) hebt, drie hoofdvoorwerpen van beschouwing bieden zich hier altijd aan. Gij hebt namelijk acht te geven op hetgeen bij den Man, wien gij prijzen wilt, tot uitwendige, of van buitenaf komende dingen (*externa*) behoort; ten tweede, op zijne ligchaams-, en ten derde op zijne zielshoedanigheden. (De daden, namelijk, moet men als uitvloeisels van deze laatste beschouwen). — Kortom, deze vragen hebt gij over het algemeen te beantwoorden: 1) wat is er loffelijks in de uiterlijke omstandigheden van hem, wien gij prijst? 2) wat in zijn ligchaam? 3) wat in zijne ziel (en voorts in alle zijne daden, die hij, als een met eene redelijke ziel begaafd wezen, gedaan heeft?) — Onder deze drie rubrieken moet alles, wat tot het voorwerp van uwen lof betrekking heeft, kunnen opgenomen worden.

Als wij door de *Vinding*, naar de gemelde voorschriften van CICERO, welke ik u hier niet overal woordelijk, maar zakelijk en met eenige uitbreiding geve, in de eerste plaats deze verdeeling gemaakt hebben, moeten wij vervolgens overgaan, om te onderzoeken, wat al in deze verschillende rubrieken te huis behoort. Wij vragen dus vooreerst, wat behoort er al tot hetgeen wij *uiterlijkheden*, *uiterlijke omstandigheden*, *uitwendige dingen* (*externa*) noemen? — Hiertoe bringe men in de eerste plaats iemands geboorte en afkomst. Is deze doorluchtig, dan kunt gij in zooverre haar met de Deugd in verband brengen en tot een grond van lof doen dienen, als gij b. v. aantoonen kunt, dat hij, wien gij prijst, door zijne voortreffelijke daden deze geboorte nog meer heeft opgeluisterd, dat hij zijne Voorouderen in roem en braafheid geëvenaard heeft, enz. — Is zij gering, zoo zult gij, als gij van haar melding wilt maken, soms gelegenheid hebben, om het goede in hem, dien gij prijst, des te meer te verheffen, door b. v. te zeggen: dat, niettegenstaande zijne geboorte hem noch die prikkels, noch die hulp-

middelen gaf, welke anderen wel hebben, om roem en eer te verwerven, hij echter zulk een groot Man geworden is, enz. — Is zij geheel schandelijk, zoo moet gij liefst van haar zwijgen. — Tot de uiterlijke omstandigheden behooren dan voorts rijkdommen en aanzien, of wel het tegenovergestelde: eerambten, waardigheden, enz. Ook deze kunnen u stoffe tot denkbeelden opleveren en tot voorwerpen van lof dienen, al naar mate gij ze in eene meerdere of mindere mate met de Deugd in verband kunt brengen, al naar mate gij aantoonen kunt, dat de rijkdommen b. v. eerlijk verworven en wel besteed zijn geworden, dat de waardigheden en eerambten met luister bekleed werden, en niet opgeblazen maakten, dat in armoede geduld en standvastigheid ten toon werden gespreid, enz.

Nu gaan wij over tot de tweede Hoofdrubriek, tot de tweede Betoogbron, waaruit een Lofredenaar zijne denkbeelden putten moet; tot de ligchaamshoedanigheden namelijk, onder welke vooral, zegt CICERO, de uitwendige gedaante (*forma*), als soms eene aanduiding der Deugd opleverende, zich laat prijzen. En hier leert de *Vinding* hem vragen: welk een voorkomen de geprezene bezat; of hij schoon, dan leelijk was; of hij bevallige, dan aangename manieren had; of zijn oog levendig, zijn gelaat innemend, zijne stem liefelijk, dan het tegenovergestelde waren, en naar een aantal andere dingen, noodeloos om hier op te noemen. Hierbij komt dan vervolgens weêr het onderzoek te pas, in hoe ver dit eene en andere, of zoo veel en zoo weinig punten, als men er van gelieft aan te roeren, met iets Goeds en Edels in verband hebbe gestaan, en in hoe verre de Redenaar er dus met lof van gewagen kunne. Over dergelijke dingen verdient vooral onze VOSSIUS nagezien te worden.

In de derde plaats heeft een Lofredenaar op de zielshoedanigheden van hem, wien hij prijst, acht te geven. Deze maken de derde Hoofdbetoogbron uit, waaruit hij zijne denkbeelden putten moet. En hoe laten zich deze zielshoedanigheden nu splitsen? Laat ons eene alleedaagsche en niet onnatuurlijke Verdeeling te baat nemen: in verstandelijke en

zedelijke. Wat was er dus, kan een Lofredenaar vragen, loffelijks en prijzenswaardigs in de verstandelijke; wat in de zedelijke zielshoedanigheden des Geprezenen? Door de verstandelijke, namelijk, versta men in het algemeen bekwaamheden, talenten, kundigheden, op welk eene wijze deze dan ook aan den dag gelegd worden; kortom datgene, wat CICERO met één woord *kennis* of *wetenschap* (*scientia*) noemt. Door zedelijke zielshoedanigheden verstaan wij de zoodanige, welke meer onmiddellijk, als de bronwollen onzer goede of kwade daden, beschouwd moeten worden, daar door deze onze wil ten goede of kwade bestuurd wordt. Hiertoe heeft datgene vooral betrekking, hetwelk CICERO in het Latijn *Temperantia* noemt, een woord, dat ik hier het liefst niet door *Ingetogenheid*, maar door *Zelfbestuur*, *Zelfbeheer*, *Zelfregeling*, zoude vertalen. De geheele plaats, welke ik hier op het oog heb, en die in het twee en twintigste Hoofdstuk der *Redekundige Verdeelingen* voorkomt, luidt in het Nederlandsch aldus: „De kracht derhalve der Deugd (verstaat hierdoor de deugd, op zielshoedanigheden en handelingen haren invloed uitoefenende) is tweederlei. De deugd toch openbaart zich of in wetenschap, of in handeling (theoretisch of praktisch). Wordt zij toch voorzigtigheid, schranderheid (of loosheid, *calliditas* in het Latijn), of met een woord van de hoogste deftigheid en eerwaardigheid: Wijsheid genoemd, zoo ontleent zij eeniglijk haar kracht van Wetenschap. Prijst men haar echter, voor zoover zij onze begeerten bestiert en de bewegingen der ziel regelt, zoo bestaat hare taak in handeling en men noemt haar *Zelfbeheer* (*Temperantia*).”

Kennis en *zelfbesturing*, ziedaar dus de twee hoofdzielshoedanigheden, uit welke alle andere voortvloeijen; de twee stammen, die zich in verschillende zijtakken en loten uitbreiden. Hoogst scherpzinnig en nauwkeurig is hetgeen CICERO verder aanmerkt, om te doen zien, hoe alle verstandelijke en zedelijke eigenschappen in den Mensch verder niets anders zijn, dan wijzigingen en onderafdeelingen der gezegde twee hoofddeelen. Vooruitzigt, schranderheid, wijsheid, zijn, zoo als wij uit de aangehaalde plaats zagen, onder het denkbeeld

van wetenschap, onder het verstandelijke in 's Menschen ziel op te nemen. Deze wetenschap nu wordt, voor zoover zij tot iemands eigene zaken betrekking heeft, huiselijk (*domestica*) genoemd. Heeft zij betrekking tot dingen van algemeen Maatschappelijk belang, dan draagt zij den naam van Maatschappelijk (*civilis*). Gij ziet dus, dat een Lofredenaar zich, wat het verstandelijke in hem, dien hij prijzen wil, betreft, twee vragen ter beantwoording heeft voor te stellen: hoe heeft zich zijn verstand, bekwaamheid, of kennis vertoond in bijzondere of private, en hoe in algemeene of publieke dingen, en wat laat er zich in beide opzigten tot zijnen lof zeggen? Het gezegde nu geldt 's Menschen verstandelijke zielshoedanigheden.

Maar op wat wijze is de *zelfbesturing* de bronwel en moeder van alle zedelijk goede hoedanigheden? CICERO leert het ons, en wij kunnen niet anders, dan de scherpzinnigheid en gepastheid bewonderen, die hij in de korte schets, welke hij van het geheel der menschelijke deugden ophangt, ten toon spreidt. Het zelfbestuur, de wilsbepaling, wilswijziging (want al deze denkbeelden liggen in het Latijnsche woord in den zin, waarin CICERO het hier neemt, opgesloten) heeft, namelijk, ook al wederom betrekking tot *eigene* of tot *algemeene* zaken, met andere woorden, *tot ons zelven* of *tot anderen*. — Beschouwd in betrekking tot *ons zelven*, openbaart het zich *of* in voorspoed *of* in tegenspoed. In voorspoed, of liever, *voor zoover het tot gelukkige zaken betrekking heeft*, vertoont het zich op tweederlei wijze, namelijk, *en* door ons niet te doen begeeren hetgeen buiten ons bereik is, *en* door ons in sommige gevallen ons te doen onthouden van hetgeen in onze magt is. (Een rijk man, dus b. v. een man in voorspoed, oefent een wijs zelfbeheer uit, wanneer hij niet vruchteloos in wenschen verkwijnt naar iets, dat hij ten spijt van al zijn geld niet verkrijgen kan, en hij legt tevens groote deugd aan den dag, wanneer hij zich onthoudt van ongeoorloofde dingen, die hij anders door zijn vermogen zich zoude kunnen eigen maken. Men ziet derhalve, dat hier van den eenen kant vergenoegdheid en tevredenheid aangeprezen wor-

den; van den anderen kant matigheid, ingetogenheid, met één woord, al de pligten, die men, volgens eene heden-daagsche verdeling van pligten jegens God, den naaste en ons zelve, tot de laatstgenoemde brengen moet.) Dit zijn dus deugden, die uit een goed zelfbeheer in voorspoed voortvloeijen. Maar, hoe legt de zelfbesturing zich bloot in tegenspoed? Hoe gedraagt zich een deugdzaam Man, wat ongelukkige zaken betreft? — Dan is zij ook, zegt CICERO, tweederlei; want, voor zoover zij een nakend kwaad weêrstand biedt, wordt zij *dapperheid*, voor zoover zij een reeds voorhanden duldt en verdraagt, *geduld* genoemd. De vereeniging van al deze deugden wordt *grootheid van ziel* geheeten, die ook door milddadigheid in het gebruik van geld zich kenmerkt, en te gelijker tijd door eene zekere fierheid van gemoed in het verdragen van ongeluk, vooral ook van belediging, alsmede door alles, wat indiervoege deftig, bedaard, en niet opbruisend is. CICERO wil dus zeggen, dat een Man, die in voorspoed tevredenheid, matigheid en soortgelijke deugden aan den dag legt, in tegenspoed zich, waar het noodzakelijk is, moedig en onverschrokken, of wel, zoo hij het kwaad niet meer voorkomen en afweren kan, geduldig en gelaten betoont; dat een Man, die te gelijker tijd niet gierig is en beledigingen met kalmte van geest verdraagt; die dus in allen deele door deftigheid, standvastigheid en eenparigheid van karakter uitmunt, — een Man met eene groote ziel genoemd moet worden. Er over nadenkende, zult gij gevoelen, dat inderdaad door de opgenoemde deugden, en meer nog dan door diegene, welke wij nu verder zullen opnoemen, de eigenlijk gezegde grootheid van ziel zich ten toon spreidt. Iemand, die in zijn dagelijksch beroep eerlijk is, zullen wij een *braaf* man noemen; maar het zoude wat vreemd klinken, indien wij alleen daarom van zijne groote ziel spraken; maar aan geen mensch zal het vreemd dunken, dat wij van hem, die met de onbuigbaarste standvastigheid, met het taaiste geduld, de zwaarste rampen doorgestaan en verdragen heeft, zeggen: Deze Man heeft eene groote ziel ten toon gespreid.

Maar laat ons nog een paar oogenblikken voortgaan, om, onder geleide van CICERO, de overige deugden, die iemand versieren kunnen, op te sporen. Wij hebben gezien, dat de zelf besturing in tweederlei opzigten zich openbaart, namelijk in betrekking tot ons zelve en tot anderen. Hoe openbaart zij zich nu in het laatste opzigt? Door datgene, hetwelk CICERO met eenen algemeenen naam *regtvaardigheid* noemt, en waaronder hij, zoo ik niet mis zie, verstaat: Geef iedereen datgene, wat hem toekomt. Deze Regtvaardigheid nu, zegt hij, draagt, voor zoover zij jegens de Goden wordt uitgeoefend, den naam van *Godsvrucht*. (CICERO wil zeggen, dat men godvruchtig is, wanneer men den Goden datgene geeft, die hulde bewijst, welke hun toekomt.) In betrekking tot onze Ouders heet zij *kinderliefde* (*pietas*), of in den dagelijkschen omgang *goedheid*, *goedaardigheid*, *braafheid* (*bonitas*). — In toevertrouwde zaken noemt men haar *trouw* of *eerlijkheid* (*fides*). In gematigdheid van het gispn en beoordeelen van anderen uitblinkende, heet zij *zachtzinnigheid*, in bijzondere toegene- genheid omtrent dezen of genen zich openbarende, *vriendschap*. Dit nu zegt CICERO, zijn de deugden, die zich in handel- ings openbaren. (Wij zouden met eene hedendaagsche bastaard- spreekwijze zeggen, praktische deugden.) Hierop keert CICERO terug tot de beschouwing van die loffelijke eigenschappen, die men als helpsters en gezellinnen der *Wijsheid*, of van den verstandelijken Mensch, kan aanzien. Deze zijn hoofdzakelijk twee. De eene bestaat in de bekwaamheid, om met juistheid het ware van het valsche te onderscheiden, en op eene gezonde wijze, naar vaste gronden, te redekavelen en te redetwisten; (men versta hierdoor *logische* en *dialectische* be- kwaamheid). De andere is redekundig of oratorisch. (Ver- staat hierdoor, zoo als uit de volgende woorden blijkt, de *Welsprekendheid*.) Want (zegt CICERO) de *Welsprekendheid* is niets anders, dan eene uitvoerig sprekende wijsheid, uit dezelfde bron, als de wijsheid, voortvloeiende, slechts bij het redekavelen overvloediger en meer ruimschoots zijnde in woor- den, voorts geschikter, om op de gemoederen te werken, en tevens bevattelijker voor het begrip van het volk. — (Met

dit een en ander wil CICERO aanduiden, dat alsdan iemand gezegd zal kunnen worden door verstand en kennis, of door datgene, wat hij hierboven in het algemeen *kennis* of *wetenschap* genoemd heeft, uit te munten, wanneer hij bij zijne voorzigtigheid, schranderheid enz. tevens in iedere zaak met juistheid en naauwkeurigheid weet te oordeelen, en het ware punt altijd te treffen, en als hij daarbij tevens de bekwaamheid bezit, om zijne gedachten op de geschiktste wijze uit te drukken.) — Voorts is er nog eene deugd, zegt CICERO, die men, als de Waakster over al de overige deugden, beschouwen moet, die blaam en schande doet ontwijken, en den grootsten lof inoogst; deze is de *Zedigheid* of *Bescheidenheid* (*verecundia*). (Eigenaardig noemt CICERO hier de bescheidenheid, zedigheid, nederigheid, de Waakster over — de Behoedster van al hetgeen in den Mensch loffelijk en deugdzaam genoemd kan worden. Wanneer zij toch iemand, die door groote bekwaamheden en verdiensten uitmunt, niet op zijne hoede leert zijn, om zich niet op zijne voorregten te verheffen, loopt hij ligtelijk gevaar, eene prooi des Hoogmoeds te worden. Zij doet hem dus den smaad en de blaam ontwijken, welke deze laatstgemelde ondeugd zich op den hals haalt, en daarentegen die lofkransen verwerven, welke ieder billijkdenkende, die niet door nijd en afgunst verteerd wordt, gaarne voor verdienstelijke en achtenswaardige Menschen vlechten wil.)

Indiervooge eindigt de onsterfelijke Romeinsche Redenaar en Wijsgeer het tafereel, dat hij van den Mensch, in al zijne loffelijke hoedanigheden beschouwd, ophangt. Dit (hierop komt de zin zijner woorden hoofdzakelijk neêr), hetwelk ik hier opgenoemd heb, zijn als 't ware zekere hebbelijkheden (*habitus*) der ziel, die elk in het bijzonder in zekere verschillende soort van deugd te huis behooren. Elke handeling, die uit deze voortvloeit, kan niet anders, dan deugdzaam en ten hoogste loffelijk zijn. Dan spreekt CICERO over de oefeningen en kunsten, die bevorderlijk kunnen zijn, om dit een en ander voor te bereiden en op te wekken, en merkt voorts aan, dat tegen de voormelde deugden weêr even zoo vele

soorten van ondeugden overstaan. Wij moeten echter op onze hoede zijn, (dus gaat hij verder voort) om ons niet door de Ondeugden te laten verschalken, welke den schijn van Deugd aannemen. Immers kwaadaardige loosheid wil zich wel eens vermommen in de gedaante van schrandrheid of voorzigtigheid; barbaarsche ruwheid in het verachten van vermaken, in ingetogenheid; hoogmoed en trotsche zielsverheffing, benevens een versmadend nederzien op roem en eer (of eerambten) in grootheid van ziel; verkwisting in milddadigheid; roekeloosheid in dapperheid; onmenschelijke hardvochtigheid in geduld; wreede strengheid in regtvaardigheid, bijgeloovigheid in godsvrucht; verwijfdheid van ziel in zachtzinnigheid; bedeesdheid in zedigheid; woordenstrijd en haarkloverij in scherpzinnigheid en schrandrheid in het redetwisten, en eindelijk een ijdel uitkramen van woorden, in kracht van wel sprekendheid. — (CICERO wil zeggen, dat een Lofredenaar bijzonder op zijne hoede moet zijn, om niet soms in hem, dien hij prijst het eene of andere voor loffelijk aan te zien, hetwelk wezenlijk geene deugd is, maar tot de met elke deugd naauw verwante ondeugd behoort. Dus, bij v., zoude men verkeerd doen met hem als een milddadig man te prijzen, die mild was met zijn geld ten koste van zijne schuldeischers, of het ligtzinnig weggaf aan hen, die er een kwaad gebruik van maakten.)

Ten slotte zegt CICERO, dat uit de hierboven gemelde verschillende deugden en ondeugden alle lof en gisping geput moeten worden, terwijl in het geheele zamenstel eener Lofrede hierbij dan voornamelijk in het licht te zetten valt, wat iemands afkomst zij, hoe hij is opgevoed, hoe onderwezen en bestuurd, of hem ook iets vreemds en wonderbaars is overgekomen, vooral, zoo zulks als het uitvlocisel eener Goddelijke magt moet aangezien worden. (CICERO wil zeggen, dat een Lofredenaar er acht op te geven hebbe, of er bij de lotgevalen en vorming van hem, dien hij prijst, ook de een of andere zonderlinge zamenloop van omstandigheden hebbe plaats gehad; een bijzonder bestuur van de Voorzienigheid, gelijk men met eene godsdienstig christelijke uitdrukking gewoon is

te zeggen — of wel men moet deze plaats aldus verstaan, dat een Lofredenaar vooral er op letten moet, of aan hem, dien hij prijst, ook zeer groote, uitstekende, ja bijna Goddelijke talenten door de Natuur geschonken zijn.) Voorts (dus gaat CICERO voort) stelle men in het licht, wat iemand gedacht, gezegd en gedaan hebbe, en brenge dit alles met de bovengenoemde verschillende deugden in verband, en uit die zelfde Betoogbronnen putte men ook zijne denkbeelden over de oorzaken, uitwerkselen en gevolgen der handelingen. Ja, zelfs de dood van hem, wiens leven men prijst, dient niet met stilzwijgen te worden voorbijgegaan, indien er slechts iets merkwaardigs is, of in de soort van dood zelve, of in die dingen, welke na den dood zijn voorgevallen.

Het is op deze wijze, dat CICERO den geheelen Mensch en alles, wat tot hem betrekking kan hebben, als het ware, ontleed heeft, om ons al hetgene, hetwelk in hem loffelijk zijn kan, aan te toonen, opdat indiervoege een Redenaar zich de hoofdpunten eigen mogt kunnen maken, waarop hij, bij het vervaardigen eener Lofrede, acht te geven had. Want, wanneer zoodanig een Redenaar zich in de eerste plaats naauwkeurig bekend gemaakt heeft met al hetgeen door hem, wien hij prijst, verrigt is, met al deszelfs lotgevallen, met al de omstandigheden van tijden, van plaatsen enz., die tot hem betrekking hadden, zoo weet hij, dat hij onderzoek moet doen naar hetgeen loffelijk in van buitenaf komende dingen genoemd kunne worden, bij v. vaderland, geboorte, afkomst, opvoeding, middelen, waardigheden enz.; — voorts naar de ligchaamshoedanigheden en eindelijk naar de zielshoedanigheden van hem, die geprezen zal worden. De *Vinding* leert hem, waarop hij bij dit eene en andere hebbe acht te geven, en, terwijl zij hem volstrekt niet slaafsch voorschrijft, in welke orde, of op wat wijze hij over dit alles spreken moet, is zij hem in het verkrijgen van bewijzen, gronden, en in het algemeen van denkbeelden, slechts van dienst en behulpzaam.

Waant echter niet, dat ik u al de voorschriften opgenoemd heb, die de werken der Redekundigen, wat de *Vinding* in de Aantoonende Welsprekendheid betreft, opleveren. Gij

zoudt ten hoogste dwalen. Ik heb slechts ter loops het eene en andere van datgene aangestipt, hetwelk CICERO in zijne *Redekundige Verdeelingen* er over aanmerkt. Oneindig uitvoeriger wordt deze stoffe bij VOSSIUS in zijne *Redekundige lessen* behandeld, die dan echter wederom op eenen anderen trant te werk gaat. Bij hem, dat wonder van geleerdheid, kunt gij een aantal van vragen beantwoord vinden, die men zich, bij het opstellen van Lofredenen, al zoude kunnen maken, en bij sommige van welke men niet nalaten kan, een weinig te meesmuilen. Bij v. hoe men iemand kan prijzen om zijn Vaderland; hoe men hierbij te werk moet gaan, als dat Vaderland onbeduidend, ja zelfs eerloos (*infamis*) is; — hoe men iemand prijst, als diens geboorte aanzienlijk is; hoe, als zij gering en laag, hoe, als zij eerloos is; — hoe de vrouwelijke kunne geprezen wordt; hoe men het ligchaam, en inzonderheid de gestalte prijst, waarbij over het prijzen of laken, van eene groote of kleine gestalte gehandeld wordt; hoe men leelijke menschen prijst; hoe het bij ligchaamsgebreken tot troost kan strekken, dat ook vele beroemde mannen blind, eenoogig, of krank, geweest zijn; hoe zielshoedanigheden geprezen worden; hoe men iemand prijst om zijnen rijkdom; hoe om zijne opvoeding en onderrigt; hoe om dingen, die voor, bij, of na zijn sterven zijn voorgevallen; hoe men Vorsten prijzen moet; hoe dieren en redelooze wezens kunnen geprezen worden; hoe ziellooze dingen, of wel geheel verdichte personen; hoe men het loffelijke in daden doet uitblinken; hoe men spreken kan tot lof van boomen, planten, kruiden, rivieren, zeeën, steden, huizen en andere gebouwen enz., hoe men kunsten en wetenschappen prijst, en een aantal andere dergelijke vragen meer, worden bij hem beantwoord. En ofschoon men over eene zekere geleerde onnoozelheid, aan de groote Letterkundigen dier dagen wel eens eigen, tusschenbeide, zoo als ik reeds aanmerkte, een weinig grimlagchen moet, staat men echter van den anderen kant verstomd over de scherpzinnigheid, nauwkeurigheid, juistheid van oordeel, fijnheid van bepaling, het uitpluizende vernuft, en de reusachtige geleerdheid, die overal zichtbaar zijn; ja, men wordt, bij het lezen van dit en de ove-

rige gedeelten der gezegde *Institutiones Oratoriae*, hoogst gemelijk op den Hoogleeraar BLAIR, die ergens met eene magtspreuk zegt, dat een werk, als dat van VOSSIUS, in staat zoude zijn, om iemand allen lust tot de beoefening der Redekunst te benemen. Nu ja, het is geen geschrift, als een nieuwerwetsch Redekunstboekske, dat men zoo in eens vlugtig kan doorlezen. Ook vermoeyen de tallooze uitweidingen van dat brein, hetwelk (zoo als VONDEL het noemt) heugenis had van bijna zestig eeuwen, wel eens meer, dan ons lief is; maar wie leest ook zulk een werk achtereen uit? Wie gebruikt het niet veeleer als een boek, waarvan men van tijd tot tijd eens een stuk naziet, of dat men, als men het noodig heeft, opslaat? Maar wie, die met VOSSIUS genoegzaam bekend is, zal dan tevens niet eenstemig met mij zeggen, dat men uit hem alleen wel een twintigtal hedendaagsche *Rhetorica's* zoude kunnen zamenstellen.

Om u eens een staaltje te geven van de manier, waarop deze onze geleerde Landgenoot zijne onderwerpen behandelt, zal ik hier eene vertaling inlasschen van de negen en twintigste afdeeling des vijfden Hoofdstuks van het eerste boek, in welke gehandeld wordt over het prijzen van dingen, die bij het sterven, of een weinig te voren, of dadelijk na het sterven van hem, wiens lof men vermelden wil, zijn voorgevallen.

„Nu rest ons (zegt VOSSIUS) ter beschouwing 's menschen uiterste levenstijd, waarop niet allcen de Heidensche Wijsgeeren, maar ook de Christenen ons leeren, dat men vooral acht hebbe te geven. „Vóór den Dood (zegt AMBROSIUS in het derde Hoofdstuk: *Over het goede in den Dood*) is er geen lof volmaakt. En niemand kan in dit leven voldingend geprezen worden, zoo lang nog het vervolg onzeker is.”

Wat dit tijdpunt nu betreft, zoo moet de Lofredenaar acht slaan op den dood zelve van hem, dien hij prijst, en op hetgene omstreeks en bij dien dood plaats heeft gehad, dat is, op alles, wat een weinigje voor of na het sterven is voorgevallen. Hier komt derhalve in aanmerking de ouderdom des geprezenen, en al hetgene hij in zijne laatste ure gesproken heeft; al verder, of hij zijn eigen dood gestorven, en of die langzaam, dan wel plotseling geweest zij, aan welk laatste,

als de zachtste wijze van sterven, door JULIUS CAESAR, naar het getuigenis van SÜETONIUS, de voorkeur werd gegeven. Ook PHILIPPUS, Koning van Macedonië, was van dit gevoelen, gelijk OROSIUS schrijft in het derde Boek, het vierde Hoofdstuk. In de soort van dood, welken iemand gestorven is, ligt ook niet weinig stof tot lof of gisping opgesloten. Want even, als in onze dagen, zoo hield men het ook in oude tijden reeds voor eerlijk, door het zwaard, voor oneerlijk, door den strop om te komen. Dit kunt gij ten aanzien van het eerste bevestigd vinden bij XENOPHON in het tweede Boek: *over den krijgstogt* van CYRUS, en bij ISIDORUS in het zeven en twintigste Hoofdstuk des vijfden Boeks. En inderdaad ook HOMERUS noemt den dood van hen, die door het zwaard sterven, *zuiver* of *onbezoedeld*. Zie EUSTATHIUS op het twee en twintigste Boek der *Odyssea*: *zuiver* is de dood door het zwaard, maar *vuil* die der verworging. En zoo spreekt er PHILO ook over in zijn boek: *Over de wereld*. Daarom werd dan ook alleen aan hen, die zich zelve met den strop om het leven hadden gebragt, geene laatste eer bewezen, en in de lijkredenen werden hunne namen niet genoemd, gelijk ARTEMIDORUS getuigt in het eerste Boek, het vijfde Hoofdstuk. De zoodanigen werden ook wel onbegraven ergens neêrgeworpen, gelijk SERVIUS dit uit de Priesterlijke boeken bewijst in zijne aantekening op een vers uit het twaalfde Boek der *Aeneis*, hetwelk luidt: „En hij hecht aan eenen hoogen balk den strik vast, welke hem eenen smadelijken dood zal berokkenen,” waarbij SERVIUS dan dit gezegde van VARRO aanhaalt: dat men van opgehangenen, aan welke men van regtswege geene laatste eer bewijzen mogt, bij de lijkfeesten met opgehangen strikken, als het ware, om de wijze van hun sterven na te bootsen, melding maakte.

Heeft een Lofredenaar van eene onwaardige of ongewone wijze te gewagen, waarop iemand gestorven is, zoo kan hij van een soortgelijk uiteinde van zeer uitmuntende mannen melding maken: Zoo bij v. van den dood der drie Grieksche Treurspeldichters, onder welke EURIPIDES door hondebeten verscheurd is geworden, AESCHYLUS door eene schildpad, wel-

ke een arend op deszelfs hoofd deed vallen, het leven verloren heeft, en SOPHOCLES aan een' druivekorrel gestikt is, ofschoon VALERIUS dit anders verhaalt. Maar ik volg den Dichter SOTAS en LUCIANUS in de *Makrobii*. Bij den laatstgemelde lezen wij ook, dat de Geschiedschrijver POLYBIUS aan een' val van het paard gestorven is. Die ALEXINUS, welke om zijne twist-zucht den naam van *Kibbelaar* droeg, werd, bij het zwemmen in de rivier *Alpheus*, door een riet gekwetst, en stierf aan zulk eene kleine wonde, zoo als bij HESYCHIUS geschreven staat. Deze verhaalt insgelijks, dat PHILEMON van Syracuse en PHILISTION van *Nicaea* door lagchen omkwamen. Het vreemde uiteinde van nog anderen zie men vermeld bij VALERIUS in het twaalfde Hoofdstuk des negenden Boeks, alsmede in de *Ovidiaansche Ibis*.

De reden van iemands dood kan soms tot lof verstrekken: bij v., dat SOCRATES voor de waarheid met eene kalme ziel den dood onderging; of wel, dat iemand voor de vrijheid gestorven is. „Schoon toch is het, als een dapper man, in de eerste gelederen vallende, dus al strijdende voor het Vaderland sterft;” zingt TYRTAEUS, de Dichter, die de mannelijke gemoederen door zijne verzen wist aan te vuren, gelijk HORATIUS zegt. — En zoo ook zingt PINDARUS in het zevende Boek zijner *Isthmica*: „Elkeen moge voor gewis houden, dat hij, die te midden dezer onweêrsbui den hagelregen van bloed van het dierbare Vaderland afwendt, en het verderf van de hoofden zijner Medeburgeren op die des vijands keert, zijn geslacht met den grootsten roem overladen zal, zoowel levende, als na zijn sterven.” — Daarom heeft dan ook LYCURGUS verboden, om op eenige grafteekenen der gestorvenen iets te graven, behalve alleen op die van hen, welke in den oorlog gesneuveld waren; zoo als wij lezen bij PLUTARCHUS in het leven van LYCURGUS. Hiermede komt een gezegde van TERTULLIANUS overeen in zijn boek: *over de vlugt bij vervolging*, en luidende: „Schooner is een krijgsman, op het slagveld blijvende liggen, dan een door de vlugt behoudene.” En wat eerlijk man heeft hier ooit anders over gedacht? Het is toch waar, wat CICERO in het eerste Boek: *Over de*

pligten zegt: „Het vaderland moet bij iedereen het voorwerp der hoogste liefde zijn, en welk brave zoude aarzelen, om den dood voor hetzelfde te braveren?”

Voorts kan een Lofredenaar ook melding maken van hetgeen na iemands dood heeft plaats gehad. Breng hiertoe hetgeen de herder MOPUS bij VIRGILIUS zingt: „Geene koeijen, ô Daphnis, hunkerden op dien dag naar de klaverbeemden aan den oever der koele stroomen. Geen viervoetig dier lepte uit den vloed, of roerde de graskruiden aan.”

Aldus kan men bij zulk eene gelegenheid van de lijkstaatsie spreken; van het verlies, dat door het overlijden van hem, die geprezen wordt, geleden is; van de droefheid en klaagtoon der braven; van het eenparige getuigenis der geheele wereld. Dergelijke getuigenissen en oordeelvellingen komen echter ook wel eens met de daden des gestorvenen niet overeen; vooral heeft dit plaats in de gedenkteekenen van vernuften. Velen toch hebben met MENANDER een regtvaardiger vonnis van de Nakomelingschap, dan van hunne Tijdgenooten erlangd; zoodat DIONYSIUS van *Halicarnassus* met het hoogste regt zeide: „De Tijd en de Nijd knagen aan alle dingen.” — Zie MARTIALIS in het tiende Punt dicht van het vijfde Boek.

Met het beklag moet men de vertroosting paren. Deze kan men ontleenen, of van de Overledenen zelve, door bijv. de Toehoorders opmerkzaam te maken, op het groote geluk, dat zij thans genieten; of wel de Overgeblevenen kunnen deze troostgronden opleveren, bij v. wanneer men zegt, dat het geledene verlies door de deugd des Opvolgers wel hersteld zal worden. Indiervoege gaat de heilige AMBROSIUS te werk in zijne lijkrede op Keizer THEODOSIUS: „Zulk een groot keizer is derhalve (zegt hij) van ons geweken; maar neen, hij is niet geheel en al van ons geweken. Hij heeft immers zijne kinderen nagelaten, in welke wij hem moeten herkennen, in welke wij hem aanschouwen en in ons midden behouden.” — Hij verstaat hierdoor HONORIUS en ARCADIUS, die hunnen Vader in het Rijksg gebied opvolgden.

Hiermede eindigt VOSSIUS deze afdeeling. — Gij zult uit dit

kleine staaltje genoegzaam hebben kunnen opmaken, welk eene geleerdheid overal ten toon wordt gespreid; hoe alles door fraaije gezegden en spreuken bekrachtigd wordt; hoeveel stoffe tot nadenken wordt gegeven; op hoeveel denkbeelden een Lofredenaar opmerkzaam gemaakt wordt, enz. Gij zult dit alles hebben kunnen opmaken, maar tevens zult gij (en ik wraak zulks niet) over het zonderlinge, het geleerd onnoozele en gezochte (mag ik het dus eens noemen) van sommige aanmerkingen wel wat gemeesmuild hebben. Voorzeker, hij, die VOSSIUS niet met oordeel gebruikt, zoude soms met wonderlijke opstellen te voorschijn kunnen komen.

Dat voor het overige de wenken, welke VOSSIUS geeft, hunne groote *practische* nuttigheid hebben, en wezenlijk der behartiging waardig zijn, zal ik door een paar voorbeelden, tot hetgene ik zoo even uit hem vertaalde betrekkelijk, trachten aan te toonen. VOSSIUS zegt, dat een Lofredenaar bijzonder er op te letten hebbe, wat iemand, dien hij prijst, bij of kort vóór zijn sterven hebbe gesproken. Waarom hij zulks doen moet, wordt niet aangetoond; maar de reden is duidelijk genoeg. Iemands laatste woorden zijn altijd in vele opzigten belangrijk. Men kan bij dezelve toch geene huichelarij meer veronderstellen. De lippen veinzen zoo ligtelijk niet, als het gordijn der Eeuwigheid wordt weggeschoven, en de wereld met hare begeerlijkheden verdwijnt. De ziel des stervenden ligt dan, als het ware, ontsluitend voor de oogen der aanwezigen, en een groot man vertoont zich alsdan dikwerf in zijnen waren adeldom en voortreffelijkheid. Zeer dikwerk bieden zulke laatste oogenblikken den Lofredenaar ruime stoffe tot lof en gelegenheid aan, om hem, wien hij prijst, in een des te glansrijker licht te voorschijn te doen treden. Dit is bij v. het geval bij het prijzen van WILLEM DEN EERSTEN, Prins van Oranje. De laatste woorden, welke hij uitstamelde, toen hij door het doodelijke lood van den Moordenaar BALTHASAR GERARDS getroffen werd, waren: „Mijn God, mijn God, erbarm u over mij en over mijn arm volk!” of volgens DE GROOT blootelijk: „Heb deernis met dit volk!” eene taal, waarin de liefde des Prinsen voor zijn Vaderland, eene lief-

de, die hem in het stervensuur nog onwillekeurig eene ver-zuchting voor dat land deed slaken, ten sterkste uitblinkt. Men heeft dus ook in Lofredenen op WILLEM DEN EERSTEN deze omstandigheid niet met stilzwijgen meenen te moeten voorbijgaan.

Zoo komt het mij ook voor, dat de droefheid, welke, volgens HOOFT, DE GROOT en anderen, geheel het Vaderland, bij de tijding van 's Prinsen dood, vervulde, en de bittere rouw, waarmede diens uitvaart en ter aarde besteding gevierd werden, in eene Lofrede op dien Vorst allezins mel-ding verdienen, daar deze dingen toch tot een sprekend be-wijs kunnen strekken van de liefde en achting, welke men aan WILLEM DEN EERSTEN toedroeg. Hier geldt dus de toe-passing der les van VOSSIUS, als hij zegt: „Aldus kan men bij zulk eene gelegenheid van de lijkstaatsie spreken, van de droefheid en rouwklagten der Braven enz.”

Ten aanzien van het prijzen van daden stip ik nog kortelij-k aan, dat ARISTOTELES voornamelijk acht punten op-geeft, waardoor eene, op zich zelve loffelijke daad, nog lof-felijker wordt. VOSSIUS heeft deze leer van den Griekschen Wijsgeer door voorbeelden opgehelderd. Dus groeit het loffe-lijke eener daad aan, wanneer iemand haar alleen verrigt heeft. Groot is bij v. een krijgsman, dapper tegen den Vij-and strijdende; grooter HORATIUS COCLES, die alleen eene brug tegen het heir van PORSENNA verdedigde.

Ten tweede, als iemand iets loffelijks het eerst gedaan heeft. Lof verdient VIRGILIUS, omdat hij een Heldendicht vervaardigd heeft. Nog meer HOMERUS, die het reeds voor VIRGILIUS heeft gedaan, en naar wien deze laatste zich konde vormen.

Ten derde, als iemand iets loffelijks, gewoon met behulp van velen uitgevoerd te worden, met weinigen gedaan heeft. Dus heeft LEONIDAS zich onsterfelijk gemaakt, door met drie honderd Spartanen de geheele heirmagt der Perzen op te houden.

Ten vierde groeit het loffelijke eener daad aan, als ie-mand haar op eene hoogst treffende wijze heeft uitgevoerd.

Of met andere woorden, als er bij die daad omstandigheden hebben plaats gehad, waardoor zij meer dan gewoon uitblinkt. Zoo is het sterven van EPAMINONDAS voor zijn Vaderland hoogst treffend en in het oog loopend. „Wien, zegt CICERO in een' zijner brieven, vervult het schouwspel van den bij *Mantineia* stervenden EPAMINONDAS niet met een zeker droefgeestig vermaak? Toen eerst toch gebood hij, dat men de werpspies uit zijn ligchaam rukken zoude, als hij op zijn vragen vernam, dat zijn beukelaar gered was, terwijl hij hierop, te midden der smarten van zijne wonde, met eene kalme ziel en overdekt met roem den adem uitblies.”

Ten vijfde wordt het loffelijke eener daad vergroot, wanneer zij op eenen hoogst bekwamen tijd en tegen verwachting geschied is. Zoo prijst CICERO in zijne derde *Philippische Redevoering* uit dien hoofde OCTAVIUS. „Toen (zegt hij) de razernij VAN ANTONIUS op het allerhevigst blaakte, en iedereen voor zijne wreede en helsche terugkomst uit *Brundisium* sidderde, toen geen onzer zulks verzocht, of vermoedde, of verwachtte, heeft CAESAR, pas jongeling, ja ter helft nog knaap zijnde, maar door eene ongelooftelijke en bijna goddelijke geestdrift en dapperheid aangevuurd, een alermanhaftigst leger, uit overwonnen oude krijgslieden zamengesteld, op de been gebragt.

Beroemde daden groeijen, ten zesde, in lof aan, wanneer zij bij herhaling plaats hebben. Dus strekt het ALEXANDER, CAESAR en anderen tot eer, dat zij niet één', maar misschien honderd veldslagen gewonnen hebben.

Uit de bijzondere en groote hulde, die iemand wegens eene verdienstelijke daad ontvangen heeft, laat zich, ten zevende, gelegenheid ontleenen, om deze des te meer te verheffen. Dus valt de verdienste van TIMOTHEUS, Veldheer der Atheniënsers, bijzonder in het oog door hetgene NEPOS van hem verhaalt. „Opdat (zegt hij) zijn lof onvergetelijk mogt blijven, heeft men hem openlijk op de markt een standbeeld opgerigt; eene eer, vóór dien tijd aan niemand wedervaren, namelijk, dat, wanneer het volk den Vader een standbeeld schonk, het zulks ook aan den Zoon deed.”

Men kan ten slotte door vergelijking eener daad met die van anderen het loffelijke er in doen uitblinken.

En hiermede laten wij de beschouwing der *aantoonende soort van Welsprekendheid*, waartoe de Ouden inzonderheid de lofrede bragten, voor het tegenwoordige varen. Wij hebben ons reeds langer met dit onderwerp bezig gehouden, dan het bestek dezer Voorlezingen, die niet anders dan een kort overzicht van de *Vinding* geven kunnen, wel gedoogde. Alles, wat voor het overige tot de orde, in Lofredenen te houden, tot de zoogenaamde natuurlijke en kunstige schikking in dezelve, tot haren Stijl, en wat dies meer zij, betrekking heeft, gaan wij voor alsnog met stilzwijgen voorbij. Dit eene en andere toch behoort niet tot de *Vinding*, maar tot de *Regeling* of *Rangschikking* (*Dispositio*) en tot de *Gedachteuitdrukking* (*Elocutio*). Ook komen wij in het vervolg van ons Handboek nog wederom op de Lofrede terug. — Thans gaan wij dus over tot de beschouwing der *Beraadslagende Welsprekendheid*, waarover wij wat korter kunnen zijn.

VIJFDE VOORLEZING,

OVER § 98.

„ In de beraadslagende soort (*genus deliberativum*) beschouwde men het *Nuttige*, als het doel en middelpunt, waartoe alles, wat de Redenaar zeggen konde, betrekkelijk moest gemaakt worden. Met andere woorden: de hoofdvraag was hier: Is deze of gene maatregel, is dit of dat bedrijf, hetwelk men aan- of afraadt, al, dan niet nuttig, en zal het dus al, dan niet plaats hebben? Hierbij nu viel in de eerste plaats te onderzoeken, of iets geschieden, of niet geschieden konde, en of het al, dan niet noodzakelijk ware; dewijl toch bij hetgeen noch mogelijk, noch noodzakelijk was, de vraag over het Nuttige van zelve dadelijk verviel. Verder onderzoekt CICERO, wat al nuttig genoemd kunne worden, bij v. leven, goederen, vrijheid en een aantal andere dingen. Wat voorts het Mogelijke of Onmogelijke betreft, waarbij dan, tevens op het meerder of minder gemakkelijke in de uitvoering van de handeling, die het voorwerp van beraadslaging was, en op het meerder of minder belangrijke van dezelve gelet moest worden: hierbij had, volgens CICERO, een Redenaar, onder anderen, acht te geven op den tijd, waarin, -- de plaats, waar, — de personen, met wie, of door wie, of tegen wie zulk eene handeling ondernomen werd. Hier kwamen dus, zoo het maatregelen van Staat gold, krijgsbenden, geldmiddelen, bondgenooten en een aantal andere dingen in aanmerking. Deze maakten den kring uit, binnen welken de Redenaar zijne denkbeelden, gronden, bewijzen en wat dies meer zij, te zoeken had.”

In § 96 hebben wij gezegd, mijne Heeren! dat de Ouden tot de Beraadslagende soort van Welsprekendheid die Redevoeringen, Vertoogen, Aanspraken enz. bragten, welke het

aan- of afraden van de eene of andere zaak of bedrijf ten doel hadden. Wanneer dus bij v. in onze Staten-Generaal dit of dat Lid dezen of genen voorslag der Regering in eene redevoering of uitgebreid advies goed- of afkeurt, en voor deze goed- of afkeuring zijne gronden aanvoert en uiteenzet, dan behoort hetgene hij zegt tot de gemelde Beraadslagende soort, ook wel die van *Aan- of Afrading* geheeten. Deze Welsprekendheid nu heeft, zoo als wij zulks hierboven duidelijk, volgens ARISTOTELES, meenen betoogd te hebben, over het algemeen geene regtstreeksche betrekking tot iets Tegenwoordigs, zoo als in de Aantoonende soort het geval is. Evenmin staat zij in een onmiddellijk verband met het Voorledene, gelijk de Regterlijke Welsprekendheid doet; neen, zij bepaalt zich in de eerste plaats tot het Toekomstige. De Redenaar, namelijk, uit zijn gevoelen er over, of deze of gene zaak al, dan niet plaats zal hebben.

Wat nu is, *in het algemeen*, datgene, waardoor uitgemaakt moet worden, of iets al, dan niet plaats zal hebben? Tot welk algemeen grondbeginsel laat zich zulks, volgens de Ouden, brengen? Tot *het Nuttige*. De opperste en in alle gevallen altijd geldige reden, waarom wij eene zaak aan- of afraden, is, dewijl zij ons of *nuttig*, of *niet nuttig* voorkomt. In dit Nuttige toch is ook het zedelijk Goede opgesloten, en men houde het er dus niet voor, dat het beter ware, om het zedelijk Goede, als het middelpunt van alle redenering in de Beraadslagende Welsprekendheid, aan te zien. Immers er zijn een aantal zaken, die noch zedelijk goed, noch zedelijk kwaad zijn, en waarbij ik dus mijn kenteeken, of ik iets te doen, dan te laten hebbe, zoude missen. Bij v.: er wordt in eene Staatsvergadering over de vraag gehandeld: of men eene belasting op de deuren dan wel op de vensters leggen zal. Waarop zal ik mijne redekaveling, hetzij voor het eerste, of voor het tweede bouwen, indien ik dit, als mijn opperste grondbeginsel, aanneme: raad dat aan, hetwelk zedelijk goed, raad dat af, hetwelk zedelijk slecht is. — Ja, maar de belasting op de deuren is evenmin zedelijk goed of slecht, als de belasting op de vensters. Beiden zijn

geheel onverschillige dingen;— en de deugd geeft mij dus volstrekt geen grond, om het eene aan-, het andere af te raden. Maar, zegt gij mij: raad dat aan, hetwelk nuttig; raad dat af, hetwelk schadelijk is, dan geeft gij mij eenen grondslag van redenering, dien ik èn hier, èn bij alle andere mogelijke zaken kan gebruiken; want meer of min zal altijd de eene zaak nuttiger zijn, dan de andere.

Gevoelt gij niet, dat het hoogst scherpzinnig gedacht is, wanneer de Ouden, aan wier hoofd hier weêr ARISTOTELES staat, het Nuttige, als het doel en middelpunt in de *Beraadslagende* soort van Welsprekendheid, stelden, en ziet gij het niet in, dat dit middelpunt gerekend kan worden het zedelijk goede in zich te bevatten? Immers, voor zoover eene zaak zedelijk slecht is, kan zij wel schijnbaar, maar nimmer wezenlijk nuttig zijn.

Ofschoon nu echter iets zeer nuttig kunne wezen, kan dit echter weinig baten, wanneer dat onmogelijk is, of niet geschieden kan. Men beraadslaagt bij v. over het aanleggen van een groot kanaal, dat tot vereenigingsmiddel strekken moet tusschen twee gescheidene landschappen. De Redenaar A. prijst het graven daarvan ten sterkste aan, en schildert met levendige kleuren al de voordeelen af, die deze gracht zal aanbrengen. Zijne Redevoering bevat iedereen, maar nu treedt eenvoudig B. te voorschijn, en betoogt op onwederlegbare gronden, dat het geheele ontwerp eene onmogelijkheid is, daar de natuur van den grond, door welken het kanaal zoude moeten heengegraven worden, die gesteldheid heeft, dat deze het graven volstrekt belet, of men zoude zoodanige kosten moeten aanwenden, dat de inkomsten van het geheele Rijk, gedurende tien achtereenvolgende jaren, nog niet in staat zijn zouden ze te bestrijden. En hiermede is alle beraadslaging over het Nuttige of niet Nuttige der te graven gracht in eens den bodem ingeslagen. — Daaruit blijkt dus, dat CICERO te regt in het vier-en-twintigste Hoofdstuk zijner *Redekundige Verdeelingen* zeide: „Het Nuttige is derhalve bij alle beraadslagingen het doel, waarmede alles, wat tot het raadgeven en zijn gevoelen te uiten in betrekking staat, in zoodanig een

verband gebragt moet worden, dat de Aan- of Afrader in de eerste plaats er acht op geeft, wat mogelijk of onmogelijk, wat noodzakelijk of niet noodzakelijk zij. Evenzeer toch houdt alle beraadslaging, ook over iets nuttigs, alsdan op, wanneer het niet ten uitvoer gebragt kan worden, als men aan datgene, wat volstrekt noodzakelijk is, (noodzakelijk nu is alles, waarvan ons behoud en onze vrijheid onmiddellijk afhangen) bovenal het, in maatschappelijke opzigten, overige loffelijke, en boven het overige voordeelige de voorkeur geven moet."

CICERO geeft dus te kennen, dat een Redenaar in de beraadslagende soort van Welsprekendheid het Nuttige tot maatstaf moet nemen, wanneer hij zijn *voor* of *tegen* bepaalt; maar hierbij moet hij in de eerste plaats altijd vragen: is de zaak, die ik als nuttig beschouwe, wel mogelijk, en ten andere: is ook soms het tegenovergestelde van haar volstrekt *noodzakelijk*. Immers in dit laatste geval zoude ook de geheele beraadslaging over het Nuttige ophouden. — Laat mij dit nog door een voorbeeld pogen op te helderen. Men handelt in de eene of andere Staatsvergadering over eene zekere voorgestelde belasting. A. betoogt er de groote nuttigheid van, dat men haar niet heffe, daar zij voor vele Ingezeten ten hoogste drukkend zijn, en in sommige takken van nijverheid eenen volslagen stilstand te wege brengen zoude. Zijne Redevoering is, uit dit oogpunt beschouwd, hoogst overtuigend. Maar nu komt B. te voorschijn, en toont aan, dat zonder deze belasting, die zich door geene andere vervangen laat, de schatkist onherstelbaar verloren is, en buiten kijf bankbreukig moet worden. Weshalve, zegt hij, is deze heffing een *noodzakelijk kwaad*. Ook hier vervalt dus de vraag over het eigenlijk gezegde Nuttige, en gij gevoelt, waarom CICERO zeide: „Wat noodzakelijk is, moet boven al het, in maatschappelijke opzigten, overige loffelijke en boven het overige voordeelige gesteld worden.” — En dat indiervoege ook niet slechts een volkomen *moeten*, maar ook zelfs een zekere graad er van het Nuttige kan doen vervallen, is even duidelijk, als dat zulks ook reeds plaats kan hebben met eene

zekere mate van Onmogelijkheid. „Vraagt men” zegt CICERO : „wat mogelijk zij, zoo onderzoek men ook, of het nog *al ligt* mogelijk kunne zijn. Hetgene toch ten uiterste moeilijk is, om ten uitvoer te brengen, is dikwerf even zoo goed, als of het geheel onmogelijk ware. — En zoo ook moet men, als men onderzoekt, of iets noodzakelijk zij, en dit Noodzakelijke niet aanwezig schijnt te zijn, te gelijker tijd er onderzoek naar doen, of het toch niet soms van groot belang zij. Al wat toch van groot belang is, is dikwerf even zoo goed, als noodzakelijk.”

CICERO redeneert hier uit de Redekundige Betoogbronnen van het *Mogelijke* en *Onmogelijke*, het *Groote* en *Kleine*, die door ARISTOTELES met eene verwonderlijke scherpzinnigheid in het licht gesteld zijn geworden. Wij zullen, gelijk wij hierboven reeds zeiden, in het vervolg nog met een paar woorden dit onderwerp aanroeren.

Ik twijfel er thans niet aan, of het gezegde zal u duidelijk genoeg gemaakt hebben, dat in de Beraadslagende Welsprekendheid het Nuttige als het doel en middelpunt moet aangezien worden, waartoe alles, wat een Redenaar te zeggen heeft, in betrekking staat. Waaruit dus volgt, dat een overzigt van hetgeen men al in het algemeen nuttig kan noemen, den Staatkundigen Redenaar van zeer veel dienst kan zijn, daar hij toch uit hetgeen algemeen nuttig is tot het nuttige in elke bijzondere zaak moet besluiten. CICERO geeft dan ook in het vier- en vijf- en twintigste Hoofdstuk der *Redekundige Verdeelingen* (en ook kortelijk op andere plaatsen) eene kleine Schets van datgene, hetwelk in het algemeen Nuttig is, welk overzigt wij u ter lezing aanbevelen. Hier toch kan ik mij met de beschouwing er van niet ophouden, daar de tijd mij zulks verbiedt, en ik ook straks, als ik van de leer van ARISTOTELES over de Beraadslagende Welsprekendheid met een paar woorden melding zal maken, tot dit onderwerp van zelve terugkeer. Maar ik kan nogtans niet nalaten, u opmerkzaam te maken op de voortreffelijke wenken, die CICERO ons over de wijze geeft, op welke men anderen tot het doen of laten van iets moet trachten over te halen, en het fijne

onderscheid, dat hij hier tusschen de verschillende soorten van Hoorders maakt. „Daar hetgeen wij zeggen (zegt hij) niet alleen ingerigt moet wezen naar de waarheid, maar ook naar de begrippen en gevoelens van hen, die ons hooren, zoo houde men in de eerste plaats in het oog, dat er twee hoofdsoorten van menschen zijn; de eene onkundig en boersch, welke eeuwiglijk het Voordeelige boven het Goede stelt, de andere hoogst menschelijk (*humanum*) en beschaafd, en die braafheid en eer meer, dan al het overige, waardeert. Aan de laatsten moet men lof, eer, roem, trouw, regtvaardigheid en alle andere deugden voorstellen. — Aan de eersten integendeel winst, voordeel, en vruchten; zoo ook vermaak, hetwelk der deugd overigens (dikwerf) geheel en al vijandig is, en door eene bedriegelijke nabootsing de natuur en eigendommelijke gesteldheid van het Goede ligtelijk vervalscht; maar hetwelk toch door den grootsten Barbaar met drift wordt nagejaagd, en niet alleen aan het Edele en Goede, maar ook aan het Noodzakelijke voorgetrokken. Gij moet dit dus, wanneer gij dergelyk slag van menschen tot het doen van iets wilt aansporen, dikwerf prijzen.” — (CICERO wil zeggen, bij zulke lieden moet gij vooral de zaken van hare aangename en vermakelijke zijde vertoonen.) — „Ook moet gij nooit vergeten, hoeveel meer de menschen bevreesd zijn voor het Kwade, dan zij wel het Goede nastreven.” — (CICERO wil zeggen, doen de menschen goed, dan is het meer uit vrees voor het Kwade, dan uit wezenlijke liefde tot het Goede.) „Zij verlangen zoozeer niet naar het Loffelijke, als zij wel het Schandelijke schuwen. Wie toch haakt ooit zoozeer naar eer, naar roem, naar lof, naar eenigerhande luister, als hij voor schande, eerloosheid, smaad en verachting bevreesd is? Dit alles toch verwekt groote smart. De menschen zijn over het algemeen tot het Edele en Loffelijke geboren, maar door eene slechte vorming en verkeerde begrippen bedorven. Hierop hebben wij dus acht te geven, dat wij in onze aansporingen en aanmaningen hun aantoonen, op wat wijze zij goede dingen verkrijgen, kwade ontvlieden kunnen. Bij brave en welopgevoede lieden echter moeten wij lof en regtschapenheid tot prikkels doen dienen

en vooral ook die soorten van deugden aanprijzen, welke strekken, om datgene, wat voor iedereen oorbaar en nuttig is, te bevestigen en uit te breiden. Hieruit moeten wij bij hen onze bewijsgronden en drangredenen ontleenen; maar, tot onkundigen en ongeleerden sprekende, zoo moeten wij aan deze laatsten voordeel, genot en geneugte, en ontwijking van verdriet in het verschiet laten zien; zoo ook smaad en beschimping, (als zij onzen raad niet volgen). Niemand is toch zoo ruw, of hij wordt ten minste door schande en schimp getroffen, zoo hem loffelijkheid en regtschapenheid als onverschillig zijn."

Hierop handelt CICERO nog nader over het Mogelijke en Onmogelijke, en spreekt hiertoe over de onderscheidene oorzaken, die de dingen hebben kunnen, welke oorzaken hij voornamelijk in *te weeg brengende*, en in *tot het te weeg brengen iets bijdragende* (*causae conficientes et quae vim aliquam ad conficiendum afferunt*) verdeelt. Ik acht het echter onnoodig hierbij, benevens bij andere stukken, welke hij vervolgens nog even aanroert, langer stil te staan; want over de Oorzaken en Gevolgen hebben wij reeds het eene en andere gezegd, toen wij hierboven de Dialectische Betoogbron van dien naam, naar hetgene CICERO in de *Topica* er over aanmerkt, beschouwden. En wat de andere punten betreft, welke hier even ter loops aangestipt worden, zij behooren of in de *Regeling* of *Rangschikking* te huis, of in de leer der Hartstogten, of zij zijn onbeduidend.

En hiermede zouden wij dus de beschouwing van de *Be-raadslagende* soort van Welsprekendheid kunnen laten varen. Alles toch, wat tot de Orde, en den Stijl in dezelve behoort, wordt door ons niet in het Hoofdstuk der *Vinding*, maar elders behandeld, en het eene en andere, hiertoe betrekkelijk, laat zich met gepastheid afdoen, wanneer wij tot de ontwikkeling van den aard der zoogenaamde *Staatkundige Welsprekendheid* zullen gekomen zijn, van welke laatste in § 143 en volgende van mijn Handboek melding wordt gemaakt. Voordat wij echter ons tegenwoordig onderwerp geheel en al vaarwel zeggen, wil ik u nog kortelijk een overzicht

geven van de wijze, waarop ARISTOTELES het behandeld heeft, opdat gij ook hierin de diep- en scherpzinnigheid van dat groote Vernuft op nieuw moogt bewonderen.

In het vierde Hoofdstuk des eersten boeks zijner Redekunst, waarin hij eenen aanvang maakt met de beschouwing der Beraadslagende Welsprekendheid, geeft hij eerst eenige wenken over het *Mogelijke* en *Noodzakelijke*, welk eene en andere bij Beraadslagingen, gelijk wij zulks uit CICERO reeds aantoonen, in de eerste plaats in aanmerking komt, en noemt voorts de hoofdzaken op, die in Staats- en Volksvergaderingen onderwerpen van behandeling zijn kunnen. Hij brengt ze tot vijf, namelijk: tot geldmiddelen, vrede en oorlog, landbewaking, uit- en invoer van leeftogt (waren en goederen in het algemeen) en wetgeving. En hierbij toont hij aan, hoe noodzakelijk het is, dat een Redenaar, die over een of meer dezer punten spreken moet, van alles, wat daartoe betrekking heeft, nauwkeurig onderrigt zij, met andere woorden, dat hij zaakkennis bezitte. Treedt dus iemand als Redenaar op, om over iets het woord te voeren, dat tot de Geldmiddelen van den Staat behoort, zoo moet hij weten, welke en hoe groot de inkomsten des Staats zijn, opdat er nieuwe gevonden, en oude, die te gering zijn, vermeerderd kunnen worden. Zoo ook moet hij weten, welke uitgaven de Staat al te bestrijden heeft, om in diervoege het nuttelooze of te kostbare van sommige in het licht te kunnen stellen. En hierbij moet een Redenaar niet alleen zijne eigene ondervinding te baat nemen; maar hij moet er ook geschiedkundig van onderrigt zijn, wat men elders te dezen aanzien al gedaan, gedacht en uitgevonden hebbe. — Wat vrede of oorlog betreft, om hierover met klem en nadruk te kunnen spreken, moet een Staatsredenaar nauwkeurig met de krachten van den Staat bekend zijn. Hij moet weten, waar die krachten op geschat kunnen worden, hoe zij het best kunnen worden vermeerderd, enz. Hierbij moet hij tevens weten, welke oorlogen de Staat voorheen al gevoerd heeft, of welke er bij naburige Volkeren gevoerd zijn geworden; met welke naburen een oorlog al, dan niet roemrijk zijn zoude; met wie

hunner het van belang is in vrede te leven; met wie men, verkiezen zij zulks, een' kans zoude durven wagen; hoe de berekening van wederzijdsche krachten tegen elkander staat, enz. Dit alles moet door nadenken en door vergelijking van vroegere eigene en naburige oorlogen geschieden. Ten aanzien der landbewaking (men versta hieronder al hetgene tot vestingwerken en soortgelijke dingen betrekking heeft) dient de Staatsredenaar er van onderrigt te zijn, waarin deze al besta, welken verschillenden aard zij hebbe, waar zij sterk, waar zij zwak moge heeten, en waar zij overtollig gerekend kunne worden, op welke plaatsen het voornamelijk aankome enz. Tot dit eene en andere nu moet hij met de gesteldheid zijns lands naauwkeurig bekend zijn. Moet hij spreken over den uit- en invoer van levensmiddelen en waren, zoo moet hij weten, wat zijn land hierin al noodig heeft, wat het al voortbrengt, welke artikelen van buitenaf ingevoerd moeten worden, hoedanig het van den anderen kant naar buitenaf verzendt, met wat voor naburen en vreemden men in dezen te handelen, bedingen te maken, verdragen te sluiten heeft, enz. — Bijzonder noodzakelijk ten slotte is voor den Staatsredenaar, volgens ARISTOTELES, de kennis der Wetgeving. In de wetten toch, zegt hij, bestaat het heil van den Staat. Hiertoe nu moet hij de onderscheidene Regeringsvormen kennen, om te weten, welke inrigtingen en wetten in ieder van deze het meest dienstig, of wel van den anderen kant het meest voor misbruik vatbaar zijn. Tevens moet hij niet alleen uit de ondervinding van vroegere tijden beoordeelen kunnen, wat voor *zijn* land nuttig zij; maar hij moet ook kennis dragen van hetgeen bij anderen in de Wetgeving gedaan en vastgesteld is. En daarom, zegt ARISTOTELES, zijn reizen in andere landen hoogst nuttig, om kennis van de Wetgeving te verwerven, (vooral in eenen tijd, toen men zoo niet in één oogenblik een Wetboek gedrukt konde bekomen.) In diervoege toch raakt men met de wetten der verschillende volkeren bekend, gelijk men, bij beraadslagingen over andere Staatkundige aangelegenheden, tot de werken der Geschiedschrijvers, die de handelingen der Volkeren beschrijven, de toevlugt moet nemen.

Na aldus (wat breedvoeriger echter, en met wat andere woorden, dan ik zulks hier heb opgegeven) over de hoofdpunten van beraadslaging gehandeld te hebben, onderzoekt ARISTOTELES in het vijfde Hoofdstuk, wat nu eigenlijk het middelpunt zij, op hetwelk alle Beraadslaging uitloopen moet; met andere woorden, wat als het opperste doel valt aan te zien, hetwelk den Redenaar, bij het spreken over de bovengemelde punten, voor oogen moet zweven, en waarom hij dit of dat voor nuttig, iets anders voor schadelijk te houden hebbe. Dit is nu het Geluk, zegt hij, en al hetgeen er mede in betrekking staat, of de deelen er van uitmaakt. Hij geeft voorts eene bepaling, wat men door het Geluk verstaan moet, en merkt aan, dat daartoe een aantal dingen behooren, als namelijk eene goede geboorte, gezien en bemind te zijn van velen, bemind te zijn bij goeden, rijkdom, het hebben van goede en vele kinderen, en een gelukkige ouderdom; voorts alle goede lichaams- en zielshoedanigheden en verdere bijkomende omstandigheden, als gezondheid, schoonheid, sterkte, grootte, worstelvaardigheid, roem, eer, voorspoed, deugd en de onderafdeelingen der laatstgemelde, wijsheid, kloekmoedigheid, ingetogenheid, regtvaardigheid. Dan toch, zegt hij, zal iemand regt te vreden zijn met zijn lot, wanneer hem alles, wat goed is, zoowel in hem zelve, als van buitenaf, ten deel valt. Vervolgens, namelijk, toont ARISTOTELES aan, dat een gedeelte der door hem opgenoemde geluksgoederen zijnen oorsprong en bestaan uit en in den Mensch zelve heeft, en een ander gedeelte van buitenaf hem toevloeit. Gezondheid, bij v., ontleent haar bestaan uit den Mensch zelve, uit zijn ligchaam namelijk. Eer wordt hem van buitenaf toegevoegd. Breedvoerig en met de hoogste scherpzinnigheid en eene verwonderlijke juistheid van redekaveling zet ARISTOTELES vervolgens den aard van al de door hem opgenoemde geluksgoederen uiteen, en leert ons, wat men onder elk van dezelve, als onder even zoovele Hoofdrubrieken, al brengen moet. Hij toont aan, waar rijkdommen al in bestaan kunnen; wat het zegt, goede kinderen te hebben; wat eer en een goede naam zij; waarin de achtung

bij velen en goeden gelegen ligge; wat men worstelvaardigheid (men versta hierdoor vlugheid en kracht in ligchaams-oefeningen, waarvan de Grieken zoo ongemeen veel werk maakten, en die bij ons maar al te zeer verzuimd worden) te noemen hebbe, enz. Wat de deugd als deugd betreft: hiervan zegt hij bij de beschouwing der Lofrede nader te zullen spreken.

In het zesde Hoofdstuk des eersten Boeks handelt ARISTOTELES over het Goede en Nuttige, voor zoover het zich, als middel, in daden openbaren, en dus strekken kan, om het doel, hetwelk ieder Staatsredenaar altijd voor oogen hebben moet, namelijk, algemeene en bijzondere Geluksbevordering, te weeg te brengen.

Dit geheele Hoofdstuk is met eene bijzondere Dialectische scherpzinnigheid en kracht van redekaveling geschreven. Deszelfs praktische nuttigheid is echter minder in het oog loopend, weshalve ik tot tijdbesparing het hier met stilzwijgen meen te kunnen voorbijgaan.

Dit geldt ook ten aanzien van het zevende Hoofdstuk, ten opschrift voerende: *Over het meerder Goede en meerder Nuttige*. Daar men toch (zegt hij) soms het wel eens is, dat twee verschillende handelingen beide nuttig zijn, maar er over twist, welke dier twee zulks het meest zij, zoo staat ons thans te spreken over het meerder (of grooter) Goede, en het meerder Nuttige. En hierop loopt hij een oneindig aantal van betrekkingen door, in welke van twee goede en nuttige dingen het eene zulks in eene meerdere of mindere mate, dan het andere, zijn kan. Wilt gij u eens in de beschouwing van menschelijke scherpzinnigheid verlustigen, zoo leest dit Hoofdstuk na. Wij voor ons achten het om de reeds genoemde redenen onnoodig, hier in eene breedvoerige ontwikkeling er van te treden.

Met een enkel woord spreekt ARISTOTELES voorts nog in het volgende achtste Hoofdstuk over de verschillende Regeeringsvormen, die hij oordeelt, dat door eenen Staatsredenaar vooral moeten gekend worden, daar toch hiervan, bij het onderzoek naar hetgeen Nuttig of niet Nuttig is, en het hierop

gegronde aanwenden van gepaste overredingsmiddelen, zeer veel afhangt. De Regeringsvormen brengt hij, zoo als bekend is, tot vier, tot Democratie, Oligarchie, Aristocratie en Monarchie, waarvan hij de verschillende geaardheid, het doel en de eigenschappen kortelijk opgeeft, te gelijker tijd aantoonende, van hoeveel belang het bij Beraadslagingen zij, dit eene en andere niet uit het oog te verliezen. Hij roert dit alles slechts ter loops aan, en verwijst ons voor verder onderrigt over deze en meer andere onderwerpen der Beraadslagende Welsprekendheid tot zijne Schriften over de Staatkunde.

Ziedaar u een kort overzicht gegeven van de wijze, waarop **ARISTOTELES** den aard der Beraadslagende Welsprekendheid en hare hoofdbetoogbronnen uiteen heeft gezet! Indien dit paar woorden strekken mogt, om u in den goeden dunk, welken ik u reeds meermalen van de verwonderlijke en tot op den bodem van alles doordringende scherpzinnigheid des Griekschcn Wijsgeers heb pogen te geven, meer en meer te bevestigen, en zoo gij er door aangespoord mogt worden, om over het door mij uit hem vlugtig aangestipte, bij hem zelve nader opheldering te zoeken, zal ik mij der moeite, aan het vervaardigen van dit Overzicht besteed, in geen deele beklagen.

Thans gaan wij over tot de beschouwing der Regterlijke soort van Welsprekendheid.

ZESDE VOORLEZING,

OVER § 99.

„In de Regterlijke soort (*Genus judiciale*) was Regt en billijkheid het doel en middelpunt der geheele Redevoering. Met andere woorden: elke beschuldiging, regterlijke vordering of verdediging moest uit haren aard neêrkomen op het onderzoek, of deze en gene gepleegde daad regtmatig, dan onregtmatig, en of het ten gevolge hiervan regt en billijk ware, dat deze of gene persoon veroordeeld, dan wel vrijgesproken, deze of gene vordering toegekend, dan wel afgeslagen wierd. Dit onderzoek nu moet, volgens CICERO, in alle mogelijke zaken over één' of meer der drie zoogenaamde *Geschilstaten* (*Status*) loopen; vooreerst: heeft de daad, waarover gehandeld wordt, al of niet plaats gehad; ten tweede, zoo zij geschied is, heeft zij dan *objectief* al of niet die kracht, welke er aan wordt toegekend; en ten derde, gesteld ook, dat er noch ontkend wordt, dat zij geschied is, noch, dat zij *objectief* die geaardheid bezit, welke men er aan toeschrijft, kan, of in hoever kan zij dan ook *subjectief* voor zoodanig gehouden worden, met andere woorden: in hoever kan ook datgeen, hetwelk de eigenlijke beschuldiging uitmaakt, als al of niet gegrond worden aangezien. In den eersten Geschilstaat komen voornamelijk gissing en vermoeden te pas; in den tweeden, bepaling, omschrijving of woorduitlegging, en in den derden, ontwikkeling van hetgeen men regt en billijkheid noemt. Daarom wordt de eerste Geschilstaat de *gissende* (*Conjecturalis*); de tweede, de *bepalende* (*Definitivus*); en de derde, de *Staat van hoedanigheid* (*Status qualitatis*) genoemd.

ARISTOTELES voegt hier nog eenen vierden bij, namelijk den *hoegroothedaanwijzenden* (*Status quantitatis*). Men kan bij CICERO voorts op het naauwkeurigst vinden aangetoond, welke betoogbronnen bij de behandeling der gezegde Geschilstaten te stade komen; — hoe deze, bij v., in den eersten Geschilstaat zijn: Heeft iemand iets, dat hem te last gelegd wordt, *willen* doen? heeft hij het *kunnen* doen? en welke zijn de *sporen*, dat hij het gedaan heeft? —

hoe dan de betoogbronnen worden al hetgene den mensch kan aandrijven, om iets te *willen*, bij v. geldzucht, wraakzucht, eerzucht enz..... Doch hier ter plaatse laat zich zulks niet verder uitzetten.”

Ter opheldering van deze § diene het volgende door mij uitgedachte voorbeeld. A. wordt beschuldigd van B. te hebben gewond. B. is hierop gestorven. A. wordt aangeklaagd van moord. Eerst is dus de vraag: Heeft A. werkelijk de verwonding te weeg gebracht, die den grondslag uitmaakt der beschuldiging? Dit is de *Geschilstaat van vermoeden*, dewijl het dikwerf hier, vooral in de inwendige betoogbronnen, op gissingen en vermoedens aankomt. — De tweede vraag is: gesteld, dat A. de daad van verwonding gepleegd heeft, en dat B. gestorven is, heeft deze daad dan reeds uit haar zelve de natuur en geaardheid, welke de Wet tot het begrip van moord vordert? Is de dood van B. wel een gevolg van de wonde, hem door A. toegebracht? Is die ook lang na de verwonding eerst voorgevallen enz.? Hier komt het dus vooral aan op eene naauwkeurige bepaling van hetgene men door moord te verstaan hebbe. Daarom heet deze Geschilstaat de *bepalende*. — Maar nu kan het, ten derde, nog de vraag zijn: of, gesteld ook, dat A. werkelijk B. gewond heeft, en B. onmiddellijk, ten gevolge van de verwonding, gestorven is, (zoodat dus de daad, als daad op zich zelve beschouwd, of, zoo als men zegt, *objectief*, moord moet genoemd worden,) of er dan ook omstandigheden zijn, die veroorzaken, dat de daad, in betrekking tot den dader, en dus *subjectief*, niet als moord kan worden aangezien. Is bij v. A. ook door B. het eerst aangevallen, en heeft hij B. ook daarom zoo doodelijk gewond, dewijl hij zelf anders met geene mogelijkheid zijn eigen leven had kunnen redden? Dit is de *Geschilstaat van Hoedanigheid*, waarin de *subjectieve* aard van hetgeen door A. gepleegd is, ontwikkeld wordt. In den *Hoe-grootheidsstaat* wordt dan voorts nog onderzoek gedaan naar de *meerdere* of *mindere* mate van schuld.

Wanneer ik, mijne Heeren! wat over de Regterlijke soort van Welsprekendheid te zeggen valt, met die wijdloopigheid behandelen wilde, waarmede sommigen zulks behandeld hebben, zoo zoude ik uwe aandacht eenen langen tijd bezig kunnen houden. Dit gedooft echter het bestek dezer Voorlezingen in het allerminst niet.

Ik zal mij dus bij de beschouwing der Regterlijke Welsprekendheid, in de eerste plaats tot datgene bepalen, hetwelk CICERO in de *Redekundige Verdeelingen* over dit onderwerp gezegd heeft, waarbij ik vervolgens eenige zijner aanmerkingen uit zijn geschrift: *over de Vinding*, voegen zal. Moge dus ook hier wederom deze onsterfelijke Redenaar en Redekundige onze Gids zijn! Geen uwer, vertrouw ik, zal zich, bij het bewandelen van het soms doornige en donkere pad der wetenschappen, over zulk eenen bekwamen Wegwijzer, en over de fakkel, die zijn helder vernuft op duistere plaatsen weet te ontsteken, ooit beklagen.

„Ik heb, zegt CICERO, de Zoon, in het acht en twintigste Hoofdstuk der gemelde *Redekundige Verdeelingen*, thans de Betoogbronnen van Lof en Aanrading begrepen, nu verwacht ik datgene te hooren, hetwelk in Regtsgedingen te stade komt. — Deze soort van Welsprekendheid schiet ons, geloof ik, alleen nog over ter beschouwing. — C. V. Juist zoo; en het doel (of middelpunt) dezer soort is de Billijkheid, welke men hier niet alleen in het afgetrokkene op het oog heeft, maar ook soms in vergelijking; bij v. wanneer er getwist wordt over den allereigenlijksten Aanklager, of wanneer het bezit eener Erfenis zonder de Wet, of zonder een Testament gevorderd wordt, in welke gevallen de vraag is: wat is billijker, of het billijkste?”

CICERO noemt hier de Billijkheid (*aequitas*) op, als het middelpunt of het doel der Geregtelijke Welsprekendheid. Dat wil zeggen: alle Regtsgedingen loopen ten laatste op deze hoofdvraag uit: Is dit of dat billijk, dan wel niet? A. wordt gedaagd te betalen. A. weigert. Is het nu billijk, dat A. betale, ja, dan neen? — B. wordt aangeklaagd van moord. Men eischt de straf, door de wet bepaald. Is het billijk,

dat hij veroordeeld, of vrijgesproken worde, enz.? Hetgeen CICERO *Billijkheid* noemt, noemen anderen *Regt en billijkheid* (*Jus et aequum*). Dit laatste komt mij, naar *ons* taalgebruik, al zoo gepast voor, als het eerste. Niet alle regt toch is billijk. Niet alle billijkheid regt. De Regter moet soms op beiden letten. CICERO echter bedoelt door zijn woord *Billijkheid*, zoo als overal bij hem te zien is, èn het eene èn het andere. Wat betreft zijn gezegde: dat hier de *Billijkheid* niet bloot op zich zelve, of onbetrekkelijk (*eenvoudig, simpliciter*, zoo als hij het noemt) maar ook vergelijkenderwijze (*ex comparatione*) genomen moet worden, dit versta ik aldus: Het is soms niet bloot genoeg, de vraag te beantwoorden: Wat is, op zich zelve beschouwd, billijk? maar wat is billijk, wanneer wij het in vergelijking tot iets anders denken? Immers zaken, op zich zelve billijk, kunnen, bij andere billijke dingen vergeleken, min billijk, ja, geheel en al onbillijk worden. CAJUS eischt, bij v., eene erfenis, als naaste Erfgenaam van den Overledene. Geen Testament is er nog gevonden, en *billijk* is het dus, dat CAJUS de erfenis krijgt, *billijker*, dan dat zij aan MEVIUS ten deel zoude vallen, die er ook aanspraak op maakt, maar geen zoo na Bloedverwant is. Maar nu verschijnt TITIUS, en vertoont een' uitersten wil, waarin de Gestorvene hem Erfgenaam gemaakt heeft. Thans is, zoo als natuurlijk is, het *allerbillijkste* dit, dat TITIUS de Nalatenschap bekomme.

Zoo iets, of iets soortgelijks, geloof ik, dat door CICERO met zijne aangehaalde uitdrukkingen bedoeld wordt. Hij spreekt voorts met een paar woorden over die kibbelarijen, welke men tegenwoordig in Regten gewoon is *Exceptiën* te noemen, bij welker beschouwing wij echter niet willen stilstaan, maar liever dadelijk zien, wat CICERO over de zoogenaamde *Geschilstaten* zegt.

„In alle Regtzaken komen drie trappen voor, waarvan gij er ten minste een', zoo meer u al onmogelijk is, nemen moet, om u te verdedigen (of, om tegenstand te bieden). Want gij moet of in diervoege hetgeen gij beweert volhouden, dat gij hetgene u voorgeworpen wordt, als daad zelve,

ontkent, of wel in diervoege, dat gij hetgene u voorgeworpen wordt, wel niet als daad ontkent, maar loochent, dat deze daad die kracht heeft of *datgene* is, waarvoor uwe partij haar uitmaakt; of wel, voor zoo ver noch het feit, noch deszelfs benoeming aan twijfel onderhevig is, moet gij ontkennen, dat het zoodanig is, (ten uwen opzigte, namelijk) als waarvoor uwe partij het uitgeeft; maar dat integendeel hetgeen gij gedaan hebt en beweert, regt is. De eerste Geschilstaat dus, of, als het ware, het eerstgemelde handgemeen worden met uwe partij, moet veelal door vermoedens behandeld worden; de tweede door bepaling, beschrijving of woorduitlegging; de derde met het onderzoek naar billijkheid, waarheid, regtmatigheid en hetgeen op gronden van menselijkheid ter versooning strekken kan enz.”

Gij ziet, dat CICERO hier met een paar woorden datgene zegt, wat ik, in navolging van hem, in het Handboek over de drie *Geschilstaten* gezegd heb, en hetwelk door hetgene ik in de aantekening ter opheldering er heb bijgevoegd, niet ten eenemaal onduidelijk, hoop ik, voor u wezen zal. Denkt, welk eene zaak gij ook wilt, die voor den Regter gebragt wordt, en om het even of ze burgerlijk, dan lijfstraffelijk zij, altijd komt er één of soms meer der drie gemelde twistpunten in aanmerking, (want op verre na levert niet juist in ieder Regtsgeding iedere Geschilstaat een punt van geschil op).

Neemt eens, dat PETER van PIETER voor het Geregt het volgende eischt: Ik eisch van PIETER vijfhonderd gulden op grond van dit handschrift, waarin hij verklaart mij dat geld schuldig te zijn. Men vraagt: Is het billijk, dat PIETER aan PETER vijfhonderd gulden betale? Het spreekt van zelve van ja, als de eerste de wettigheid der vordering erkent, of als het bewezen wordt, dat hij, naar regt en billijkheid, de vijfhonderd schuldig is. Maar, welke gevallen laten zich nu als mogelijk denken, dat de vordering van PETER niet voor wettig wordt erkend? Deze drie: of wanneer PIETER de daad van zich door een handschrift verbonden te hebben loochent, en aantoot, dat het geheele handschrift een valsch

stuk is. Al het twisten hierover behoort in den *Geschilstaat van Vermoeden*, die het eerst in aanmerking kan komen, te huis. Ten tweede, laat de eisch van PETER zich als onwettig denken, waanneer PIETER wel niet ontkent, dat de eerste een handschrift van hem heeft, waarin hij *iets* belooft, maar loochent, dat in die woorden juist eene *schuldbekentenis* van vijfhonderd gulden ligt opgesloten. Tweede mogelijke *Geschilstaat*; tweede mogelijke punt van verschil tusschen PETER en PIETER, de *Geschilstaat van Bepaling* geheeten; want nu komt de beantwoording der vraag te pas: Wat wordt er, *volgens de wet*, tot eene schuldbekentenis van vijfhonderd gulden vereischt? Bepaal mij in welke woorden zij vervat moet zijn, opdat ik weten kunne, of in het papier van PETER zulke voor PIETER verbindende woorden staan. De laatste, dit loocherende, doet hetgeen CICERO met de aangehaalde woorden te kennen geeft: „of wel, gij moet loochenen, dat de daad, die gij erkent, (in *ons* geval nu, het schrijven en geven van een handschrift) zulk eene kracht heeft, en datgene is, waarvoor uwe partij haar uitmaakt (*hier* PETERS beweren, dat het handschrift eene schuldbekentenis van f 500-00 is).”

Maar nu ten derde, gesteld ook, dat PIETER, vooreerst, de echtheid van het handschrift erkent; en dat hij ten tweede erkent, in dat handschrift wezenlijk met uitdrukkelijke woorden en in allen vorm Regtens verklaard te hebben, aan PETER vijfhonderd gulden schuldig te zijn; zijn er dan evenwel nog geene gevallen denkbaar, dat de Verweerder toch niet, naar regt en billijkheid, gerekend kan worden aan den Eischer de gezegde som te moeten betalen? — Voorzeker, en deze gevallen behooren in den laatsten *Geschilstaat*, in dien van *Hoedanigheid*, te huis. PIETER zegt bij v.: ik ben niet schuldig de vijfhonderd gulden te betalen; niet, omdat er geen handschrift aanwezig is, niet, dewijl dat handschrift niet behoorlijk in orde is; maar omdat PETER mij met het pistool op de borst, zoo als ik door getuigen kan bewijzen, gedwongen heeft deze schuldbekentenis eener niet bestaande schuld te schrijven en te teekenen.

Nu komt dus de vraag: Van hoedanig eenen aard is zulk eene afgeperste schuldbekentenis, en is het *regt en billijk*, dat iemand, die door geweld gedwongen is geworden zich aan een ander voor iets schuldig te bekennen, veroordeeld worde die schuld te betalen? Met andere woorden: nu moet de geheele regtshoedanigheid (*qualitas juris*) der vordering van PETER op PIETER bepaald worden. Ziedaar den *Hoedanigheidsgeschilstaat!*

Ik vertrouw, dat het gezegde u duidelijk genoeg gemaakt zal hebben, wat men door de drie zoogenaamde Geschilstaten in de Regterlijke soort van Welsprekendheid te verstaan hebbe. ARISTOTELES voegt bij de gemelde drie nog eenen vierden, welke den naam van *Hoegrootheidsgeschilstaat* draagt. Deze ontstaat namelijk dan, wanneer over het *meerdere* of *mindere* wederregtelijke eener daad getwist wordt; dat wil zeggen, wanneer men niet ontkent, dat zulk eene handeling tegen het regt strijdt; maar slechts loochent, dat zij zulks in die hooge mate doet, als door onze tegenpartij beweerd wordt. De Wet bij v. noemt in dit of dat land het plegen van dit of dat feit *diefstal*, zet er die en die straf op, maar laat het aan den Regter over, die straf in eene meerdere of mindere mate uit te oefenen, daar de strafbepaling luidt: „Het gezegde feit zal gestraft worden met eene gevangenis van één tot vijf jaren.” Nu wordt JAN GRIJPGAAUW beschuldigd van zoo eene bovengemelde soort van diefstal gepleegd te hebben, en de openlijke Aanklager (*Procureur Crimineel, Officier van Justitie, Hoofdschout*, of hoe hij heeten moge) eischt op grond van deze en gene verzwarende omstandigheden de hoogste straf, die van vijf jaren namelijk. De Advokaat van GRIJPGAAUW ontkent in het allerminst het feit niet; ook niet, dat het feit die soort van diefstal is, welke de Wet bedoelt; ook niet, dat GRIJPGAAUW dus strafschuldig is; maar hij loochent slechts op verschillende, door hem aangevoerde, gronden de billijkheid van den eisch: dat de Beklaagde tot eene opsluiting van vijf jaren veroordeeld worde. Immers, zegt hij, drie jaren zijn reeds overvloedig genoeg straf voor hem. Het *voor* en *tegen* nu, dat zich over dit verschilpunt zeggen, of door de

Regters denken laat, zoude, volgens ARISTOTELES, in den *Geschilstaat van Hoegrootheid* te huis hooren. Daar echter het denkbeeld van regt, naar hetwelk in den derden *Geschilstaat*, (dien van *Hoedanigheid* namelijk,) alles uitgewezen moet worden, ook dat van meerder of minder regt in zich sluit, zoude men het er voor kunnen houden, dat de *Hoegrootheids-Geschilstaat* in den *Hoedanigheds-Geschilstaat* lag opgesloten. Ten minste wij behoeven er CICERO niet over te gispen, dat hij van den eerstgenoemden geene afzonderlijke melding gemaakt heeft. — Wilt gij voor het overige over den *Hoegrootheids-Geschilstaat* het eene en andere nader lezen, zoo verwijst ik u tot VOSSIUS, welke dien op het voetspoor van ARISTOTELES heeft beschreven, en er in het elfde Hoofdstuk des eersten Boeks over handelt. Wij, voor ons, gaan thans, zonder bij dit onderwerp langer te vertoeven, dadelijk voort met onder CICERO's geleide de verschillende *Geschilstaten* wat nader te beschouwen, en over hunne *Betoogbronnen* iets te zeggen.

Hierover spreekt CICERO in het twee en dertigste Hoofdstuk der *Redekundige Verdeelingen*, na eerst nog in het laatste gedeelte van het negen en twintigste, in het dertigste en een en dertigste, het eene en andere aangemerkt te hebben *en* over de gronden van ontkenning, die in elken *Geschilstaat* den *Verdediger* dienen moeten, (waartegen de *Beschuldiger* dan wederom zijne tegengronden aanvoeren moet) *en* over de hoofdtwistvragen, die ten gevolge hiervan in iederen *Geschilstaat* te beantwoorden vallen: — punten, welke wij echter met stilzwijgen meenen te kunnen voorbijgaan; vooreerst, dewijl het tijdsbestek ons verbiedt den onsterfelijken *Redenaar* overal te volgen, en ten andere, dewijl het eene en andere, dat tot die punten betrekking heeft, of uit het reeds door ons gezegde u wel duidelijk zijn zal, of uit hetgeen wij nog zeggen zullen, u wel duidelijk genoeg zal worden.

Maar welke zijn de *Betoogbronnen* in de verschillende *Geschilstaten*? Wat hoofddenkbeelden moeten hier den *Redenaar* voor den geest zweven?

In den *Geschilstaat van Vermoeden* wordt blootelijk, gelijk wij gezien hebben, getwist over het al of niet bestaan van

rene daad, welke den grondslag of soms het bewijs van geheel eene vordering of aanklagte uitmaakt. A. wordt bij v. beschuldigd van B. door toegebrachte wonden vermoord te hebben. De eerste vraag, waarover verschil kan vallen, is deze: Is het feit van verwonding waar? Heeft A. wezenlijk aan B. wonden toegebragt? Was het A. wel, die B. wondde? Indien er een genoegzaam getal getuigen zijn, die verklaren zulks met eigen oogen gezien te hebben, kan A., zoo als van zelve spreekt, deze daad niet ontkennen. Dus vervalt dan de geheele eerste Geschilstaat. Maar deze getuigen zijn er nu eens niet, of ten minste niet voldoende, en A. ontkent hardnekkig, dat hij aan B. de geringste kwetsuur heeft veroorzaakt, wat moet de Aanklager dan doen? Dan moet hij met al hetgene uit de geheele toedragt der zake en uit andere omstandigheden aangevoerd kan worden, om het feit van verwonding *vermoedelijk* te maken, te voorschijn treden. Gevoelt gij nu, waarom de eerste Geschilstaat, het eerste mogelijke handgemeen worden (*conflictio*) tusschen twee partijen voor het Geregte, die van *Vermoeden* genoemd wordt? Waar deze Geschilstaat, namelijk, plaats heeft, zijn het over het algemeen en hoofdzakelijk slechts Vermoedens en Gissingen, die in plaats van regtstreeksche bewijzen kunnen aangevoerd worden. Geen Beklaagde toch zal zich ophouden met feiten te ontkennen, die hij merkt dat door een aantal van alles afdoende getuigenissen gestaafd zijn. Hij zal dan op eene andere wijze zich pogen te verdedigen.

Maar uit welke betoogbron der Vermoedens moeten dan nu voornamelijk de bewijzen van elken Aanklager geput worden? Uit die der *Oorzaken* en gevolgen of *Uitkomsten* (*Causae et Eventus.*) „Ontkent een beklagde (zegt CICERO) in den *Geschilstaat van Vermoeden*, zoo zijn dit de twee Hoofdpunten voor den Aanklager, (Aanklager nu, zegt hij, noem ik hier elkeen, die Aanlegger is of Eischer; want ook zonder Aanklager kunnen in (andere) bepaalde Onderzoekingen (dat wil zeggen, volgens het door ons hierboven aangemerkte, ook in andere soorten van Welsprekendheid) verschillen *van denzelfden aard* plaats hebben,) dit, herhaal ik.

zijn de beide Hoofdpunten, waarop hij letten moet, de *Oorzaken*, namelijk, en de *Gevolgen*. — Oorzaak nu noem ik: de reden, *waarom* iets gedaan is, (of de reden van het doen, *rationem efficiendi*). Gevolg datgene, *wat* gedaan is (*id, quod est effectum. . . .*)”

Welke Oorzaken (dus moet een Aanklager bij zich zelve vragen) zijn er aanwezig, waaruit men *vermoedelijkerwijze* kan afleiden, dat bij v. A. wezenlijk de Verwonder van B. geweest is, en welke sporen zijn er, nadat de verwonding heeft plaats gehad, aanwezig geweest, waaruit dit Vermoeden insgelijks gestaafd zoude kunnen worden? Hier komt nu in de eerste plaats de kennis te stade der verschillende soorten van Oorzaken, die door CICERO, gelijk wij hierboven zagen, in de *Topica* naauwkeurig opgenoemd zijn geworden en waarvan hij ook in het zes en twintigste Hoofdstuk der *Redekundige Verdeelingen*, alsmede: *Over de Vinding*, spreekt. Hij verdeelt ze hoofdzakelijk in twee klassen, in die namelijk van *onmiddellijk iets te weeg brengende Oorzaken (causae conficientes)* en in die, *welke tot het te weeg brengen iets bijdragen. (Quae vim aliquam ad conficiendum afferunt.)* Ik versta dit aldus: Als bij v. iemand door een ander uit haat met vergif van het leven beroofd wordt, dan is de vreeselijke haat, dien de Moordenaar tegen den vermoorde voedde, de opperste te weeg brengende Oorzaak van den moord; maar de gemakkelijkheid, waarmede het vergif heeft kunnen gegeven worden, en waardoor dus de Moordenaar nog des te minder werd afgeschrikt van het plegen des wanbedrijfs, kan men in eenen zekeren zin eene Oorzaak noemen, welke tot het bedrijven van het schelmstuk eenigzins medewerkte.

Of nu ook de eene of andere van dergelijke Oorzaken aanwezig zij, ziedaar, wat den Aanklagenden Redenaar in den *Geschilstaat van Vermoeden* in de eerste plaats stoffe tot gronden en denkbeelden moet opleveren. Kon bij v. A. er ook eenig nut, voordeel, of genoegen van hebben, als hij B. wondde en van het leven beroofde; kon hij met gemak en zonder moeite die daad plegen? enz. Tot het eerste behoorren bij v. de vragen: Zou A. den moord ook gepleegd heb-

ben, om B. zijn geld te ontnemen? Was hij ook hevig op hem verbitterd? Zat er ook een oude wrok tusschen hen beiden? Stond B. aan A. ook bij het eene of andere in den weg? Vreesde A. ook zelf het leven te zullen verliezen, indien hij B. niet voorkwam? Is A. ondernemend, opvliegend, wreed-aardig, zonder beginselen van eer of deugd? Was hij ook in staat van dronkenschap? Liep hij weinig of geen gevaar, om als Moordenaar ontdekt te worden? Tastte hij B. op eene eenzame plaats aan? Vertrouwde hij ook, dat magt-ige vrienden hem, al werd hij ontdekt, aan de wraak der Gerechtigheid wel onttrekken zouden? enz. Soortgelijke en honderd, ja duizend andere dingen kunnen even zoovele *Oorzaken* opleveren, die het *Vermoeden* waarschijnlijk maken, dat A. werkelijk de Man is geweest, die aan B. de wonden heeft toegebracht.

CICERO duidt een aantal van dergelijke *Oorzaken* en *Beweeg-redenen* aan in de volgende plaats van het twee en dertigste Hoofdstuk der *Redekundige Verdeelingen*. Na, namelijk, eerst aangemerkt te hebben, dat dezelve voorschriften over het *Nuttige*, en de hierbij vereischt wordende *Mogelijkheid* van uitvoering, welke in de beraadslagende Welsprekendheid eenen Redenaar de denkbeelden moeten opleveren, om iets aan- of af te raden, ook den Aanklager dienen moeten, om er zijne Vermoedens naar in te rigten, zegt hij: „Met dit Nuttige nu treedt men, als met eenen grond van Vermoeden te voorschijn, wanneer de aangetijgde daad gezegd wordt of in de hoop op het Goede, of uit vrees voor het Kwade gedaan te zijn, welke redenering des te sterker klemt, naar mate men èn het eerste èn het tweede hooger kan opvijzelen.” (CICERO wijst ons hier op de Betoogbron der *Vergelijking*, van welke wij hierboven met een woord gesproken hebben, en die ook wel die van het *Groote* en *Kleine* genoemd wordt. Bij v. indien de mensch door de hoop op een *klein* voordeel tot het kwaad *soms* wordt aangespoord, hoeveel te meer zal hij het dan worden door de hoop op een *grooter*. — Indien gij over het verlies van *tien* gulden reeds weeklaagt, hoe zult gij het dan niet over dat van *duizend* doen. Indien men *vermoeden*

kan, dat gindsche Bandiet den vermoorden jongeling voor twee Venetiaansche dukaten den dolk in het hart gestooten zoude hebben, hoeveel te meer kan men hem dan thans, als den *vermoedelijken* Moordenaar, aanzien, daar het zeker is, dat er hem vijftig, als prijs voor het plegen des moords, zijn aangeboden, enz. — Doch hooren wij CICERO verder!) „Als vermoedelijke Oorzaken van een gepleegd feit (zegt hij) komen ook de gemoedsbewegingen in aanmerking, als bij v. zoo even eerst uitgebarsten toorn, oude haat, zucht en poging tot wraak, smart over gelede beschimping, eerzucht, roemzucht, heerschezucht, geldzucht, vrees voor gevaar; (zoo ook) schulden, bekrompenheid in geldmiddelen, ondernemendheid, loszinnigheid, wreedheid, kwaadaardigheid, onbedachtzaamheid, onnoozelheid, liefde, gemoedsontroering, dronkenschap, hoop op uitvoering, verwachting van de misdaad geheim te zullen houden, of wel, bij ontdekking, van zich te zullen zuiveren, of wel van het gevaar alsdan te kunnen tarten, of het voor langen tijd nog te zullen afkeeren: — geringheid van straffe in vergelijking van het aanzienlijke der belooning, of wel hooger mate van vermaak uit het plegen, dan van smarte uit het boeten der misdaad vooruit te zien. — Kortom, door deze dingen wordt het *Vermoeden*, dat eene daad gepleegd is, geschraagd, wanneer èn Redenen van *willen* èn van *kunnen* bij eenen Beklaagde gevonden worden.”

Alsdan, opdat ik deze laatste zinsnede op het door mij gekozone voorbeeld toepasselijk make, alsdan is er alle vermoeden voor, dat A. de Moordenaar van B. is, wanneer men bewijzen kan, dat A. de daad heeft *willen* en heeft *kunnen* uitvoeren.

Wij zeiden, dat èn de *Oorzaken*, welke eene daad voorafgingen, èn datgene, hetwelk na die daad plaats heeft gehad, de twee Hoofdpunten waren, waarop een Redenaar in den *Geschilstaat van vermoeden* te letten had. De *Oorzaken* hebben wij nu vlugtig beschouwd, maar wat verstaat CICERO door de *Gevolgen*? Hij zal het u zeggen: „Zekere kenteekenen, het voorledene volgende; zekere, als het ware, geprente voetstappen of sporen eener daad, die de verdenking (welke men

tegen iemand heeft) ten hoogsten trap doen stijgen, en in zekeren zin stilzwijgende getuigenissen der misdrijven zijn. En deze getuigenissen zijn des te meer bezwarend, (zegt hij) omdat, wat de *Oorzaken* betreft, deze laatste tegen elkeen schijnen te kunnen aangevoerd worden, die slechts eenig belang bij de zaak gehad kan hebben; de *Gevolgen* integendeel meer in het bijzonder hen alleen raken, die beschuldigd worden."

Dat men bij v. (om dit zeggen wat op te helderen) A. van den moord, aan B. gepleegd, verdenkt, omdat A. geldgierig is, en B. veel geld bij zich had, toen hij van het leven beroofd werd; met andere woorden, dat men uit iets, dat *Oorzaak* van het wanbedrijf zoude hebben kunnen zijn, een vermoeden tegen A. afleidt, is vrij wat zwakker grond, dan dat men A., als Dader beschouwt, omdat hij met een ontbloot en bebloed staal, kort na den moord, is aangetroffen geworden, en men in dit geval zich op hetgene *CICERO* een *Gevolg* noemt, beroept. Want, hoeveel andere Menschen zijn niet even geldgierig, als A., tegen welke men dus ook de *Oorzaak* van geldzucht, als *Vermoeden*, zoude kunnen aanvoeren; maar niemand, dan A. alleen, is met een' bebloeden degen gezien geworden.

In hetgene wij hier gezegd hebben, treft gij reeds een voorbeeld aan van zaken, die door *CICERO* *Gevolgen* of *Uitkomsten* genoemd worden; een bebloed moordtuig namelijk, bij hem, dien men van moord beschuldigt, gevonden. En zoo kunnen een aantal andere dingen strekken, om eenen Redenaar, die, als aanklager, tegen iemand optreedt, stoffe tot zulke *Vermoedens* op te leveren. Men kan bij v. ter plaats, waar B. vermoord is geworden, voetstappen gevonden hebben, juist met die van A. overeenkomende. 's Laatstegenoemden kleederen kunnen met bloed bespat zijn geweest. Op zijne kamer kan het eene en andere te voorschijn zijn gekomen, dat aan B. toebehoorde, en hem ontroofd schijnt te zijn geworden. De antwoorden en verontschuldigen van A. kunnen zeer onzamenhangend en met elkander strijdig zijn. Eene hevige ontsteltenis kan zich met siddering en

bleekheid bij hem geopenbaard hebben, toen men voor het eerst liet blijken, dat hij als de moordenaar werd aangezien. Het eene of andere geschrift, een brief bij v., of zoo iets dergelijks, kan er gevonden zijn, waarin hij eenen vertrouwden vriend iets van de daad schijnt te berigten, en honderd andere dergelijke omstandigheden meer, waarvan de voornaamste door CICERO met een paar woorden worden aangeduid, als hij, van de Gevolgen sprekende, zegt: „Deze treffen eigenlijk de Beklaagden onmiddellijk zelve, als bij v. moordgeweer, voetstappen, bloed, de eene of andere ontdekte zaak, die gestolen of geroofd schijnt te zijn, wankelende antwoorden, aarzeling en blijven steken; zoo ook, als men met iemand of met iets gezien is, hetwelk verdenking kan baren, of wel op die plaats gezien is, waar het misdrijf gepleegd is geworden; — voorts verbleeking, siddering, gevondenene schriften, verzegelde, weggeborgene (of in bewaring gegevene) dingen enz.”

Wij hebben gezien, waartoe een Redenaar, die als Aanklager optreedt, zich in den *Geschildstaat van Vermoeden* voornamelijk bepalen moet; maar wat moet, volgens CICERO, hij doen, die den Beklaagde verdedigt? In de eerste plaats moet hij pogen die dingen te verzwakken, welke men als Oorzaken en Redenen heeft opgegeven, waarom de Beschuldigde vermoed kan worden het feit gepleegd te hebben. Hij moet, bij v., trachten te bewijzen, dat zij of in het geheel niet, of niet in die sterke mate aanwezig waren, als men voorgeeft, dat zij ook op anderen toepasselijk zijn; dat de Beklaagde hetgeen hij met het hem toegeschrevene feit beoogde, veel gemakkelijker op eene andere wijze konde erlangen; dat op diens gedrag en zeden niets te zeggen valt; dat hij bedaard, of ten minste niet woest, opbruisend en kwaadaardig van gemoedsgestel is, enz. Kortom, hij moet op alle mogelijke wijze het vermoeden trachten te weêrleggen, dat de Beschuldigde de daad heeft *willen* doen. En, om te betoogen, dat hij zulks ook niet heeft *kunnen* doen, trachte de Redenaar aan te toonen, dat het hem of, bij v., aan krachten, of aan moed, of aan geld en andere hulpmiddelen ontbroken

heeft; dat tijd en plaats ongeschikt, en vele lieden tegenwoordig waren, van welke hij er geen' vertrouwde; dat men niemand zoo dwaas kan veronderstellen, om iets te plegen, dat met geene mogelijkheid verborgen konde blijven; dat het de handeling eens krankzinnigen zijn zoude, aldus straf en geregt te verachten enz. — Wat die zaken betreft, zegt **CICERO**, welke na het plegen der daad hebben plaats gehad, en waaruit de Aanklager vermoedens tegen den Beschuldigde afleidt: deze moet hij trachten te ontzenuwen, door bij v. aan te toonen, dat *die* sporen geene zekere kenteekenen van het feit opleveren, *welke* ook aanwezig zouden kunnen zijn, al ware het feit in het geheel niet gepleegd geworden. Hierbij moet hij dan bij elk van dezelve in het bijzonder stilstaan. Hij moet beweren, dat zij veel meer overeenkomen met de wijze, waarop hij de toedragt der zaak verhaalt, dan met die des Aanklagers, of wel, verondersteld, dat dit bij hen beiden evenzeer het geval is, dan moet hij aantoonen, dat zulks meer moet pleiten *voor* het gevaar, waarin de Beklaagde verkeerd heeft, dan *tegen* diens behoud.

Deze laatste aanmerking is misschien eenigzins duister. Laat mij trachten haar uit ons reeds meermalen gebezigd voorbeeld wat licht bij te zetten! Als vermoeden, dat A. de Moordenaar is van B., wordt onder anderen ook aangevoerd, dat men A. kort na den moord ter plaatse, waar die is voorgevallen, met eenen bebloeden degen in de vuist heeft aangetroffen. Stelt nu, dat de Redenaar, die A. verdedigt, geheel en al ontkent, dat A. de minste schuld aan dien moord gehad heeft. Stelt eens, dat hij de geheele toedragt der zaak op deze wijze verhaalt: A. en B. waren vriendschappelijk met elkander op die en die plaats te zamen. Daar vallen eensklaps drie vermoemde en met degens gewapende Mannen op hen aan. B. is reeds doorboord, voor dat hij zich in het minst verdedigen konde. A. is nog in staat, om zijn zijdgeweer te trekken, en kwetst ook een' der schurken, zoodat zijn degen van bloed driipt. — Niet vermogend echter het alleen tegen drie vol te houden, neemt hij de vlugt, steeds het bloedig rapier in de vuist houdende. In dien toestand wordt hij door dezen en

genen oogenblikkelijk na den moord gezien, en nu vermoedt men, dat hij de Moordenaar van B. is. — Stelt eens, zeg ik, dat de Redenaar, die A. verdedigt, (en laat ons aannemen: *met recht*) aldus hetgeen er gebeurd is uitlegt, dan hebben wij juist het geval, waarvan of van iets soortgelijks CICERO verondersteld kan worden te spreken. Dan is er namelijk in de omstandigheid, *dat A. met den behloeden degen gezien is geworden*, een kenteeken (*indicium*), hetwelk de Aanklager en de Verdediger beiden met elkander gemeen hebben. De Aanklager kan er de verdenking mede staven, dat A. de Moordenaar van B. is, en de Verdediger, dat A. tegen drie Schurken heeft moeten vechten, en een' hunner gekwetst heeft. Wanneer de laatstgemelde nu zegt, bij v.: „Regters, daar de tegen den Beklaagde aangevoerde omstandigheid evenzeer strekt ten voordeele van hetgeen hij *ter zijner verdediging* inbrengt, als zijne aanklagers wanen, dat zij *tegen* hem pleit, zoudt gij haar dan niet veeleer als een bewijs aanzien van het gevaar, waarin deze Ongelukkige verkeerd heeft, dan dat gij ze hem ten verderve zoudt doen strekken, door op haar de gegrondheid der betigting te bouwen enz.” — Wanneer, zeg ik, de Redenaar, die A. verdedigt, op dezen of eenen soortgelijken toon spreekt, dan doet hij, dunkt mij, hetgeen CICERO wil te kennen geven; dan betoogt hij, dat het kenteeken meer moet pleiten *voor* het gevaar, waarin de Beklaagde verkeerd heeft, of wel waarin hij thans door de onregtvaardige beschuldiging verkeert, dan *tegen* diens behoud.

Aldus zal een Redenaar in het volgende geval ook naar eene der lessen kunnen handelen, die CICERO hierboven gegeven heeft. — Als grond van vermoeden wordt tegen A. onder anderen ook aangevoerd, dat hij vreeselijk ontroerd geworden was, toen men hem te kennen had gegeven, dat men hem voor den Moordenaar aanzag. Eene doodelijke bleekheid had eensklaps zijn gelaat bedekt. Zijne knieën hadden getrild. Zijne tong had in het eerst geen geluid kunnen geven. — „Zoo duidelijk ontdekte zich bij hem het booze gewisse,” zegt de Aanklager, „zoo strekte hij voor zich zelve,

in weêrwil van zich zelve, ten verrader en getuige zijner gruwelzaamheid." — „Nee," roept de Verdediger uit, „zoo levendig drukte zich bij hem de ontroering, de schrik, de verbazing, de verontwaardiging uit, welke ieder onschuldig en eerlijk Man op het eerste oogenblik gevoelen moet, als hij zich op het onverwachtst van een misdrijf betigt ziet, waaraan hij geen het minste deel heeft. A. zoude evenzeer ontsteld zijn geworden, al had hij geweten, hoe het iedereen bekend was, dat hij, op het tijdstip, dat de moord gepleegd werd, honderd uren van de plaats verwijderd was geweest." — De Redenaar, op dezen toon sprekende, doet hetgeen CICERO in de hierboven aangehaalde plaats op het oog heeft met de woorden: „Omstandigheden, na eene daad voorgevallen, worden ontzenuwd, als men aantoonde, dat de zoodanige onder dezelve niet als zekere ken-teekenen van een feit kunnen aangezien worden, welke ook dan zouden kunnen plaats gehad hebben, wanneer het geheele feit niet gepleegd ware geworden."

Het is op deze en meer andere, door CICERO opgenoemde, wijzen, dat een Redenaar, in den *Geschilstaat van Vermoeden*, te werk moet gaan, om zich van *Oorzaken en Gevolgen* (welke twee stukken, zoo als wij zagen, de hoofdbetoogbronnen in dezen Geschilstaat uitmaken) in al hunne kracht te bedienen; of wel de redeneringen, die op deze gegrond zijn, omver te werpen en te vernietigen. Ik heb slechts enkele punten aangeroord. Gij moet bij CICERO, QUINCTILIANUS en anderen de verdere uitbreiding zoeken. CICERO zet bij v. van het vijfde tot het zeventiende Hoofdstuk des tweeden Boeks van zijn geschrift: *over de Vinding*, datgene breedvoerig uiteen, waarvan hij in de *Redekundige Verdeelingen* slechts met een enkel woord gewag maakt. Kan voor het overige iets door Getuigen, zoo als ik reeds hierboven zeide, voldingend dadelijk bewezen worden, dan behoeft men, zoo als natuurlijk is, tot geene Vermoedens, uit Oorzaken en Gevolgen afgeleid, de toevlugt te nemen; maar dan vervalt ook in zulk een Geding de geheele *Geschilstaat van Vermoeden*. De Getuigen echter kunnen soms weinig afdoende zijn. Zij kunnen elkan-der tegenspreken. Zij kunnen blijken geven van hoogst be-

vooroordeelde, onkundige, onnoozele Menschen te zijn. Er kan vermoeden ontstaan, dat zij zijn omgekocht, dat zij het verderf des Beklaagden zoeken enz. In al deze gevallen, waarover CICERO ook nog het eene en andere aanstipt, treedt de gezegde Geschilstaat wederom te voorschijn. Vermoedens en Gissingen moeten alsdan wederom helpen beslissen, wat waarheid zij. In de Betoogbron der *Oorzaken* en *Gevolgen* moet men op nieuw zijne denkbeelden en bewijzen zoeken.

De Redevoeringen van CICERO en anderen kunnen ons treffende voorbeelden opleveren, hoe een Redenaar een aantal van omstandigheden, tot den *Geschilstaat van Vermoeden* behorende, behandelen moet.

Na aldus een kort overzicht van den gemelden Geschilstaat van zijnen Vader ontvangen te hebben, zegt CICERO, de Zoon, hiermede tot den *Geschilstaat van Bepaling* overgaande: „Het komt mij voor, dat ik nu tamelijk wel er van onderrigt ben, op wat wijze Vermoedens behandeld moeten worden; laat ons nu van de *Bepaling* wat hooren.”

Gelieft u thans het voorbeeld te herinneren, hetwelk ik hierboven heb aangehaald, dat, namelijk, PETER tegen PIETER eene schuldvordering geldig maakt van vijfhonderd gulden, en zich, als grond dezer vordering, beroept op een eigenhandig handschrift van den laatstgemelde, waarin deze werkelijk bekent aan PETER vijfhonderd gulden (want *zóó* willen wij het geval *nu* eens stellen) schuldig te zijn. Hier vervalt dus de Geschilstaat van Vermoeden. — Maar nu zegt PETER: Ik ontken, dat dit handschrift tegen mij, als bewijs van schuld, strekken kan; want het heeft niet al de vereischten, welke de Wet in zulk een stuk vordert. Er had bij v. bij moeten staan: goed voor zooveel; de oorzaak der schuld had er in moeten uitgedrukt zijn geworden enz. (Denkt u wat voorwaarden gij wilt. Het doet niets ter zake!)

De vraag wordt dus: Is het te voorschijn gebragte stuk eene naar allen vorm regtens wettige Schuldbekentenis, of wel, heeft het niet die vereischten, welke de bestaande wetten tot zulk eene Schuldbekentenis vorderen? En hetgeen hierover *voor* en *tegen* wordt aangevoerd, behoort in den Geschil-

staat van B paling te huis. De beslissing van dit geschilpunt hangt geheel en al af van de *Bepaling*: Wat is eene in allen deele *wettige* Schuldbekentenis?

Misschien zal dit voorbeeld wel duidelijk genoeg zijn, om u bij herhaling nog weêr te doen gevoelen, wat de *Bepalende Geschilstaat* in de Regterlijke soort van Welvrekendheid is. Anders kan ik u nog op het volgende uit CICERO's geschrift: *over de Vinding*, wijzen: CAJUS FLAMINIUS, (dezelfde, die de belangen des Staats in den tweeden Punischen oorlog zoo slecht behartigde) droeg, toen hij Gemeensman des Volks was, daaraan eene Wet van Landverdeeling voor. Hij deed zulks oproerigerwijze, tegen wil en dank van den Raad, en tot ergernis van alle Grooten. Terwijl hij nu hierover eene Vergadering van het gemeen hield, trad zijn Vader te voorschijn, en voerde hem uit den Tempel. De oude FLAMINIUS wordt van misdaad van *gekwetste Majesteit* beschuldigd. De *Aanklagt* is: Gij hebt de Majesteit des volks gekwetst, dewijl gij een' Gemeensman uit den Tempel hebt weggehaald. — De *Verweering* is: Ik heb de Majesteit niet gekwetst. — De *Reden*: Omdat ik blootelijk van de Vaderlijke magt, die ik over mijn' Zoon bezat, gebruik heb gemaakt. — Maar, (zegt wederom de Aanklager) hij, die met behulp der Vaderlijke, dat is, met behulp der magt van eenen Enkelén (*privata potestate*), de magt eens Gemeensmans, dat is, die van het geheele volk, krenkt, die kwetst de Majesteit van hetzelfde. — Er valt dus uitspraak te doen over de Regtsvraag: Of hij gerekend kan worden 's Volks Majesteit te kwetsen, die tegen de magt eens Gemeensmans de Vaderlijke magt te werk stelt.

Tot deze Regtsvraag moeten alle Redekavelingen betrekkelijk gemaakt worden.

Wilt gij nog eenige voorbeelden uit ARISTOTELES, het zijn de volgende, misschien nog naauwkeuriger, dan het uit CICERO aangevoerde. A. wordt beschuldigd van iets weggenomen en gestolen te hebben. — „*Weggenomen*, zegt hij, heb ik het, maar niet *gestolen*.” — B. heeft iemand geslagen, en wordt hierop beschuldigd van dien beleedigd en mishandeld te hebben. B. ontkent het slaan niet, maar wel, dat daarin

belediging en mishandeling zoude zijn opgesloten. C. wordt als Overspeler aangeklaagd, omdat hij eenen vertrouwelijken omgang met zekere Vrouw gehad heeft. De vertrouwelijke omgang wordt niet geloohend, maar wel het *Overspel*. (Noch ik, noch de Vrouw, zegt hij, bij v., zijn getrouwd). — Tegen D. wordt eene beschuldiging van kerkroof en heiligschennis ingebracht. „*Geroofd* heb ik, antwoordt D., de goederen, welke gij opnoemt; maar ik ontken, dat ik door deze daad *Kerkroof* gepleegd hebbe.” Men beschuldigt E. van eenen akker, den Lande toebehoorende, bebouwd te hebben. Het *bebouwen* wordt door E. niet ontkend, maar wel, dat de akker *lands-eigendom* is. Als men F. betigt van verraderlijk heulen met den vijand, ontkent hij niet, dat hij met de vijanden *gesproken heeft*, maar wel de *verraderij*.

Maar genoeg, om u een duidelijk denkbeeld van den *bepalenden Geschilstaat* te geven! — Wat valt nu echter voor den Redenaar, hetzij hij als Aanklager, of als Verdediger optrede, hoofdzakelijk in denzelven te doen? Rondom welke hoofdpunten moeten zijne denkbeelden zich scharen? Welke zijn zijne hoofdbetoogbronnen? — Laat ons ter beantwoording dezer vragen CICERO in zijne *Redekundige Verdeelingen* wederom ten Gids nemen, die met een paar woorden het voornaamste aanstipt. „Gelijke voorschriften (zegt hij in het zes en dertigste Hoofdstuk) vallen in dezen Geschilstaat voor den Aanklager en Verdediger te betrachten. Diegene toch van hen, welke in de bepaling en omschrijving des woords (dat is, van den naam of benaming, die hij aan de daad, waarover getwist wordt, gegeven wil hebben) het meest in den geest en het gevoel des Regters ingedrongen is, en die het meest en het naast bij de gewone kracht van beteekenis, welke men aan het woord hecht, alsmede bij dien aanvankeijken dunk komt, die over de gemelde daad zich in de gemeederen der Hoorders heeft beginnen te vestigen, zal, gelijk van zelve spreekt, de overwinning behalen.”

CICERO wil zeggen, dat, als er over getwist wordt bij v., of de door X. gepleegde diefstal blootelijk *Roof*, dan wel *Kerkroof* genoemd moet worden, die Redenaar het natuurlijk

winnen zal, die het meest in den geest des Regters gesproken heeft, het meest overeenkomstig met het denkbeeld, dat zijne Hoorders (het verstaat zich, op goede gronden) reeds aanvankelijk over de Natuur van het misdrijf koesterden, de zaak heeft voorgesteld.

„Niets toch (dus gaat CICERO voort) wordt door eigenlijk gezegde redekaveling in deze soort van Welsprekendheid afgedaan; maar, als het ware, door uitlegging, door ontleding van het woord (dat is, van het begrip, in het woord opgesloten), als bij. v., wanneer ten aanzien van eenen Gedaagde, wegens geldschuld vrijgesproken, maar op nieuw thans (wegens Omkoopning) gedaagd, de Beschuldiger die bepaling van *Omkoopning* (*Praevaricatio*) geeft, dat zij elke besteking is, die een Gedaagde tot het verkrijgen van een (gunstig) vonnis bezigt, de Verdediger daarentegen *Omkoopning* slechts noemt: besteking des Aanklagers door den Gedaagde. En zoo moet hier dus in de eerste plaats over den zin der woorden getwist worden. Komt nu in dezen de bepaling, welke de Verdediger van *Omkoopning* geeft, al het naaste bij het gebruik en den geest der taal, zoo steunt van den anderen kant het gevoelen van den Aanklager op den Geest der Wet. Het behoeft toch geen bewijs, zegt hij, dat zij, die de wetten gemaakt hebben, een vonnis als geldig zouden erkennen, hetwelk *geheel en al* door omkoopning verkregen was; terwijl zij het zouden vernietigen, als slechts de Aanklager bestoken ware geworden. Natuurlijk moet dus de Geest der Wet altijd zijn, dat het woord Omkoopning niet alleen besteking des Aanklagers, maar in het algemeen allerlei besteking in een Regtsgeding aanduidt.” — De Verdediger zal zich van zijnen kant beroepen op het taalgebruik, en hij zal de ware beteekenis van het woord *Praevaricatio* afleiden uit de Betoogbron van *het Tegenovergestelde*; als het ware namelijk uit de bepaling van eenen waren Aanklager, tegen welk begrip dat van een' Omkoopster (*Praevaricator*) geheel en al overstaat. Hij zal voorts redeneren uit de Betoogbron der *Gevolgtrekking*, omdat dit woord, met betrekking tot den Aanklager, den Regter pleegt gegeven te worden. Uit de

Zaakbenoeming zal hij ook nog bewijzen voor zijn gevoelen ontleenen, daar toch het woord *Praevaricator*, (ik moet het Latijnsche woord, duidelijkheidshalve, maar behouden) naar zijne zamenstelling, iemand beteekent, die in geheel tegenovergestelde zaken, als op verschillende wijze geplaatst, schijnt te zijn. Maar ook de Verdediger zelve zal hierbij zijne toevlugt nog moeten nemen tot de Betoogbronnen der billijkheid, tot het gezag van gewijsden, tot het aantonen eener gevaarlijke strekking enz. Beiden, en Aanklager en Verdediger, blijft dan nog aanbevolen, om, wanneer elk hunner zijne bepaling gegeven heeft, en deze, zooveel mogelijk, heeft ingerigt naar het gewone begrip en de beteekenis, die aan het woord *Praevaricatio* gehecht wordt, alsdan door het aanvoeren van gelijksoortige dingen, en het voorbeeld van anderen, die het woord in dien zin opgevat hebben, hunne bepaling en gevoelen te staven enz.”

Tot dus verre CICERO, die in deze geheele plaats niet zeer gemakkelijk is te verstaan, terwijl daarenboven, volgene ERNESTI, de tekst hier en daar geheel en al bedorven schijnt. Ik heb dus met raden en gissen, zooveel mogelijk, den zin van hetgeen hij bedoelt, trachten op te delven, en ik hoop, dat gij, ten spijt van de duisterheid, genoegzaam begrepen zult hebben, wat een Redenaar, die, hetzij als Aanklager of Verdediger, optreedt, in dezen te doen hebbe. Herinnert u voorts nog tot beter begrip van het door CICERO aangehaalde voorbeeld, dat het Latijnsche woord *Praevaricatio* in den grond eigenlijk de Besteking beteekent, die zich een Aanklager van eenen Gedaagde gevallen laat, en waardoor de eerstgemelde ten voordeele des laatsten valsche getuigenissen aflegt. Tusschenbeide schijnt dit woord echter ook in het algemeen voor Omkoopung, van wien het in een Regtsgeding ook zijn mogt, genomen te zijn, gelijk het ten minste in dien zin wel gebezigd wordt. — Hierdoor nu konde ligtelijk, als bij v. IJ. of Z. alle Getuigen of Regters omgekocht had, en hierover voor het gereg gedagvaard werd, groote twist ontstaan, wat de wijze van beantwoording der vraag betreft: is hetgene IJ. of Z. gedaan heeft *Praevaricatio*, ja, dan neen? „Ja,” zegt

de Aanklager, „want het woord *Praevaricatio* moet in eenen algemeenen zin voor *alle* Omkoopng, en dus ook voor dien van Getuigen en Regters, genomen worden.” — „Neen,” zegt de Verdediger, „want *Praevaricatio* is alleen betrekkelijk tot de Omkoopng, die een Aanklager zich aan zich zelven geval- len laat.” — En nu voeren beide voor de verschillende bepa- lingen, die zij elk van het woord *Praevaricatio* geven, die gronden aan, welke CICERO in de aangehaalde plaats ter loops aanstipt.

Indien gij een ander voorbeeld uit den *Bepalenden Geschil- staat* begeert, dan wijs ik u op CICERO's geschrift: *Over de Vinding*, alwaar gij in het tweede Boek zien kunt, hoe een Aanklager en Verdediger te werk moeten gaan, als zij tegen elkander redetwisten, of de daad des Vaders van FLAMINIUS, die zijnen zoon, den Gemeensman, uit den tempel wegvoerde, al, dan niet, *Majesteitsschennis* genoemd moet worden. — Ik heb hierboven met een woord van dit geval gewag gemaakt.

Het is thans tijd, dat wij tot de beschouwing van den *Hoedanigheids-Geschilstaat* (*Status qualitatis*) overgaan. Wordt in den *Geschilstaat van Vermoeden* over het bestaan of niet bestaan eener daad ghandeld; worden de twistpunten over den naam, dien men aan een, als waar erkend, feit geven moet, in den *Bepalenden Geschilstaat* bepleit: in dien van *Hoedanigheid* behoort het onderzoek te huis, uit welk een regterlijk oogpunt men zich eene bewezene daad, over welker benaming dan voorts ook niet getwijfeld wordt, te beschou- wen hebbe. Kortom, regt en billijkheid moeten thans uit- spraak doen. K. bij v. heeft *Roof* gepleegd. Dit is bewezen. Deze roof is *Kerkroof* geweest. Dit is ook uitgemaakt. Is K. derhalve schuldig aan Kerkroof, en moet hij in allen deele, als Kerkroover, gestraft worden, of is er iets, het- welk hem soms op de eene of andere wijze verontschuldigt? Ziedaar, wat nog een punt van verschil zoude kunnen op- leveren; want, voor zoover K. geheel en al beneden de jaren was, waarin de Wet bij iemand een misdrijf straft, zoude men hem, niettegenstaande hij Kerkroof gepleegd had, ech- ter niet, als elk ander Kerkroover, kunnen straffen; want de

begane diefstal zoude *subjectief* niet de hoedanigheid hebben, welke tot hare strafbaarheid door de Wet vereischt wordt. Alle vragen nu, daartoe betrekkelijk, of K. al, dan niet, als ieder ander Kerkroover, moet gestraft worden, behooren in den *Hoedanigheids-* of, wil men hier, in den *Hoegrootheids-Geschilstaat* (zijnde, zoo als wij zeiden, eene afdeeling van den eersten) klaarblijkelijk te huis.

Gij ziet, dat de beantwoording der vraag: wat is regt en billijk, dat geschiede? voornamelijk in dezen Geschilstaat plaats moet hebben. In de twee andere Geschilstaten onderzoekt men voorloopig, of iets geschied is. „Zij, zegt CICERO, die ergens van beschuldigd worden, erkennen in dezen Geschilstaat, dat zij (*objectief*) juist datgene gedaan hebben, wat hun te laste wordt gelegd; maar, terwijl zij staande houden, dat zij zulks met regt gedaan hebben, dienen wij nu den geheelen omvang van het Regt uit te leggen.” Hierop geeft CICERO in de *Redekundige Verdeelingen* een kort overzicht van hetgeen al zoo tot dat, wat *Regt* genoemd wordt, behoort. Hij verdeelt het in Natuurregt en stellig Regt (*naturam et legem*). Beiden splitsen zich weêr in Goddelijk en Menschelijk. Het Goddelijke Regt hoort in het gebied van den Godsdienst, het Menschelijke in dat der Billijkheid te huis, enz. „In Regtsgedingen derhalve, (zegt CICERO vervolgens) welke tot dien Geschilstaat in betrekking staan, dienen wij overdacht te hebben, wat al in onze Redevoering door ons zal moeten gezegd worden, of over natuurlijke regten, of over stellige wetten, of over gebruiken der voorvaderen, (wij zouden met een bastaardwoord zeggen, oude *usantiën* en *costumen*), of over het afweren en wreken van beledigingen, kortom, over alles, wat tot iemands Regt behooren kan. — Indien daarenboven (dus gaat hij voort) een Beklaagde uit Onwetendheid, of door Nooddwang, of door Toeval iets gedaan heeft, hetwelk in hem, die het willens en wetens gedaan had, volstrekt niet te verontschuldigen zijn zoude, moet de Redenaar zijne toevlugt tot het vragen van vergiffenis en versooning nemen, waartoe hij de denkbeelden en gronden uit de meeste Betoogbronnen der Billijkheid putten kan.”

Dit is een uittreksel van het voornaamste, dat CICERO in de *Redekundige Verdeelingen* over den *Geschilstaat van Hoedanigheid* aanstipt. Daar dit echter slechts zeer weinig is, zal het niet ongepast zijn, dit onderwerp nog een weinig nader uiteen te zetten, en eenige hoofdpunten aan te roeren, welke hiertoe betrekking hebben, en door hem in het tweede Boek van zijn geschrift: *Over de Vinding*, breedvoerig zijn uiteengezet.

In de eerste plaats verdeelt CICERO aldaar in het een en twintigste Hoofdstuk, den *Algemeenen Geschilstaat* (*Constitutio generalis*), gelijk hij aldus dien van *Hoedanigheid* te dier plaatse noemt, in eenen *Bedrijfelyken* (*Negotialis*), en in eenen *Regtskundigen* (*Juridicialis*). Hij noemt den *Geschilstaat van Bedrijf* diengenen, welke over een geschilpunt loopt, uit een bedrijf van burgerlijk regt zich ontwikkelende. Hij heldert zulks door een voorbeeld op, hetwelk echter vrij wat opheldering zoude behoeven, om verstaan te worden. Moge dus in plaats daarvan het volgende dienen, hetwelk ik uit eene Redevoering van CICERO zelve heb genomen!

AULUS LICINIUS ARCHIAS namelijk, CICERO's oude Leermee-ster, wordt door zekeren GRATIUS beschuldigd van te onregt het Romeinsche Burgerregt te bezitten. De Aanklager beroept zich op de Plantiaansche Papiriaansche wet, waarin vastgesteld was, dat diegenen, welke tot de met Rome verbondene Staten behoorden, slechts dan als Romeinsche Burgers zouden kunnen worden aangezien, wanneer zij op het oogenblik, dat die wet voorgedragen was, hunne woonsteden in Italië hadden gehad, en binnen zestig dagen zich voorts bij den *Praetor* hadden aangegeven. Dit nu was het geval niet geweest met ARCHIAS, die uit Antiochië van daan, en slechts door invloed van eenige Grooten Romeinsch Burger geworden was. De *Aantijging* is dus hier: ARCHIAS moet niet, als Romeinsch Burger, aangezien worden. — De *Verwering* is: ARCHIAS moet zulks wel. — De *Reden* der Aantijging is: Want ARCHIAS heeft niet aan de Papiriaansche wet voldaan. — De *Reden* der Verwering is: ARCHIAS is zulk een verdienstelijk man, dat, al heeft hij aan de gezegde wet niet voldaan, zijne verdiensten hem echter het Romeinsche Burgerschap,

hetwelk hij verkregen heeft, waardig maken, en hij daarom als Romeinsch Burger voortaan moet beschouwd worden.— Het punt, waarover de Regter uitspraak te doen heeft, is dus: Is de door den Verdediger aangevoerde reden geldig genoeg, om ARCHIAS als Romeinsch Burger aan te zien, en zal hij voortaan al, of niet, hiervoor aangezien worden?

Gij ziet dat de Geschilstaat van bedrijf in vele opzigten tot de Beraadslagende soort van Welsprekendheid behoort, gelijk VOSSIUS zulks ook duidelijk te kennen geeft. —

De *Regtskundige Geschilstaat* (zegt CICERO in het drie en twintigste Hoofdstuk des tweeden Boeks: *Over de Vinding*) is de zoodanige, waarin de Natuur van het billijke en onbillijke, en de wijze of mate (*ratio*) van straf en belooning onderzocht worden. Dezelve splitst zich in eenen *volstrekten Regtskundigen Geschilstaat* (*Status juridicialis absolutus*) en in eenen *opnemenden Regtskundigen Geschilstaat* (*Status juridicialis assumtivus*). De *volstreckte* is de zoodanige, welke onmiddellijk in zich zelve, en niet ingewikkeld en meer verborgen, zoo als in dien *van bedrijf* plaats heeft, eene twistvraag over regt en onregt bevat. Bij voorbeeld: de Thebanen hadden de Lacedaemoniërs in den krijg overwonnen. Nu was het in Griekenland vrij algemeen gebruikelijk, dat de overwinnaars het eene of andere zegeteeken aan hunne landpalen oprigten, niet zoozeer, om hierdoor eene eeuwigdurende herinnering aan den krijg te behouden, als wel, om voor het tegenwoordige oogenblik de overwinning bekend te maken. De Thebanen rigten dus eene koperen triomfzuil op. Zij worden bij de Amphictionen, dat is, bij den algemeenen Raad, voor geheel Griekenland beschuldigd. De *Aantijging* is: De Thebanen hadden geene zegezuil mogen oprigten. — De *Verwering*: Zij mogten dit wel doen.—De *Twistvraag*: Mogten zij het doen?—De *Grond der Verdediging*: Door onze dapperheid hebben wij in den krijg zulk eenen roem vervorven, dat wij onze nakomelingen eeuwigdurende eerezuilen van denzelfen na wilden laten. — De *grond der Aantijging*: Maar het past geen Grieken, om ten aanzien van Grieken een eeuwigdurend gedenteeken van vijandschap op te rigten. — De *te doene Uit-*

spraak: Terwijl, ter verheffing van uitstekende dapperheid, Grieken tegen over Grieken een eeuwigdurend gedenkteeken van plaats gehad hebbende vijandschap hebben opgericht, is het zetten van zulk eene erezuil te regt of te onregt geschied?

Gij gevoelt, dat hier alles uit algemeene beginselen van regt, billijkheid, welvoegelijkheid, nut enz. behandeld moet worden.

De *opnemende Regtskundige Geschi'staat* (zegt CICERO) heeft dan plaats, wanneer eene daad niet uit zich zelve, als regt en billijk, kan verdedigd worden; maar wanneer zulks geschiedt op grond van iets, dat van buitenaf opgenomen wordt. Dit kan op vierderlei wijze plaats hebben; vooreerst door *Schuldvergelijking*, ten tweede door *Schuldoverdragt*, ten derde door *Schuldverwijdering*, en ten vierde door *Schuldtoestemming*. Laat ons zien, wat CICERO door *Schuldvergelijking* (*Comparatio*) hier verstaat!

De *Schuldvergelijking* (zegt hij) heeft plaats, wanneer men eene daad, die op zich zelve (dat is, *objectief*) berispelijk is, verdedigt op grond van de oorzaak, waarom zij geschied is, (en, voeg ik er bij, daartoe een kleiner kwaad met een grooter vergelijkt). Bij voorbeeld! Zeker Veldheer is door den Vijand geheel en al omsingeld. Geen' kans ziende, om uit diens handen te ontsnappen, begint hij te onderhandelen, en bedingt van hem, dat hij met zijn leger zal mogen aftrekken, onder voorwaarde, dat hij al zijne wapenen en krijgstuig of bagaadje achter zal laten. — Dit geschiedt. Tegen alle verwachting derhalve aan, redt hij zijn heir, ten koste evenwel van de genoemde zaken. — Hij wordt van Hoog verraad beschuldigd. (Hier komt nu, zegt CICERO, de Bepaling te pas, wat Hoog verraad zij; maar wij beschouwen nu blootelijk de zaak in betrekking tot den Regtskundigen Geschi'staat). — De *Aantijging* is: Het was niet geoorloofd zijne wapenen en krijgstuig aan den Vijand af te staan. — De *Verwering*: Het was hier geoorloofd. — De *Twisteraag*: Was het zulks hier? — De *Grond der Verwering*: Anders toch ware het geheele heir verloren geweest. — Het *hiertegen aangevoerde*

is, of gissend: het Leger zoude wel niet verloren zijn geweest; of insgelijks gissend: daarom hebt gij het niet gedaan. (CICERO wil te kennen geven: De Aanklager kan zeggen bij v., gij hebt uwe wapenen en bagaadje niet afgestaan, om uw leger te redden, maar omdat de Vijand er u goed voor betaald heeft. En dan zou het onderzoek naar dit punt in den *Geschildstaat van Vermoeden* te huis hooren).— De *te doene uitspraak* heeft dus betrekking tot de twistpunten: zoude het heir verloren zijn geweest? heeft hij het daarom gedaan? of wel tot de Schuldvergelijkende, waarover wij thans handelen: was het beter, dat het heir verloren ging, dan dat men wapenen en krijgstuig aan den Vijand afstond? En uit dit eene en andere ontstaat de opperste *Regtspraak*: Daar het geheele heir verloren zoude geweest zijn, zoo de Veldheer het gemelde Verdrag niet gesloten had, vraagt men, wat beter geweest ware, het heir op te offeren, dan tot zulk een verdrag de toevlugt te nemen.

Nu ontwikkelt CICERO breedvoerig, wat al in dezen, hetzij aan den Aanklager, hetzij aan den Verdediger, gronden, bewijzen, denkbeelden enz. moet opleveren; met andere woorden: uit welke Betoogbronnen beiden hier te putten hebben. De tijd verbiedt ons echter hem hier verder te volgen.

Schuldoverdragt (Relatio Criminis) heeft, volgens CICERO, in het zes en zeven en twintigste Hoofdstuk des tweeden Boeks: *over de Finding*, plaats, wanneer een Beklaagde datgene, waarvan hij betigt wordt, niet ontkent; maar beweert, dat hij, door eens anders schuld gedrongen, het te regt gedaan heeft. Bij voorbeeld! Nadat HORATIUS, na het sneuvelen van twee zijner Broeders, de drie CURIATIUSSEN heeft neêrgeveld, keert hij als Overwinnaar huiswaarts. Dáár ziet hij zijne zuster, die niet zucht over den dood harer Broeders, maar bij herhaling, onder snikken en jammeren, den naam van een' der CURIATIUSSEN, haren Minnaar, uitroept. Hij neemt dit ten hoogste euvel, doorsteekt de Maagd, wordt beschuldigd. De *Aantijging* is: Gij hebt wederregtelijk uwe Zuster gedood.— De *Verwering*: Ik heb zulks met regt gedaan.— De *Twistpraak*: Heeft hij zulks met regt gedaan?— De *Grond der*

Verwering: Want zij treurde om eenen Vijand, dacht volstrekt niet aan hare Broeders, zag met leede oogen, dat ik en het Romeinsche Volk gezegevierd hadden. — *Wederlegging des Beschuldigers*: Daarom had zij echter niet onveroordeeld door haren Broeder om het leven moeten gebragt worden. Hieruit ontstaat eene te doene *Uitspraak* of *Vomisvelling* over de vraag: was het regtmatig, dat HOBATIA onveroordeeld door haren Broeder van het leven beroofd werd, omdat zij zich den dood harer Broeders niet aantrok, dien van Vijanden betreurde, en zich in de zege van haren overgeblevenen Broeder en van het Romeinsche Volk niet verheugde?

CICERO voert hierop vervolgens de Betoogbronnen aan, waaruit de Aanklager en Verdediger hunne denkbeelden te putten hebben.

Schuldverwijdering (Remotio Criminis) heeft, volgens CICERO, in het negen en twintigste Hoofdstuk, plaats, wanneer de Aantijging der daad, welke iemand te last wordt gelegd, op eenen anderen persoon of zaak geschoven wordt. Dit geschiedt op tweederlei wijze; want of de oorzaak, of de daad zelve wordt aldus op een' ander' geworpen. Van het eerste kan het volgende ten voorbeeld strekken. De Rhodiërs vaardigden eens eenige Gezanten naar Athene af. 's Lands Betaalmeesters stelden aan die Gezanten de noodige reispenningen niet ter hand. De Gezanten vertrokken dus niet. Men klaagt ze aan. De *Aantijging* is: Gij hadt moeten vertrekken. — De *Verwering*: Neen! — De *Grond der Verwering*: De Betaalmeesters toch hebben ons de gelden, die van 's Landswege gegeven worden, niet uitgeteld. — De *Wederlegging des Aanklagers*: Ja, maar desniettemin hadt gij den u van den Staat opgedragen last toch moeten volbrengen. — De *te doene Beoordeeling*: Waren zij, die tot Gezanten benoemd waren, verplicht, zich van dit gezantschap te kwijten, niettegenstaande hun van het Land de verschuldigde onkosten niet betaald werden?

De daad of zaak zelve wordt in de *Schuldverwijdering* verwijderd, wanneer een Beklaagde ontkent, dat hetgene hem als misdrijf verweten wordt, tot zijnen persoon of ambtspligt behoord heeft, en staande houdt, dat, zoo in dezen iets

misdreven zij, zulks hem volstrekt niet aangaat. Bij voorbeeld! Bij het aangaan des Verdrags, hetwelk in vorige eeuwen met de Samniten gesloten werd, hield zeker Jongeling van edelen huize, op bevel des veldheers, de zeuge vast. Toen nu vervolgens dit Verdrag door den Raad geheel en al afgekeurd, en de Veldheer aan de Samniten uitgeleverd werd, zeide een der Raadsheeren, dat men hem, die de zeuge had vastgehouden, insgelijks moest uitleveren. — De *Aantijging* is: Hij moet uitgeleverd worden. — De *Verwering*: Neen. — De *Vraag*: Moet hij? — De *Grond van verwering*: Hetgeen ik gedaan heb, behoorde noch tot mijn' pligt, noch hing van mijne magt en willekeur af, daar ik nog zoo jong en een ambteloos persoon was; terwijl daarentegen de Veldheer een Man was van het hoogste gezag en de hoogste magt (wien ik dus wel moest gehoorzamen); daarenboven was het niet mijne, maar zijne zaak, om toe te zien, dat men een genoegzaam eervol Verdrag sloot. — De *Wederlegging* is: Dit zij zoo; maar, daar gij desniettemin de heiligste Godsdienstplegtigheden, bij het sluiten van een alleronteerendst Verdrag, heft helpen verrigten, moet gij uitgeleverd worden. — *Te oordeelen* valt: of hij, die, zelf geene magt bezittende, (d. i. die slechts moest gehoorzamen) op bevel des Veldheers, bij het sluiten van het Verdrag, en het verrigten van zulke belangrijke Godsdienstplegtigheden mede werkzaam geweest is, den Vijanden uitgeleverd moet worden, ja, dan neen.

Gelieft u, bij dit voorbeeld, uit de Romeinsche geschiedenis het schandelijke Verdrag te herinneren, dat de Romeinen eens met de Samniten sloten, toen deze laatsten hen in de Caudijnsche engten geheel en al omsingeld hadden. Het geheele Romeinsche heir moest toen onder het juk doorgaan, terwijl men zich voor het vervolg aan verschillende vernederende voorwaarden onderwerpen moest. — Nadat echter het leger met zijne Veldheeren in diepen rouw teruggekeerd was, wilde de Romeinsche Raad het geslotene verdrag niet bekrachtigen, en brandde van verlangen, om den geledenen hoon te wreken. Maar, hoe zulks te doen, zonder schennis

van eene overeenkomst, die door de Consuls zelve, in naam des Staats, gesloten was? Spitsvondige Eerlijkheid vond er dit middel op uit, dat men al degenen, welke het Verdrag gesloten hadden, den Vijand zoude uitleveren. Deze mogt dan voor het verbreken der Overeenkomst zijne wraak aan hen koelen. Zich zelve echter rekende men dan verder vrij van alle ingegane verpligting, en gewettigd, om dadelijk in het bloed der Samniten de Schandsmet der grievende ondergane vernedering af te wasschen. Nu echter ontstond de wezenlijke, of door CICERO verzonnen strijdvrage: of men ook den Jongeling, die als Offerknaap bij de Godsdienstige plegtigheden, waarmede men het sluiten van een Verdrag plag te vieren, tegenwoordig geweest was, en die het Offerdier had helpen vasthouden, aan den Vijand moest overgeven.

Voor het overige, zegt CICERO, verschilt deze soort van *Schuldverwijdering* in zooverre van de vorige, dat hier door den Beklaagde noch een ander aangeklaagd, noch de schuld op eenen anderen geschoven moet worden; maar eenvoudig betoogd, dat de geheele zaak, noch tot zijn' persoon, noch tot zijn vermogen en vrijen wil, noch tot zijnen pligt betrekking heeft, of gehad heeft; kortom, dat hij geheel lijdelijk geweest is. — In de Schuldverwijdering integendeel van de eerste soort, dat is, diegene, waarin de Oorzaak der schuld van zich afgeschoven wordt, erkent de Beklaagde wel, dat hij datgene, hetwelk, volgens den Aanklager, had moeten geschieden, had moeten doen; maar hij beweert, dat deze of gene persoon of zaak aan de uitvoering van zijnen wil in den weg heeft gestaan. Hierbij neemt hij echter niet de toevlugt tot eenig stuk van hetgene wij *Schuldtoestemming* noemen, in welke laatste toch eene meerdere kracht opgesloten ligt.

In diervoege wordt door CICERO de *Schuldverwijdering* beschreven. VOSSIUS geeft eenigzins eene andere bepaling. Bij hem is het Schuldverwijdering, wanneer wij de schuld werpen op eene zaak, die niet voor den Regter gedaagd kan worden, of op eenen persoon, die van de door ons gepleegde daad niet zelf het voorwerp geweest is. Het eerste, bij v., heeft plaats, wanneer men, in dronkenschap een misdrijf begaan

hebbende, de schuld op den wijn werpt. Dit deden bij v., zegt hij, die Jongelieden, die, door den wijn beneveld zijnde, allerlei smaadredenen tegen Koning PYRRHUS van *Epirus* uitgebraakt hadden. De goedaardige Vorst wilde hun dan ook wel vergeven. Van de tweede soort van Schuldverwijdering bediende zich ADAM (zegt VOSSIUS), toen hij zeide, dat de Vrouwe hem verleid had. Dit deed ook AÄRON, toen hij, door MOZES over het vervaardigen des gouden kalfs gegispt wordende, er het Volk de schuld van gaf. VOSSIUS voegt er voorts bij, dat dus de *Schuldoverdragt* en *Schuldverwijdering* grootelijks van elkander verschillen. In de eerstgemelde toch wordt het misdrijf op hem zelve overgedragen, die er het slagtoffer van is, zoo als wij dit in het hierboven aangehaalde voorbeeld van den Zustermoorder HORATIUS gezien hebben. Men ontkent dus in het allermintst de daad niet, maar beweert die daad te regt gedaan te hebben. In de Schuldverwijdering integendeel wordt blootelijk de schuld van ons afgeschoven, zonder dat wij ze juist op hem overdragen, die er het slagtoffer van geweest is.

Wij gaan thans tot de *Schuldtoestemming* (*Concessio*) over. Deze wijkt ver af van de drie andere opgenoemde Verdedigingsmiddelen, die in den Opnemenden Regtskundigen Geschilstaat (*Status Juridicialis assumptivus*) worden aangetroffen. — Want de Beklaagde zegt noch: ik heb dit of dat gedaan, omdat ik van twee kwaden het beste moest kiezen, (gelijk in de Schuldvergelijking het geval is); noch: ik deed zulks met regt, omdat ik door hem, die van mijne daad het slagtoffer is geworden, onwederstaanbaar gedrongen werd, en deze er zelve de schuld van is, (gelijk in de Schuldoverdragt plaats grijpt). Hij zegt al verder niet: ik pleegde het feit, omdat een ander het mij gelastte, of wel, omdat een ander mijn' wil en vrijheid van handelen aan banden legde, (zoo als in de Schuldverwijdering geschiedt); — neen, hij erkent de daad, erkent het wederregtelijke er van, erkent de objectieve strafbaarheid; maar ontkent willens en wetens, of wel vrijwillig, die daad gepleegd te hebben, terwijl hij somwijlen ook dit niet eens loochent, maar geheel en al tot de barmhartig-

heid des Regters zijne toevlugt neemt. De hoofdvraag is dus niet hier: Is hetgeen A. of B. gedaan heeft, te regt of onregt geschied? maar: zijn er ook gronden, die A. of B. van de straf verschoonen kunnen, en waarom men hem vrijspreken moet?

Volgens CICERO splitst zich de *Schuldtoestemming* in twee deelen, namelijk, in de *Zuivering* en *Afbidding* (*Purgatio et Deprecatio*). De *Zuivering* heeft plaats, wanneer niet de daad zelve, maar de wil des beschuldigten verdedigd wordt. Drie punten hebben hiertoe betrekking, te weten: *Onkunde*, *Toeval* en *Nooddwang*. *Onkunde* wordt aangevoerd, wanneer iemand ontkent het ongeoorloofde van datgene, waarvan hij betigt wordt, geweten te hebben. Bij voorbeeld. Er was ergens eene wet gemaakt, dat men geen kalf aan DIANA zoude mogen offeren. Middelerwijl hadden eenige Schippers, door een' hevigen storm op Zee overvallen wordende, de gelofte gedaan, om, zoo zij gindsche haven bereiken mogten, alsdan aan de Godheid, die daar vereerd werd, een kalf te zullen offeren. Toevallig bevindt er zich juist een tempel van die DIANA, aan welke men dat dier niet offeren mogt, bij de gezegde haven. Der Wet onkundig, offert het Bootsvolk, bij het aan land stappen, een kalf in dat heiligdom. Zij worden aangeklaagd. De *Aantijging* is: Gij hebt een kalf aan die Godheid geofferd, aan wie zulks niet mogt geschieden.—De *Verwering* is in de *Schuldtoestemming* gelegen, met aanvoering der *Reden*: Ik wist niet, dat zulks verboden was. — De *Weérlegging* hiervan is: Met dat al zijt gij, volgens de Wet, strafschuldig, daar gij iets gedaan hebt, hetwelk de Wet verbood. — *Te beoordeelen valt*: Is iemand strafschuldig, die iets gedaan heeft, zonder te weten, dat het ongeoorloofd was.

Het *Toeval* wordt ingeroepen, wanneer men aantoonst, dat eene zekere toevallige Magt onzen wil hinderpalen in den weg gelegd heeft. Bij voorbeeld: Het was weleer bij de Lacedaemoniërs bepaald, dat, wanneer de Leveraar der Offerdieren dezelve, bij eene zekere Offerplegtigheid, niet leverde, zulks als eene halsmisdaad zoude beschouwd worden. Toen nu de dag der plegtigheid op handen was, begon dan

ook hij, die Leveraar was, zijn Offervee uit het land stede-
 waarts te drijven. Maar wat gebeurt er? Eensklaps zwelt,
 ten gevolge van geweldige regenvalgen, de rivier Eurotas, die
 langs Lacedaemon vloeit, tot zulk eene hoogte, en met zulk
 eene hevigheid op, dat er volstrekt geen kans is, om het vee
 daar ter plaatse over te voeren. Ten einde zijne bereidwillig-
 heid aan te toonen, plaats de Leveraar al het vee op den
 oever, opdat men het van de andere zijde des vloedts zien
 konde. En, ofschoon nu iedereen er van overtuigd was,
 dat het onverwachte wassen des waters 's Mans ijver gedwars-
 boond had, beschuldigden sommigen hem echter van hals-
 misdaad. De *Aantijging* is: De Offerdieren, welke gij op
 den dag der Offerplegtigheid moest leveren, ontbraken er. —
 De *Verwering*: Ik stem dit toe, maar de *Reden* was, dewijl
 de rivier eensklaps zoo zwol, dat ik ze er niet over heen-
 voeren konde. — De *Weérlegging* hiervan is: Met dat al zijt gij
 strafschuldig, daar gij datgene niet deedt, wat de Wet u
 voorschreef. — *Te beoordeelen valt*: Is de Leveraar, die tegen
 de Wet handelde, omdat de onverwachte groei des waters
 zijnen ijver verijdelde, strafschuldig?

Nooddwang wordt te baat genomen, wanneer men staande
 houdt, dat een Beklaagde datgene, waarvan hij betigt wordt,
 uit eenen zekeren dwang gedaan heeft. Bij voorbeeld! Er
 is eene wet bij de Rhodiërs, dat, wanneer er een gescheeps-
 nebd schip in hunne haven wordt aangetroffen, zulks zal
 worden verbeurd verklaard. Op zekeren tijd nu, dat er op
 het ruime sop een hevige storm woedde, wordt er een schip
 door het geweld der winden, en tegen wil en dank van het
 Scheepsvolk, in de haven van Rhodus gedreven. De Tolbe-
 ampte wil zich van het vaartuig, als van landseigendom,
 meester maken. Het Scheepshoofd echter loochent het regt
 tot verbeurdverklaring. De *Aantijging* is: Een gescheepsnebd
 schip is in de haven aangetroffen. — De *Verwering*: Ik stem
 het toe, maar de *Reden* is: wij zijn door geweld en onzes
 ondanks in de haven gedreven. — *Tegenaanvoering*: Met dat al
 moet het schip, als aan den Lande vervallen, worden be-
 schouwd. — *Te beoordeelen valt*: moet men, daar de Wet een

gescheepsnebd schip, hetwelk in de haven aangetroffen wordt, verbeurd verklaart, dit schip, dat door den hevigen wind en tegen wil en dank van het Scheepsvolk in onze haven gedreven is, verbeurd verklaren?

Hierop laat CICERO een Overzigt van de verschillende Beoogbronnen volgen, waaruit een Redenaar, die in zulke Gedingen van Onkunde, Toeval en Nooddwang spreken moet, zijne denkbeelden te putten heeft. Ons bestek verbiedt ons echter in deze bijzonderheden te treden.

Het tweede deel der Schuldtoestemming is, gelijk wij zagen, de *Afbidding* (*Deprecatio*). Deze soort van verdediging (zegt CICERO) kan eigenlijk voor een Geregt nauwelijks in aanmerking komen. Het heeft toch veel zwaarigheid in zich, om, als eene misdaad erkend is, dan van hem, die er de Wreker van zijn moet, vergiffenis er van te erlangen. CICERO laat hier echter op volgen, dat deze soort van Verdediging zich voor een gedeelte en van ter zijde gebruiken laat. Bij v., zegt hij, stel eens, dat gij spreekt voor een beroemd, dapper Man, aan wien de Staat groote verpligting heeft. Dan kunt gij, al neemt gij ook niet den schijn aan van regtstreeks van de Afbidding gebruik te maken, haar echter op de volgende wijze bezigen: bijaldien, Regters, deze Beklaagde voor al zijne goede diensten, voor al den ijver, dien hij weleer telkens voor uwe belangen aan den dag gelegd heeft, voor al de loffelijke daden, die hij verrigtte, u eens smeekte, om hem dit ééne vergrijp te vergeven, zoo zoude het waarlijk evenzeer uwer zachtmoedigheid, als zijner verdiensten waardig zijn, hem zijne bede toe te staan. — Vervolgens (zegt CICERO) dient gij 's Mans bewezene diensten in een helder daglicht te stellen, en aan de Regters met behulp eener algemeene beoogbron (*locus communis*) vergevingsgezindheid in te boezemen. — Hierop weidt hij in het breede uit over de wijze, waarop een Redenaar dit eene en andere doen moet.

Wij zagen hierboven, dat de Regterlijke Geschilstaat, volgens CICERO, zich splitste in den Geschilstaat van bedrijf, (*Status Negotialis*) en in den Regtskundigen Geschilstaat (*Sta-*

tus Juridicialis). Wij zagen tevens, dat, volgens CICERO, in den laatstgemelden, die in eenen Volstrekten en in eenen Opnemenden Regtskundigen Geschilstaat (*Status Absolutus et Assumptivus*), verdeeld wordt, de aard van het regte en billijke, of onregte en onbillijke, benevens de wijze van belooning en straf onderzocht wordt. Over dit laatste punt stipt CICERO, na den afloop der beschouwing van het eerste, nog het eene en andere aan. Vele Regtszaken toch (zegt hij) zijn er, die tot het vorderen van de eene of andere belooning betrekking hebben. Dikwerf toch heeft men in Regtbanken over belooningen, aan Aanklagers te geven, te beraadslagen en te beslissen. Ook wordt wel eens van den Raad of van andere soortgelijke Vergaderingen eene belooning gevraagd. CICERO beweert vervolgens, dat men dergelijke gevallen niet tot de Beraadslagende Welsprekendheid betrekken moet, waartoe zij anders in sommige opzichten zouden kunnen schijnen te behooren, maar tot de Regterlijke, daar toch altijd het goed- of afkeuren van iemands handelingen den grondslag van het geheele onderzoek in dezen uitmaakt. Hij haalt voorts een voorbeeld aan, hoe eens de Consul. L. LICINIUS CRASSUS, voor het uiteendrijven van eenige Zwervers en Struikroovers in Gallië aan deze zijde der Alpen, de eer eener zegepraal van den Raad verzocht had. Het Regterlijke Beslis-punt was hier geweest: Is het regtmatig, dat zulk eene belooning aan den Consul gegeven worde? Hier heeft namelijk in een' zekeren zin het tegenovergestelde plaats van hetgeen in de Afbedding geschiedt. Vraagt men toch in deze laatste blootelijk: is het regtmatig, dat men al of niet straffe? zoo vraagt men hier eenvoudig: is het regtmatig, dat men al of niet beloone? verondersteld namelijk, dat er geene voorafgaande Geschilstaten in aanmerking zijn gekomen.

Ten slotte van zijne aanmerkingen over de Vinding in de Regterlijke soort van Welsprekendheid, en hare zoogenaamde Geschilstaten roert CICERO het eene en andere aan, dat betrekking heeft tot twistzaken, die uit het twijfelachtige van het eene of andere schriftelijke stuk haren oorsprong nemen. In het acht en dertigste Hoofdstuk der *Redekundige Verdee-*

lingen behandelt hij dit onderwerp slechts met een paar woorden. Breedvoeriger is hij er over in het veertigste en de volgende Hoofdstukken des tweeden Boeks van zijn geschrift: *over de Vinding*. Ik zal trachten, u van zijn onderwijs in dezen een beknopt overzicht te geven, terwijl ik u uitnoodige, om de ontwikkeling der ter loops aangestipte punten bij den onsterfelijken Romeinschen Redenaar en Redekundige zelven te zoeken. In het voorbijgaan zij gezegd, dat de twistpunten, hier door CICERO aangeroerd, bij VOSSIUS en andere Redekundigen gebragt worden in een' Geschilstaat, welken zij den Wettelijken noemen (*Status legalis*).

Verschil over schriftelijke stukken (waaronder men ook Wetten verstaan moet) kan, volgens CICERO, ontstaan of uit dubbelzinnigheid, of uit tegen elkander inlopende wetten, of uit redenering, of uit bepaling. Uit hetgene CICERO *Dubbelzinnigheid* noemt (*Amliguun*) ontstaat er verschil, als het daarom duister is, wat eigenlijk een Schrijver bedoeld hebbe, omdat het geschrevene twee of meer dingen te gelijk aanduidt. Bij v.: Een Huisvader stelt zijnen Zoon tot Erfgenaam aan, maar vermaakt aan zijne Echtgenooten honderd pond aan zilveren vaten. Hij doet zulks met de volgende woorden: Mijne Erfgenaam geve aan mijne Echtgenooten honderd pond zilveren vaten, *welke men zal willen (quae volet)*. — Na zijnen dood eischt de Moeder van den Zoon zeer kostbare, met snijwerk voorziene vaten. De Zoon echter beweert, dat hij *die* vaten te geven heeft, welke *hij* zal verkiezen. — Gij gevoelt, dat beide partijen zich hier op den uitersten wil des Overledenen beroepen kunnen; want de Latijnsche woorden, die ik niet anders (om nog eenigzins ook in onze taal de dubbelzinnigheid te behouden), dan door: *welke men zal willen*, heb kunnen vertalen, kunnen zoowel beteekenen, welke *zij*, dat is, de Moeder, als, welke *hij*, dat is, de Zoon, zal willen. Op wat wijze nu moet een Redenaar te werk gaan, om den zin van het Testament ten voordeele des Zoons, en in welker voege, om zulks ten voordeele van de opvatting der Moeder te verklaren? Ziedaar, hetgene CICERO breedvoerig aantoont en ontwikkelt, als hij het gemelde geval

heeft opgenoemd. Het zij voor mij echter thans genoeg, u den weg aangewezen te hebben, om dit zelve bij hem verder te onderzoeken.

De Zin en de Letter van een geschrift kunnen aanleiding tot verschil geven, wanneer de eene partij zich op de woorden zelve van het geschrift beroept, de andere zich ten eenemaal grondt op hetgeen, volgens zijne meening, de Schrijver bedoeld heeft. De partij, die dit laatste doet, trachte deels aan te toonen, dat deze bedoeling (zoo als zij die uitlegt) naar een en hetzelfde streeft, of hetzelfde steeds op het oog houdt; deels poge zij, op grond van eene daad of gebeurtenis, deze met dat tijdstip, hetwelk zij vaststelt, in overeenstemming te brengen.

Het eerste laat zich in het volgende geval aantoonen. Een Huisvader, gehuwd, doch kinderloos, zet het volgende in zijnen uitersten Wil: wordt mij één of meer Zonen geboren, die zij mijn Erfgenaam. Voorts de gebruikelijke uitdrukkingen, en dan vervolgens: sterft mijn Zoon eerder, dan hij in eigen voogdij treedt (meerderjarig geworden is), zoo wees gij (hij noemde hier een' naam) mijn Erfgenaam in de tweede plaats. Geen Zoon wordt er geboren, en nu twisten de Vaderlijke Aanverwanten met hem, die tot Erfgenaam benoemd was, wanneer de Zoon, voor dat hij in eigen voogdij ware getreden, gestorven zoude zijn. — (Gij gevoelt namelijk, dat de Aanverwanten zeggen: gij zijt wel aangesteld tot Erfgenaam, ingeval er een Zoon geboren werd, en deze vóór zekere jaren stierf, maar niet, als er in het geheel geen Zoon geboren werd. Dan moeten wij, als natuurlijke Erfgenamen zijnde, optreden. Zij beroepen zich gevolgelijk op de letter van het Testament. — Maar hunne partij brengt hiertegen in: ja, het is waar, dat ik, naar de letter van den uitersten wil, slechts in het geval, waarvan gij spreekt, tot Erfgenaam ben aangesteld geworden; maar de bedoeling des Makers is zekerlijk geweest, om mij ook thans, nu hij zonder kinderen gestorven is, tot Erfgenaam te benoemen. Waarom toch zoude hij dit minder willen, als hij in het geheel geen' Zoon had, dan wanneer hij er een' had, maar deze minderjarig stierf?

De gezegde Erfgenaam moet dus trachten aan te toonen, dat, naar zijne wijze van uitlegging des Testaments, de bedoeling des Makers zich steeds gelijk blijft, steeds naar hetzelfde doel streeft, steeds hetzelfde op het oog houdt, terwijl eene letterlijke uitlegging hem in twee gelijke gevallen op de tegenstrijdigste wijze zoude doen handelen.

CICERO spreekt vervolgens van eene tweede wijze, om tegen de letter den zin of den geest van een schriftelijk stuk te verdedigen; namelijk, wanneer men niet beweert, dat de bedoeling, die *wij* in het geschrift zoeken, ten allen tijde en bij elke behandeling de bedoeling des Schrijvers zijn zoude; maar dat zij zulks thans is in een bijzonder onderhavig geval, op een bijzonder tegenwoordig tijdstip. Deze wijze nu van verdediging ontleent hare voornaamste kracht uit de betoogbronnen van den Regtskundigen Opnemenden Geschilstaat, gelijk CICERO dit door verschillende voorbeelden opheldert. Bij v.: Eene schriftelijke Wet verbiedt des nachts de poorten eener Stad te openen. Onderwijl geschiedt zulks. De Bevelhebber namelijk laat, bij oorlogstijde, des nachts eenige hulpbenden de poort in, daar zij anders denkelijk door de Belegers zouden zijn gevangen genomen geworden. Hij wordt aangeklaagd, en de Wet tegen hem aangevoerd. Ja maar, zegt hij, de Letter moge tegen mij pleiten, en ook in het algemeen de Maker gewild hebben, dat men nimmer des nachts de poorten openen zoude, in het onderhavige geval kan hij toch nimmer zulks hebben gewild. Hoe zoude hij ooit verlangd kunnen hebben, dat men krijgslieden in een onvermijdelijk gevaar liet, om door den Vijand gevangen genomen, of verslagen te worden? — Gij gevoelt dat men hier tracht aan te toonen, dat de zin en de bedoeling der Wet, ten allen tijde en in alle gevallen anders moeten uitgelegd worden, dan hare woorden letterlijk medebrengen, maar slechts in dit bijzondere geval. Met dit laatste tracht men den geest der Wet, tegen hare letter aan, in overeenstemming te brengen. Maar tevens gevoelt gij, dat het hier de *Schuldvergelijking* is, (waarover wij hierboven gesproken hebben) waarvan zich de Beklaagde tot zijne Verdedi-

ging bedient. Ik moest (kan hij zeggen) van twee kwaden datgene kiezen, wat mij, bij vergelijking, het minste voorkwam. Ik moest of de Wet overtreden, of de krijgslieden aan het verderf ter prooije laten. Ik heb het eerste gekozen; want ik kan niet denken, dat de Maker ook in dit geval gewild heeft, dat men zich aan de letter der Wet houden zoude. —

Op dezelfde wijze kan een Redenaar ook van de *Schuldoverdragt*, *Schuldverwijdering* en *Schuldtoestemming bij Zuivering* gebruik maken, om den Geest eener Wet tegen hare Woorden te verdedigen.

CICERO handelt vervolgens in het breede over de wijze, waarop een Redenaar de Letter van een schriftelijk stuk tegen den Geest er van verdedigen kan, en over al de Betoogbronnen, die hiertoe en tot het omgekeerde betrekking hebben. Wij kunnen hem echter hier niet verder volgen.

Wij zeiden hierboven, dat Verschillen over schriftelijke stukken ook ontstaan konden uit twee of meer tegenstrijdige wetten. Bij voorbeeld (zegt CICERO): er is ergens eene Wet, luidende: Al wie eenen Dwingeland gedood zal hebben, ontvange het eereloon der Olympische spelen, eische, naar believen, het eene of andere van de Overheid, en de Overheid geve hem zulks. — En eene andere Wet is er: wanneer een Dwingeland gedood zal zijn, zoo brenge de Overheid vijf van diens naaste Bloedverwanten om het leven. Nu werd ALEXANDER, die bij de Pheraeërs in Thessalie zich van de Oppermagt of Dwingelandij (*Tyranniden*) meester had gemaakt, door zijne Echtgenootte, THEBE genaamd, des nachts, en terwijl hij met haar te bedde lag, vermoord. THEBE eischte, als loon voor die daad, den Zoon, welken zij bij den Vermoorde had. Onderwijl beweerden sommigen, dat dit kind, volgens de Wet, sterven moest. De zaak wordt voor den Reger gebragt, enz. — Nu toont CICERO aan, hoe hier bij beide partijen dezelfde Betoogbronnen en dezelfde Voorschriften in aanmerking komen, daar toch ieder van de geldigheid van de Wet, die hij verdedigt, op alle mogelijke wijze zal zoeken te staven, en die van de tegenovergestelde te ontze-

nuwen. De twee Wetten moeten hiertoe vergeleken worden. Men moet aantonen, welke tot de gewigtigste, deugdzaamste en nuttigste zaken betrekking heeft; welke van beide iets gebiedt, en welke bloot iets vergunt; welke gebiedt, en welke verbiedt; in welke de meeste straf bedreigd wordt, welke het duidelijkst, het minst twijfelachtig, het meest toepasselijk is; welke..... doch ik verwijze u, zoo gij dit alles nader ontwikkeld wilt zien, tot CICERO zelve. Hier zij het genoeg u eenigermate tot Gids naar hem verstrekt, en u het verstaan van hem eenigzins gemakkelijk gemaakt te hebben.

Uit *Redenering* kan een twistgeschil ontstaan, wanneer men uit iets geschrevens tot iets nergens geschrevens besluit. Bij v.: (zegt CICERO) er is eene Wet, luidende: Indien iemand krankzinnig is, zoo zullen zijne Vaderlijke Aan- en Geslachtsverwanten over hem en zijn vermogen beschikken kunnen. En eene andere Wet luidt: Wettig zij al hetgene een Hoofd des huisgezins over hetzelfde en zijn vermogen bij uitersten wil bepaalt. En nog eene derde Wet: Indien een Hoofd des huisgezins zonder uitersten wil sterft, zoo vervalle zijn Gezin en Vermogen op zijne Aan- en Geslachtsverwanten. Nu wordt zeker iemand schuldig verklaard aan Vadermoord. Dadelijk worden, opdat hij niet ontsnappen moge, zijne voeten in houtblokken gesloten. Zijn mond wordt met een' bal toegestopt en gebonden; vervolgens wordt hij in den kerker geworpen, om dáár slechts zoo lang te vertoeven, tot dat de zak, waarin hij genaaid en in welchen hij vervolgens naar de Rivier moest gebracht worden, gereed zoude zijn. Gedurende dat tijdverloop brengen eenigen zijner Kennissen schrijftafelen en getuigen bij hem in den kerker. Men schrijft diegenen als Erfgenamen op, welke hij zelf benoemt. Het geschrift wordt verzegeld, en vervolgens ondergaat hij zijne straf. Thans ontstaat er een regtsgeschil tusschen de Erfgenamen, die in het gezegde geschrift benoemd zijn, en de Vaderlijke Aanverwanten. Geene bepaalde Wet, die hun, welke in den kerker zich bevinden, het regt van testamentmaking ontzegt, wordt hier aangevoerd. Uit de overige Wetten dus, hetzij de zoodanige, welke tot de straffe van Vadermoord, of

wel diegene, welke tot de magt van eenen uitersten wil te maken betrekking hebben, moet men, bij redenering en gevolgtrekking tot beslissing van dit punt geraken, of namelijk de ter dood gebragte, al of niet, het regt gehad hebbe een' uitersten wil te vervaardigen.

De twijfelachtigheid, in het geval, hetwelk CICERO hier opnoemt, is, zoo ik niet miszie, hierin gelegen, dat men van den eenen kant zeggen kan: Hij, die zijnen Vader vermoordt, kan niet anders, dan als krankzinnig beschouwd worden. Is hij krankzinnig, dan staat hij en zijn vermogen in de magt van zijne Aan- en Geslachtsverwanten, volgens de hierboven aangehaalde Wet. Staat hij echter onder het beheer van dezen, dan kan hij ook in geen testament eigenmagtig over zijne goederen beschikken. Kan hij nu in geen testament eigenmagtig over zijne goederen beschikken, zoo is het door hem gemaakte testament nul en van geener waarde. — Is dit nul en van geener waarde, dan is hij *ab intestato* gestorven. Is hij *ab intestato* gestorven, dan zijn, volgens de boven aangehaalde derde Wet, de Aan- en Geslachtsverwanten zijne natuurlijke Erfgenamen, en de door hem benoemde komen in geene aanmerking. — Maar van den anderen kant kan men ontkennen, dat hij, die zijnen Vader vermoordt, juist daarom, als krankzinnig, beschouwd moet worden. Is hij dit echter niet, dan kan men hem ook het regt niet betwisten van, even als elk Hoofd van een huisgezin, bij uitersten wil over zijne goederen te beschikken. Heeft hij dus dit regt gehad, dan is ook het door hem gemaakte testament geldig. Is het echter geldig, dan zijn de daarin benoemde Erfgenamen de eenigen, die tot de Nalatenschap gerechtigd zijn. — CICERO noemt vervolgens eenige betoogbronnen op, waaruit een Redenaar hier van weërskanten zijne denkbeelden te putten heeft.

Vershil over een Geschrift, uit *Bepaling* ontstaande, heeft plaats, wanneer in een schriftelijk stuk (bij v. eene beschrevene Wet) het eene of andere woord, de eene of andere uitdrukking voorkomt, over welks of welcher ware kracht en betekenis men het niet eens is. Bij voorbeeld (zegt CICERO):

er is eene Wet, luidende: Zij, die bij storm een schip zullen verlaten hebben, zullen alle aanspraak op het schip en de daarin zijnde goederen verliezen; het schip en zijne lading valle hun ten deel, die daarin gebleven zijn. — Nu gebeurt het, dat twee personen, waarvan den eenen het schip, den anderen de lading toekwam, eenen zwemmenden Schipbreukeling ontdekken, terwijl zij reeds diep in Zee waren. De Ongelukkige steekt hun smeekend de handen toe, en zij, bewogen door medelijden, sturen op hem aan en nemen hem aan boord. Eene kleine wijle hierna worden zij zelve door zulk eenen hevigen storm overvallen, dat de Eigenaar van het schip, die te gelijker tijd Stuurman was, in de boot vlugt, en van daar uit met een touw, waarmede de boot aan den achterstevan van het schip was vastgebonden, dit laatste, zooveel mogelijk nog, trachtte te bestieren. Hij, wien de lading toekwam, stortte zich te zelfder plaatse (uit wanhoop denkelyk) in zijn zwaard. De Schipbreukeling plaatst zich bij het roer, en komt het schip zooveel mogelijk te hulp. Nadat golven en winden bedaard zijn, loopt het schip eene haven binnen. Hij, die zich in zijn zwaard gestort had, genas ligtelyk, daar hij slechts eene ligte kwetsing had bekomen. Elk der gezegde drie personen eischt nu schip en lading voor zich. Ieder hunner beroept zich voor het Gerecht op de beschrevene Wet, en er ontstaat een geschil van Woorduitlegging, in den Bepalenden Geschilstaat te huis horende. Immers, hier moet bepaald en uitgelegd worden, wat men door de uitdrukkingen: een schip verlaten, in een schip blijven, te verstaan hebbe, en eindelijk wat het schip zelve zij.

Het geval, hier door CICERO gesteld, is tamelyk spitsvondig en gezocht, zoo als het mij voorkomt. Ik twijfel er echter niet aan, of het zal u duidelyk genoeg aangetoond hebben, wat hij door Verschil, uit *Bepaling* ontspruitende, verstaat. Men kan namelyk vragen: Moet hij, die bij storm in eene, aan een schip vastgebundene, boot springt, en van daar nog moeite doet, om het schip te sturen, gezegd worden, naar den geest der Wet, het schip verlaten te hebben? Wat maakt het schip uit? Is de boot nog een ge-

deelte des schips, ja, dan neen? Zoude de Schipbreukeling, die volstrekt geen het minste regt, noch op het schip, noch op de lading had, door het *letterlijke* blijven op hetzelfde, hierdoor zulk een regt verworven hebben, dat het dat van den Eigenaar, die schijnbaar het vaartuig verlaten had, te boven ging, enz.? Wat echter de Man, die zich doodsteken wil, bij dit alles van noode hebbe, beken ik niet regt in te zien, ten minste niet, wanneer men uit den Latijnschen tekst: *ille autem, cuius merces erant, in gladium in navi ibidem incumberet* met ERNESTI, op het gezag van sommige handschriften, de woorden *in navi* weglaat, en verstaat, dat de Eigenaar van de lading zich ook in de boot begeven had. Want dan konde er, dunkt mij, geen verschil over zijn, of hij, die het schip verlaten had en werkeloos gebleven was, alle regt op het schip verloren had. Maar verstaan wij CICERO's woorden aldus, dat de Eigenaar zich op het schip, en wel bij zijne lading, doodsteken wilde, dan krijgen wij een geval, dat altijd meer of min van de twee overigen verschillend is. Want dan zegt A.: „Ik eisch het schip, want ik ben in de boot, die een aanhangsel van het schip is, gesprongen, en heb het schip trachten te sturen.”—„Neen,” zegt B.: „mij komt het toe! ik toch ben in den letterlijken zin op hetzelfde gebleven, al vervoerde mij de angst ook tot vertwijfeling.”—„Wat snoeft gij beiden!” roept eindelijk C. uit: „Ben ik het niet, die en op het schip gebleven ben, en aan het roer zittende, met alle kracht en magt het heb pogèn te redden. Mij komt, volgens de Wet, schip en lading toe, al heb ik er ook oorspronkelijk geen regt op.”

Indiervooge laat zich het door CICERO gestelde geval tamen wel uitlegen. Ook zie ik in het allerminst niet in, dat een soortgelijk geval, hetwelk in *de Redekunst* aan HERENNIUS voorkomt, met deze uitlegging strijden zoude, gelijk ERNESTI schijnt te willen. Integendeel de zieke, die daar ter plaatse voorkomt, staat in vele opzigten met onzen gekwetste gelijk, en deze zieke blijft juist op het schip. Maar de zaak is van te weinig belang, om er langer bij stil te staan.

Aldus hebben wij , op het voetspoor van *CICERO* , het voornaamste beschouwd , dat tot de *Vinding* in de Regterlijke soort van Welsprekendheid betrekking heeft. Ik heb de drie Geschilstaten , van welke *CICERO* gewag maakt , doorloopen , en ik twijfel er niet aan , of het zal u thans gemakkelijk vallen , om zelve de nadere uitbreiding van dit eene en andere bij dien grooten Redenaar te zoeken.

Meermalen zult gij uit het tot dus ver verhandelde gezien hebben , hoe dikwerf een Redenaar spreken , redekavelen en betoogen moet over en uit bewijzen en gronden , die genomen zijn uit den geheelen omvang der denkbeelden , die wij ons zelve vormen , of met betrekking tot datgene , wat wij ons in het algemeen , als Mogelijk of Onmogelijk , voorstellen ; of tot datgene , wat gebeurd is , of wat wij , hetzij met zekerheid bepalen , of bij gissing vermoeden kunnen , dat gebeuren zal ; of tot het verband van het Groote en Kleine , het Grootere en Kleinere , waarin de dingen tot elkander staan kunnen. Wij zagen , bij v. , hoe een Staatsredenaar , volgens *CICERO* , den grond , waarop hij den eenen of anderen Maatregel aan- of afraadt , in het Nuttige of schadelijke moet zoeken , dat zoodanig een Maatregel kan hebben. Om het eerste van deze twee tegenovergestelde dingen raadt hij de handeling aan — om het tweede raadt hij haar af. Maar wij zagen tevens , hoe *CICERO* hierbij voorschrijft , dat zoodanig een Redenaar in de eerste plaats tevens wel onderzoeken mag , of het Nuttige , dat hij aanraadt , wel Mogelijk zij ; daar het toch ten hoogste belagchelijk zoude zijn , eenen Maatregel om zijne voordeelige zijde aan te prijzen , die ten spijt van al deze Nuttigheid geheel en al onuitvoerbaar was. Dergelijke onderzoekingen komen eenen Lofredenaar soms niet minder te stade , daar ook deze toch uit de mogelijke en denkbare oorzaken der handelingen van hem , dien hij prijst , alsmede uit de mogelijke gevolgen , die deze gehad hebben , of nog zullen en kunnen hebben , bewijzen moet afleiden voor de gegrondheid zijner oordeelvellingen over het loffelijke der daden , als daden op zich zelve beschouwd. Welk eene en andere ook in de Geregtelijke Welsprekendheid , vooral in

den zoogenaamden *Geschilstaat van Vermoeden*, zijn groote Nut hebben kan. Immers, vele gissingen, uit kracht van welke wij bij v. tot het vermoedelijke bestaan eener lijfstraffelijke misdaad besluiten, gronden zich in de denkbeelden, die wij ons van het Mogelijke der drijfvederen, welke den Dader kunnen hebben aangespoord, vormen; of wel worden door het Onmogelijke van dezelve tegengesproken. Dit zelfde geldt ook ten aanzien der redekavelingen, getrokken uit de Betoogbronnen van hetgeen gebeurd is, of gebeuren zal. Want uit het Gebeurde en hetgeen zal gebeuren, besluiten wij tot het Mogelijke. — En uit den aard van hetgene klein is, besluiten wij soms tot den gelijken aard van het Groote of Grootere, en zoo ook omgekeerd. Indien toch, bij v. deze of gene in staat is een' ander', om eene kleine somme gelds, van het leven te berooven, zal hij het evenzeer, ja, veel meer nog doen om eene grootere; gelijk ik een soortgelijk voorbeeld hierboven reeds heb aangevoerd.

De overtuiging nu, van het nut en de noodzakelijkheid, die er voor een Redenaar in liggen, om met bondigheid en nauwkeurigheid uit de gemelde Betoogbronnen te kunnen redekavelen, heeft, zoo als het schijnt, ARISTOTELES bewogen, om in het negentiende Hoofdstuk des tweeden Boeks zijner *Redekunst* eenige stelregels, of zoogenoemde *Axiomata* op te geven, waarop een aantal Gevolgtrekkingen, die in het Mogelijke enz. enz. der dingen gegrond zijn, berusten. — Men moet ook hier weder, gelijk op elke bladzijde van 's Mans werken, de scherpzinnigheid des Griekschen wijsgeers met verbaastheid aanschouwen. Ten einde u hierover zelve te doen oordeelen, is het mij niet ongepast voorgekomen, u van dit geheele gezegde Hoofdstuk eene Nederlandsche vertaling te geven. Ziet voor het overige de aanmerkingen van ARISTOTELES, als geene ijdele spitsvondigheden, aan. Gij zult, al mogt dit ook in het eerst het geval zijn, bij nader nadenken, spoedig bemerken, dat dezelve ieder oogenblik in onze Redekavelingen voorkomen, en dat gij zelve honderdmalen uwe oordeelvellingen en besluiten op eene of meer van dezelve bouwt. Moogt gij dus, door het hooren ook van dit stuk uit de schriften van

den Vorst der Redekundigen, aangespoord worden, om van tijd tot tijd eens een' enkelen blik in die schriften te werpen. Ik twijfel er toch niet aan, of gij zult bemerken, dat zulks strekken zal, om u kort, krachtig, bondig en scherpzinnig te doen redeneren; om u ware van valsche, toevallige van wezenlijke gevolgen en gevolgtrekkingen te leeren onderscheiden, en wat dergelijke eigenschappen meer zijn: eigenschappen, boven alle bloemen der Welsprekendheid te stellen, en ter wier verkrijging geen toekomstig Redenaar moete genoeg kan aanwenden.

Doch laat ons zonder verder oponthoud overgaan, om het gezegde Hoofdstuk van ARISTOTELES in een Hollandsch kleedje, zoo goed en kwaad, als wij dit laatste vervaardigen kunnen, te steken.

„Laat ons nu (zegt hij) in de eerste plaats van het Mogelijke en Onmogelijke spreken. Indien het zijn of het worden van het Tegengestelde mogelijk is, zoo zal het Tegengestelde hiervan ook mogelijk gerekend worden. Bij v. is het mogelijk, dat een mensch ziek wordt, zoo is het ook mogelijk, dat hij weêr beter wordt.” (Dit laatste is, namelijk, hier het Tegengestelde van ziek worden) „Het Tegengestelde toch heeft, als Tegengestelde, dezelfde kracht. — En indien (dus gaat ARISTOTELES voort) het Gelijke mogelijk is, is ook het Gelijke (van dat Gelijke) mogelijk, en is het Moeijelijkere mogelijk, ook het Gemakkelijkere.” (Bij v. indien het mogelijk is, dat de Maan bewoond is, dan is het ook mogelijk, dat de Zon en Starren bewoond zijn, en indien wij de grootte van de Zon kunnen meten, dan zal het nog veel mogelijk zijn, die van de naderbij liggende Maan te kunnen opnaker.) „En, indien iets (als) treffelijk en schoon mogelijk is, is het ook geheel en al mogelijk; want moeijelijker is het, dat een schoon huis, dan dat een huis zij. En van iets, daar het begin van mogelijk is, is ook het einde van mogelijk. Van het Onmogelijke toch geschiedt niets, noch begint te geschieden, bij v. dat een diameter een symmeter zijn zoude, zulks zoude noch beginnen te geschieden, noch geschiedt. En van iets, daar het einde van mogelijk is, is ook het begin mogelijk. Alles ont-

staat toch uit een begin. En, indien iets later van een *zijn* of *worden* mogelijk is, is ook iets vroeger of iets eerder van hetzelfde mogelijk. Is toch bij v. het *Man worden* mogelijk, zoo is zulks ook het *Kind worden*. Dit toch heeft eerder plaats. En is het *Kind worden* mogelijk, dan ook het *Man worden*. Het eerste is toch het begin van het laatste. En mogelijk zijn ook de dingen, naar welke eene natuurlijke zucht en begeerte is. Niemand toch bemint of begeert in de meeste gevallen het (eigenlijk gezegde) Onmogelijke. En mogelijk is het zijn of worden der dingen, waarvan er wetenschappen en kunsten zijn. En zoo ook zijn die dingen mogelijk, waarvan het begin des wordens in datgene ligt, hetwelk wij door dwang of overreding kunnen te weeg brengen, en waarin wij vermogend zijn, hetzij als meesters, hetzij als Vrienden. En van iets, waarvan de deelen mogelijk zijn, is ook het geheel mogelijk. En waarvan het geheel mogelijk is, zijn het ook meestal de deelen."

„Zijn toch de mouwen, het lijf, de panden enz. van een rok mogelijk, dan is ook de rok mogelijk, en is de rok zulks, dan zijn het ook de mouwen, het lijf enz." Ik heb dit voorbeeld, in plaats van dat van ARISTOTELES, gekozen, hetwelk, wat duister en voor verschillende vertaling vatbaar is, daar het tot Grieksche kleedingstukken betrekking heeft.) „En indien het geheele geslacht mogelijk is, is zulks ook de soort, en indien de soort, ook het geslacht. Bij v. is een schip mogelijk, dan is ook een schip van drie roeibanken mogelijk, en, zoo dit laatste, ook het eerste. En indien het eene van het uit de natuur onder elkander zamenvhangende mogelijk is, is zulks ook het andere; bij v. is het dubbelde mogelijk, zoo is de helft dit ook. En indien iets zonder kunst en toebereidselen mogelijk is, is het zulks nog meer met kunst en alle aangewende zorg, waarom ook AGATHO zegt: „Sommige dingen kunnen wij aan het lot overlaten; andere moeten wij zelve doen, en de kunst te baat nemen." En hetgeen den slechtere, mindere en onverstandige mogelijk is, moet zulks nog meer voor de juist tegenovergestelden zijn;" (Men drukke hier wel op het woord Tegenovergestelden, en versta

het in gelijke zaken) „gelijk ISOCRATES dus zeide, dat het hard viel, dat EUTHYNUS iets geleerd had, terwijl hij zelve niets zoude kunnen uitvinden. — Wat het Onmogelijke betreft, het is duidelijk, dat het in het Tegenovergestelde ligt van hetgeen wij van het Mogelijke gezegd hebben. — Of iets al, dan niet geschied zij, moet uit het volgende opgemaakt worden. Vooreerst, indien iets, hetwelk uit zijne natuur minder aanleg heeft, om te geschieden, geschied is, kan men ook verwachten, dat hetgeen meerderen aanleg heeft, om te geschieden, geschied is. En, als hetgeen later pleegt te gebeuren, gebeurd is, ook het eerdere; bij v., indien iemand iets vergeten heeft, heeft hij dat vergetene ook eens geleerd.” (Indien het vergeten dus gebeurd is, moet ook het leeren gebeurd zijn.) „En indien iemand iets wilde en iets konde, zoo heeft hij het ook gedaan. Allen toch, die iets, hetwelk zij kunnen, willen, doen het. Er is dan toch niets meer, dat in den weg staat.” (Als ik wil eten, dat wil zeggen, *volstrektelijk wil*, dus in de volle kracht van het woord, en er tevens noch in, noch buiten mij iets is, dat mij verhindert, om te eten, dan is eten ook het onvermijdelijke gevolg van mijn willen.) „Zoo ook indien men gewild heeft, en er niets van buitenaf hinderde. En indien men vertoornd was.” (Dit moet men verstaan van een *vermoedelijk* geschied zijn. Wanneer een toornige bij v. de volle magt heeft, om zijn' toorn bot te vieren, dan zal hij dien ligtelijk bot vieren. Indien het dus bewezen is, dat A. in de hevigste gramschap tegen B. was, en niets hem verhinderde, om B. eene oorveeg te geven, dan is het zeer waarschijnlijk, dat hij de oorveeg, welke hij beschuldigd wordt gegeven te hebben, wezenlijk gegeven heeft.) „En indien iemand konde, en sterk er naar verlangde.” (Z. bij v. konde den diefstal gemakkelijk plegen. Z. brandt van begeerte naar geld. Z., die verdacht wordt, zal hem dus wel gepleegd hebben.) „Meestal doet men toch, als men kan, hetgeen waar men naar streeft. De slechten doen het uit gebrek aan zelfbeheersching, de goeden uit zucht tot het goede. — En indien iemand iets *zoude* doen, (is het denkelijk) dat hij het gedaan heeft. Waarschijnlijk toch is

het, dat hij, die iets zoude doen, het gedaan heeft." (Zoo zeggen wij dagelijks, het verwondert mij niet, dat dit of dat gebeurd is; ik wist toch, dat het moest gebeuren.) „En, indien iets geschied is, hetwelk uit den aard der zake vóór, of om iets anders pleegt te geschieden, bij v. heeft het gebliksemd, zoo heeft het ook gedonderd. En, indien men het beproefd heeft, heeft men het (waarschijnlijk) ook gedaan." (Het is zeer natuurlijk, zal men bij v. zeggen, dat **LIGTZIEL** eindelijk met juffvrouw **MANZIEK** doorgegaan is. Reeds driemaal had hij er pogingen toe in het werk gesteld.) „Van al dit gezegde nu hebben sommige dingen onvermijdelijk plaats, andere dikwerf en veelal." (**ARISTOTELES** wil zeggen: de redkavelingen, op deze stelregels gegrond, verschaffen deels regtstreeksche bewijzen, deels Vermoedens en Gissingen. Bij v. uit het geschied zijn: het donderde, kan ik *stellig* en in alle gevallen besluiten tot het geschied zijn: het bliksemde; maar uit iemands rood worden kan ik niet altijd, ofschoon wel eens tusschen beide, besluiten tot iemands verliefdheid.) „Wat het niet geschied zijn betreft, (dus gaat **ARISTOTELES** voort) het moet uit het tegenovergestelde van hetgeen wij gezegd hebben opgemaakt worden. En dit geldt ook ten aanzien van hetgene geschieden zal. Hetgeen toch in de magt en den wil is *zal zijn*." (Het is bekend, zal bij v. een Staatsredenaar zeggen, dat deze of gene Mogendheid gaarne oorlog *wil* hebben. Het ontbreekt haar ook niet aan de middelen er toe. Wij hebben dus schielijk krijg te verwachten.) „En zoo zal ook geschieden (vermoedelijk, te weten) hetgene eene voorwerp is van verlangen, van toorn, van berekening, wanneer het vermogen, om te kunnen doen, er zich mede paart; want dan is de geheele aanleg daar, dat het geschiedt of geschieden zal."

(**AMOROSO** bij v. is dol verliefd op het gindsche mooie Meisje, zegt de praatzieke wereld. Wel nu, hij heeft geld, is onafhankelijk; zij schijnt hem ook wel te mogen lijden; dat *zal* wel een paartje worden! **FURIOSUS** is woedend op gindschen melkmuil, die een der ondragelijkste schepsels uit de Stad is, zegt mij een mijner Vrienden. Kan hij

hem hier of daar alleen krijgen, dan zal het stokslagen regenen.

CAPITO zal dat huis wel koopen, wordt er gezegd. Hij kan berekenen, dat hij het misschien over een jaar eens zoo duur weêr verkoopen zal. En op het geld, dat hij er thans voor geven moet, komt het hem niet aan, zoo als gij weet.

Ziedaar dagelijks plaats hebbende redekavelingen, allen op de drie laatste woorden van ARISTOTELES berustende.)

„Immers, (gaat hij voort) hetgeen zal of moet geschieden, geschiedt ligter, dan het tegenovergestelde hiervan.” (Ligt zal op sterk wijn drinken hoofdpijn volgen, ligter, dan geen hoofdpijn. Indien iemand dus op eene vrolijke drinkpartij gaan moet, is het, voor zoo ver hij zich niet in acht neemt, waarschijnlijker, dat hij den volgenden morgen met, dan zonder zoogenaamde pijn in het haar zal opstaan.)

„En ook als iets voorafgegaan is, hetwelk voor een ander iets pleegt vooraf te gaan, (dan zal dat ander iets wel volgen) bij v., als de lucht bewolkt is, is regen waarschijnlijk op handen. En indien het waarom, of de oorzaak van iets geschied is, zal dit laatste ook waarschijnlijk geschieden; bij v., ligt de grondslag, zoo zal ook het huis wel komen. Wat de Grootte en de Kleinheid van zaken, het Meerdere en het Mindere, en in het algemeen het Groote en Kleine betreft, hetgeen hierover te zeggen valt, is duidelijk uit hetgeen wij voorheen gezegd hebben.”

Hiermede besluit de scherpszinige Wijsgeer dit Hoofdstuk, er slechts met een enkel woord nog bijvoegende, waar hij over het Groote en Kleine gesproken heeft. Dit heeft hij namelijk in het zevende Hoofdstuk van het eerste Boek zijner Redekunst gedaan. Daar ter plaatse toch handelt hij over het *meerdere Goede* en het *meerdere Nuttige*; dat wil zeggen, hij toont aan, op wat wijze al hetgeen Goed en Nuttig is, in betrekking tot iets anders beschouwd, of meer of minder goed en nuttig zijn kan. Bij v. van twee dingen, die in andere opzigten even nuttig zijn, zal in zoo ver het bezit van het eene boven dat van het andere te schatten zijn, als het eene zeldzamer en moeilijker te verkrijgen is, dan het andere.

Daarom hechten wij bij v. meer waarde aan het bezit van Goud, dan aan dat van IJzer, omdat namelijk het eerste veel zeldzamer is, dan het laatste. — Zoo zal ook van twee gelijke Goeden (ik moet hier dit ongewone Meervoud gebruiken) het eene in zoo ver beter zijn, dan het andere, als de gevolgen van dit eene meerdere nuttigheid hebben. Daarom is bij v. de kennis van het Latijn boven die van het Italiaansch te stellen, omdat die van de eerste taal een hulpmiddel, en daardoor eene medewerkende oorzaak zijn kan, om ons met meerdere en voortreffelijker Werken bekend te maken, dan wij door die der laatste doen zullen. Ofschoon men derhalve het kennen van beide de talen, ieder afzonderlijk beschouwd, iets goeds moet noemen, is echter bedrevenheid in het Latijn nog een grooter goed te heeten, dan bedrevenheid in het Italiaansch. — En zoo somt ARISTOTELES met eene verwonderlijke scherpzinnigheid en beknoptheid een aantal van andere betrekkingen op, die den graad van het Goede en Nuttige in betrekkelijke zaken wijzigen. Ook de lezing van dit Hoofdstuk durf ik u, tot opscherping van uw denkvermogen, aanbevelen. Hier kunnen wij op dit oogenblik bij de beschouwing van hetzelfde niet langer stilstaan.

Dit laatste geldt ook ten aanzien van eenige Hoofdstukken, die bij ARISTOTELES, na het door ons vertaalde negentiende des tweeden Boeks, volgen, en waarin hij zoo over de rederekaveling door middel van Voorbeelden en Spreuken, als over die door halve *Sluitredenen* handelt. Deels toch behoeven deze Stukken, (gelijk b. v. dat van de Voorbeelden, die men, dunkt mij, ook wel onder de buitenaf liggende Betoogbronnen brengen kan) weinig opheldering; deels behooren zij tot hetgene wij reeds, toen wij CICERO's *Topica* kortelijk doorliepen, beschouwd hebben, en deels make ik er, wat verder op in mijn Handboek, daar ter plaatse melding van, waar ik, over de Regeling of Rangschikking handelende, van dat gedeelte eener Redevoering, hetwelk men het *Betoogende gedeelte* noemt, en bij die gelegenheid van de eigenlijk gezegde *Rederekaveling* (*Argumentatio*) het eene en andere aanstippe.

Houdt toch wel in het oog, dat de *Vinding* ons de bewijzen

en gronden opsporen leert; maar dat de *Redekaveling*, eene Onderafdeeling der *Regeling* of *Rangschikking* (*Dispositio*), ons die bewijzen met kracht en klem leert gebruiken. En daar bij v. Sluitredenen en halve Sluitredenen, (*Syllogismi et Enthymemata*) en wat dergelijke redeneervormen meer zijn, niet anders beschouwd moeten worden, dan als verschillende wijzen, waarop wij hierbij te werk kunnen gaan, zoo volgt hieruit, dat deze en soortgelijke andere Stukken zich ook door ons in de §§ *over de Rangschikking* in ons Handboek behandelen lieten, weshalve ik die alsdan nader met u beschouwen zal. Tevens zal ik dan ook spreken over hetgeen men *Uitbreiding* (*Amplificatio*) noemt, waardoor men namelijk de verschillende manieren verstaat, waarop bewijzen en gronden zich in het breede laten uiteenzetten, en in sierlijke bewoordingen voordragen.

Voor dat wij dus tot de behandeling van het tweede Stuk, hetwelk de Ouden tot de *Vinding* bragten, de leer der Hartstogten namelijk, overgaan, rest ons thans niets anders, dan nog met een paar woorden over die betoogbronnen te spreken, welke, zoo als wij hierboven zagen, door CICERO *buitenaf liggende* (*loci assumti*) genoemd worden. Ik zeg: met een paar woorden; want ook de Ouden zijn hier kort, en hetgeen ik over deze Betoogbronnen op bladzijde 13 reeds heb aangemerkt, zal u haren aard meer of min duidelijk gemaakt hebben.

ARISTOTELES (want tot dien Voorganger zal ik mij maar weêr bepalen) brengt in het vijftiende Hoofdstuk des eersten Boeks het *kunsteloze Geloof*, gelijk hij de *buitenaf liggende* Betoogbronnen noemt, tot vijf soorten, namelijk wetten, getuigen, verbindtenissen, pijnlijke verhooren en eedafleggingen. Hij dus, die zich op eene Wet beroept, om iets te bewijzen, redeneert uit eene *buitenaf liggende* Betoogbron. En evenzeer is zulks het geval bij hem, die een' Getuige voor iets aanvoert, of die een schriftelijk Contract als bewijs te voorschijn brengt, of die zich grondt op eene verklaring, door eenen Gepijnigde afgelegd, of eindelijk, die de waarheid van hetgeen hij zegt met eenen Eed staaft of doet staven. Maar

hoe moet nu een Redenaar voor of tegen dergelijke manieren van iets te bewijzen spreken? Ziedaar, wat ons ARISTOTELES leert en waartoe ik u tot hem zelve verwijze, terwijl ik u blootelijk hier een kort uittreksel van zijne leer zal pogen te geven.

In de eerste plaats spreekt hij van de wetten, en toont aan, wat een Redenaar, die oordeelt, dat eene stellige Wet onregtvaardig tegen hem aangevoerd wordt, al zeggen kunne, in het algemeen, om de kracht van het geheele geslacht der bewijzen, die uit deze Betoogbron geput worden, te ontzenuwen; bij v., dat de billijke Wet der Natuur in sommige gevallen meer moet gevolgd worden, dan een onbillijke stellige Wet, of wel dat de aangevoerde Wet dubbelzinnig is, of wel dat zij met andere strijdt enz. enz. De Redenaar echter, die voor de Wet spreekt, en haar als bewijs gebruikt wil hebben, houde staande, dat men tegen geene stellige Wet mag vonnissen; dat, wanneer eene Wet eens, als zoodanig, erkend is, alle redekavelingen over hare billijkheid of onbillijkheid niet meer te pas komen; dat hij van deze door hem aangevoerde Wet gebruik maakt, dewijl iedereen regt heeft, om hetgeen voor hem bijzonder goed en nuttig is, ten bewijs aan te voeren, dat stellige Wetten te hebben, en die niet op te volgen, alle Wetgeving ijdel maakt enz.

De getuigen brengt ARISTOTELES tot twee soorten, Oude en Nieuwe, en de laatsten weêr tot Deelnemers in het gevaar, of tot de zoodanige, welke buiten hetzelfde zijn. (Door de eersten moet men, namelijk, Getuigen verstaan, die, als zij valsch getuigd hebben, en een Beklaagde veroordeeld wordt, insgelijks kans hebben, om gestraft te worden.) Door Oude Getuigen verstaat hij allerlei beroemde Mannen van vroeger dagen, Dichters, Uitleggers van Godspraken en anderen, op wier uitspraak of gezegden men zich beroept, en die, als vrij van alle verdenking van Omkoopning zijnde, dikwerf veel geloof verdienen. Zoo ook Spreekwoorden (in welken zin men dan hier ook de *Voorbeelden* onder de uitwendige Betoogbronnen zoude kunnen rangschikken) enz. enz. — Hij nu, die geene Getuigen heeft, zegge in het algemeen tegen het bezi-

gen van Getuigen, dat het veel beter is uit het Waarschijnlijke en Geloofbare, dan in den aard der zaken zelve ligt, bewijzen te trekken, dan uit Getuigenissen; dat Getuigen voor Omkoopning vatbaar zijn enz. enz. Maar hierentegen zal hij, die Getuigen heeft, aanvoeren, dat het Waarschijnlijke soms weinig afdoet; dat er ook geene Getuigen noodig waren, als alles door redenering uit te maken ware enz. enz. ARISTOTELES verdeelt voorts de getuigenissen, of hetgeen Getuigen zeggen, in verschillende soorten, als namelijk onder anderen betrekking hebbende, of tot ons zelve, of tot onze tegenpartij, en dan weêr, of tot handelingen, of tot karakter en gemoedsbestaan. En uit deze naauwkeurige verdeling leidt hij weêr met zijne gewone scherpzinnigheid dit af, dat het ons dus nooit aan het eene of andere Getuigenis ontbreken kan, daar wij toch in een der bovengemelde opzigten altijd wel iets, of tot ons eigen voordeel, of tot nadeel onzer tegenpartij, kunnen aanvoeren. Bij v. eigene braafheid, 's tegenpartijders slechtheid enz. enz.

Wat Verbindtenissen betreft, zij kunnen in zoo ver eenen Redenaar stoffe tot spreken opleveren, voor zoo ver hij zulk eene Verbindtenis, waaruit hij een bewijs ontleent, of des te meer in al hare kracht in het licht stelt, of wel die kracht poogt te verzwakken; gevolgelijk, voor zoo ver hij haar, als overtuigingsmiddel beschouwd, of meer of minder sterk maakt. In beide opzigten nu gelden, volgens ARISTOTELES, dezelve voorschriften, die bij het spreken voor of tegen Getuigenissen van toepassing zijn. En hierbij maakt de scherpzinnige Wijsgeer vervolgens de aanmerking, dat men elke Verbindtenis, als eene bijzondere Wet, als eene Wet in het klein, moet beschouwen, die gedeeltelijk geldig is, dat is, waaraan dat gedeelte der leden van den Burgerstaat zich onderwerpen moet, hetwelk eene zoodanige Verbindtenis of Overeenkomst heeft aangegaan. Hierbij houde men echter in het oog, dat deze in zoo ver slechts van kracht is, als zij met de algemeene Wetten niet strijdt, welke laatste men echter ook wederom, als eene soort van algemeene Verbindtenissen, moet beschouwen. En hieruit volgt dus, dat voor en tegen Verbindtenissen in

vele opzigten op dezelfde wijze, als voor en tegen Wetten in het algemeen, gesproken kan worden. Waarbij ARISTOTELES dan vervolgens nog eenige andere middelen van tegenspraak opnoemt.

Over de pijnlijke Verhooren spreekt ARISTOTELES met een enkel woord, hetwelk wij over kunnen slaan, daar deze schandelijke wijze, om achter de waarheid te geraken, bij ons ten minste, (Goddank!) is afgeschaft. — Ten slotte handelt hij over de buitenaf liggende Betoogbron van den Eed of van de wijze, waarop een Redenaar voor of tegen Eedafleggingen te spreken heeft. Met zijne gewone bijzondere scherpzinnigheid toont hij dadelijk aan, dat hier eene vierledige verdeling plaats kan hebben. Want *of* de Eed wordt aangeboden en aangenomen, *of* geen van beiden heeft plaats, *of* een van beiden heeft plaats, en dit dan weêr indiervoege, dat of de eene partij aanbiedt, maar niet aanneemt, of aanneemt, maar niet aanbiedt. Waarop ARISTOTELES vervolgens met enkele trekken de hoofdgronden schetst, waarop een Redenaar in de laatstgemelde verschillende gevallen zijne verschillende redekavelingen bouwen, alsmede wat hij zeggen moet, als de eed afgelegd is, en hij voor of tegen denzelfden te spreken heeft. „Hij biedt niet aan, (zegt bij v. ARISTOTELES met zijne gewone korthed) omdat er ligt valsch gezworen wordt, en wijl hij, die gezworen heeft, niet terug aanbiedt.” Hiermede wil hij zeggen, dat een Redenaar zich daarmede verdedigen kan, dat hij den Eed niet aanbiedt, door aan te merken, dat de Meineed voor zijne partij een gemakkelijk middel zijn zoude, om te zegevieren, daar toch, wanneer deze eenmaal gezworen en valsch gezworen had, de zaak afgedaan zijn, en het hem niet vrijstaan zoude, insgelijks een' Eed af te leggen. Gevolgelyk zoude dus de overwinning geheel en al in de handen van partij gegeven worden, zoo deze bij geval een slecht Mensch ware.

Deze zelfde zinrijkheid heerscht ook in het vervolg der aamerkingen, die door ARISTOTELES over ditzelfde onderwerp van den Eed gemaakt worden, en waarvan ik tot besluit nog eene Nederlandsche vertaling zal geven. Ik zal mij hierbij echter onthouden van ophelderende aamerkingen, daar ik

vertrouw, dat gij met eenig nadenken de meening van ARISTOTELES wel vatten zult.

Iemand *biedt niet aan*, (zegt hij, gelijk wij dit paar woorden om des samenhangs wille herhalen) omdat er ligtelijk valsch gezworen wordt. En omdat hij, die gezworen heeft, niet terug aanbiedt. Alsmede, wijl hij oordeelt, dat de Regters ook wel zijne partij zullen veroordeelen, al heeft dezelve niet gezworen. Verder, omdat een gevaar, dat van de Regters afhangt, beter (d. i. het ligtst te tarten) is. Op deze toch stelt hij vertrouwen, op zijne partij niet. Iemand *neemt niet aan*, omdat de eed om geld en goed gaat, en omdat hij, ware hij slecht, zweren zoude. Beter (of voordeeliger) toch is het, om iets slecht te zijn, dan om niets. Hij nu, die gezworen heeft, zal (hetgeen hij bezweert) hebben, de andere niet. Deugdshalve dus, niet om den Meineed, zweert hij niet. Weshalve dit gezegde van XENOPHANES hier in aanmerking komt, dat de uitdaging zelve niet billijk is, die namelijk van een' godlooze aan een' brave gedaan wordt, maar even goed, als of een sterke eenen zwakke tot kloppen en vechten uitdaagde. — *Neemt iemand aan*, zoo zegt hij, dat hij zich zelve gelooft, zijne partij niet. En bij omkeering moet hij uit het gezegde van XENOPHANES aldus redeneren, dat het billijk is, dat de ondeugende aanbiedt, de brave zwere. Dat het ook onverschoonlijk zijn zoude, als hij niet wilde zweren, terwijl hij degenen, die over dezelfde dingen gezworen hadden, (dat is, als gezworenen zaten,) waardig oordeelde regt te spreken. *Biedt iemand aan*, zoo zegt hij, dat het godvruchtig is de Goden tot Scheidslieden in te willen roepen, en dat het hem niet past om anderen, dan zijne partij zelve, tot beslissing uit te noodigen. Aan haar zelve dus biedt hij de beslissing aan. Zoo ook, dat het ongerijmd zijn zoude, dat zij over dingen niet zouden willen zweren, waarover zij anderen waardig keurde om te zweren. Daar het nu duidelijk is, hoe men over elk van deze stukken afzonderlijk spreken moet, is het ook duidelijk, hoe men over dezelve, als zij bij elkander zijn, moet spreken, gelijk, als men zelve wel wil aannemen, maar niet aanbieden,

of wel aanbieden, maar niet aannemen, en als men wil aanbieden en aannemen beide, of wel geen van beide. Want uit hetgene gezegd is, vloeit noodzakelijk voort, dat deze dingen gepaard kunnen gaan; zoodat dus ook, hetgeen er over te zeggen valt, gepaard moet gaan."

Hierop maakt ARISTOTELES nog een paar aanmerkingen over het spreken voor of tegen een' afgelegden Eed zelven.

Daar de tekst hier echter vrij onzuiver, en ten gevolge hiervan vrij duister is, laat ik de Vertaling er van achterwege.

ZEVENDE VOORLEZING,

OVER § 99.

„Een ander Stuk, dat hij de Ouden tot de *Vinding* gebragt werd, bestond in de kennis der Hartstogten (*πάθη, affectus*).

„Immers" zegt TACITUS, of wie de schrijver zij van de Zamenpraak over de Redenaren: „des te gemakkelijker zal *hij*, die weet wat *toorn* is, den toorn des Regters opwekken, of doen bedaren; des te rasser zal *hij* tot medelijden aansporen, die weet, waar het medelijden in bestaat, en door welke gemoedsbewegingen hetzelfde voortgebragt wordt. Een Redenaar, in de kennis van dit alles door en door ervaren, zal, hetzij hij ten aanhooren van vijandiggezinden, of van hen, die ergens naar haken, van afgunstigen, of van treurende en bevreesden spreken moet, de teugels der zielen in handen hebben. Hij zal, naar gelang elks geaardheid dit vordert, deze teugels besturen, en, terwijl hij allerlei hulpmiddelen in gereedheid en dadelijk bij de hand heeft, zijne Rede nu op deze, dan op gene wijze inrigten."

Inzonderheid heeft ARISTOTELES deze stoffe met de uiterste naauwkeurigheid behandeld, en den aard en het wezen van elken Hartstogt zeer scherpzinnig ontwikkeld. Hij telt er dertien op, waarbij hij dan onderzoekt, welke de toestand des Persoons zij, die door den hartstogt ontvlamd is; tegen wien, en waarom hij door denzelfden wordt ontstoken. Wie bij v. bruisen het ligtst op in toorn? tegen wie bruisen zij op, en waarom bruisen zij op?

Met achterlating der verdere ontvouwing van dit onderwerp hier ter plaatse, zullen wij in het vervolg nog een paar aanmerkingen maken over hetgeen men het Hartstogtelijke gedeelte in Redevoeringen en andere opstellen noemt."

Wij zagen hierboven, mijne Heeren! dat een Redenaar, volgens het zeggen van CICERO, moet trachten te leeren, en hoe hij het verstand van hen, tot welke hij spreekt, van de

waarheid van hetgene hij zegt overtuigen, en hoe hij hun goed roeren en treffen kunne. Van het eerste gedeelte der *Vinding* hebben wij eenige hoofdpunten aangeroerd. Thans is het onze taak, om ook met een enkel woord over het tweede te spreken. Niet onbelangrijk is deze zoogenaamde leer der Hartstogten. Hoe weinig toch zal het dikwerf baten, dat het verstand overtuigd is, indien niet ook tevens het hart getroffen zij! Het hart is de voornaamste drijfveer onzer handelingen. Overtuigt op den Kansel uwe Hoorders van het plichtmatige der weldadigheid, zooveel, als gij zult willen, onverhoord zal toch de arme aan hunne deur voorbijgaan, wanneer gij niet te gelijker tijd den weldadigen gloed des medelijdens in hunne borst hebt weten te ontvonken, en niet alleen hun verstand, maar ook hun gevoel voor de zaak des behoeftigen hebt weten te winnen. —

Is het dus eene bewezene zaak, dat het voor eenen Redenaar van het hoogste belang is, om op het hart en de hartstogten zijner Hoorders te kunnen werken, zoo vraagt men natuurlijk: wat is hier nu in de eerste plaats toe noodig? En het antwoord is: dat de Redenaar dat hart en die hartstogten goed kenne; dat hij wete, waardoor het eerste getroffen, waardoor de laatsten opgewekt of wel bedaard kunnen worden; dat hij den gevoellooze gevoelig, den toornige zachtzinnig, den wraakzuchtige vergevensgezind, den treurige blijde, den nijdige welwillend kunne maken; dat hij den lafhartige met moed kunne bezielen, en in de borst, die koud en gesloten is voor de opwellingen van vaderlands- en vrijheidsmin, van deugd en eerliefde, een heilig vuur wete te ontsteken, welks koesterende gloed de zaden van alles, hetwelk loffelijk en deugdzaam is, eensklaps ontkiemen en tot vruchtdragende planten opschieten doe. —

Gevoelt gij nu, waarom de Ouden, als zij over de *Vinding* handelen, insgelijks een overzicht van de Menschelijke hartstogten geven? De *Vinding*, namelijk, moet ons denkbeelden en bewijzen verschaffen. Maar hiertoe zijn vooral ook de zoodanige noodig, die op het hart en deszelfs driften invloed kunnen uitoefenen. Om nu echter weder zulke denkbeelden te

erlangen, moeten wij die hartstogten kennen. Of zal een Kanselredenaar niet vruchteloos pogen den Nijdiggaard van zijn verfoeijelijk gebrek te genezen, als hij niet weet, wat de Nijd zij, waaruit hij zijnen oorsprong neme, tegen wie hij voornamelijk zich rigte, waardoor men dien uitroeijen, of ten minste eenigzins verminderen kunne enz?

Ik heb in de voorgelezene paragraaf gezegd, dat inzonderheid ARISTOTELES zeer scherpzinnig den aard en de eigenschappen der voornaamste menschelijke driften ontwikkeld en behandeld heeft. Om u hierover uit enkele staaltjes te doen oordeelen, zal ik in de eerste plaats kortelijk opgeven, hoe de aard van den Toorn bij den Griekschen Wijsgeer ontvouwd wordt. Ik twijfel er niet aan, of gij zult met mij de verwonderlijke fijnheid van verstand en oordeel bewonderen, die in de behandeling van dit geheele onderwerp doorstraalt, en het zal u tot een nieuw bewijs strekken, welke schatten van wijsheid en vernuft in de schriften der Ouden liggen opgesloten.

Wij vinden bij ARISTOTELES de volgende bepaling van den Toorn: *De toorn nu zij eene met smart gepaard gaande zucht tot eene zich vertoonende wraak, uit hoofde van eene zich vertoonende geringschatting, onbetamelijk (bewezen) of aan ons zelve, of aan iemand, op wien wij betrekking hebben.*

De fraaiheid en de juistheid dezer bepaling zullen aan iedereen, die er over nadenkt, in het oog vallen. Men herinnere zich slechts eens oogenblikken, waarin men regt toornig was, en verwarre noch geheel, noch gedeeltelijk den Haat, of andere soortgelijke driften, met de Gramschap.

ARISTOTELES noemt den Toorn eene zucht naar eene zich vertoonende Wraak. Zeer waar en juist! want hij, die haat, of eenen stillen wrok in het hart voedt, heeft ook wel verlangen, om het voorwerp van dien haat of wrok kwaad toe te voegen, maar dit is niet altijd zoozeer eene zucht naar eene eigenlijk gezegde Wraak. Deze laatste toch is, mijns bedunkens, niets anders, dan het straffen eener aangedane belediging, vermaakshalve, en verrigt of door ons zelve, of ten minste door toedoen van ons zelve. Naar het uit-

deelen nu van zulk eene straf reikhalst de Toornige, maar wel in het bijzonder naar eene zoodanige Wraak, welke zich vertoont, (gelijk ik meen het Grieksche woord te moeten vertalen, en niet door *welke schijnt, quae videtur, quae apparet*, zoo als de Latijnsche vertalers en VOSSIUS doen) dat is, welke meer of min in het gezigt is, meer of min dadelijk kan uitgevoerd worden. En ook hierin onderscheidt zich dus de Toorn van den Haat; want de hatende zal soms ook wel naar Wraak wenschen, maar slechts juist in zoo ver zal het voor zijne ziel behoefte zijn, dat deze Wraak oogenblikkelijk zij, voor zoo ver hij te gelijker tijd ook in Toorn ontsteekt.

Ginds bij v. gaat ODROSO. Hij haat zijnen Buurman doodelijk, en verlangt naar niets meer, dan dat den armen man alle mogelijke kwaad overkome, al is het ook over weken en maanden. Maar ziet FURIOSO daar eens, wien een balddadige Straatjongen de kleederen met eene geheele hand vol modder bezoedeld heeft! Ziet, hoe zijne oogen flonkeren, hoe de gramschap uit zijn geheele wezen spreekt; ziet, hoe hij oogenblikkelijk zich over de aangedane belediging wreken moet, hoe hij den Belediger achterna stuift, en van het smartelijkste verlangen brandt, om den kwaden gult duchtig zijnen rotting over de schouderen te leggen!

Dat ARISTOTELES van eene met smart gepaard gaande zucht spreekt, behoeft geene opheldering; maar even waar is hetgene hij eenige regelen verder in zijn Hoofdstuk: *Over den Toorn* zegt, dat juist, omdat deze drift eene zucht, en wel eene zucht naar Wraak is, er toch in het smartelijk gevoel des Toornigen ook eene aangename gewaarwording ligt opgesloten. De hoop, namelijk, van zich te zullen wreken, te gader met het vooruitzigt, dat aan onze begeerte naar dit laatste voldaan zal kunnen worden, heeft iets streelends in zich. Dat nu met die begeerte een zoodanig vooruitzigt verbonden is, gevoelt men duidelijk. Niemand toch, zegt ARISTOTELES, met zijne gewone kracht van redekaveling, verlangt naar hetgeen hem volstrekt onmogelijk toeschijnt. De toornige verlangt dus hetgeen hem mogelijk voorkomt. Vreugd en smart gaan dus in den Toorn gepaard, gelijk zij in de liefde gepaard gaan. Eveneens toch,

als men soms treurt om de afwezendheid van het voorwerp zijner verliefde begeerten, maar zich te gelijker tijd verlustigt in de hoop op het aanstaande bezit, zoo smart het den Toornige, dat de Wraak over eenen geledenen smaad nog niet daar is, maar het uitzigt er op verschaft hem een zeker genoegen. Zijne verbeelding kittelt zich hiermede, en schildert zich de geneugten der genoegdoening, die hij zich zelven geven wil, met levendige kleuren af. GETA doet dit bij v. (volgens VOSIUS) in een der Blijspelen van den Latijnschen Dichter TERENTIUS op de volgende wijze: „Niets wenschte ik meer, dan dat ik dat geheele gezin mogt ontmoeten, opdat ik in deze eerste pijnelijke opwelling der drift mijnen geheelen toorn op hen mogt kunnen uitbraken. Ligtelijk zoude ik mij deze foltering getroosten, indien ik mij slechts aan hen konde wreken. Den Oude, die zulk een' schelm geteeld heeft, zoude ik in de eerste plaats het levenslicht uitblusschen. En SYRUS, den aanstoker, wee hem! Hoe zoude ik hem niet al uiteenscheuren en teisteren! Eerst zoude ik hem om zijn middel omhoog tillen, en met het hoofd naar beneden tegen den grond stooten, dat zijne hersenen den weg bespatten zouden. Den Jongeling zelven zoude ik de oogen uitrukken, en hem vervolgens ter aarde smakken. De overigen zoude ik schoppen, slepen, scheuren, stompen en te onderste boven werpen.”

Voorzeker, geene zeer christelijke gezindheden, maar echter in den persoon, wien de Dichter ze in den mond legt, waar en natuurlijk genoeg!

ARISTOTELES zegt in zijne bepaling, dat de Toorn ontstaat door eene zich vertoonende, aan ons of de onzen onbetamelijk bewezene Geringschatting. In dit woord *Geringschatting* liggen alle beledigingen opgesloten, (hetzij die zwaarder, hetzij die ligter zijn,) waardoor men in Gramschap ontsteken kan. Door het woord *zich vertoonende*, (gelijk ik ook hier het Grieksch meen te moeten vertalen) versta ik, even als wanneer het bij Wraak gevoegd wordt, eene pas ondergane, of pas vernomene, of wel eensklaps op nieuws weer vernomene en gevoelde Geringschatting. Want in alles, wat tot den Toorn, dat wel eene hevige maar geene langdurige drift is,

betrekking heeft, heerscht iets plotseling opkomends, iets oogenblikkelijks, iets onverwachts enz. — Door Geringschatting nu verstaat ARISTOTELES, volgens de verklaring, die hij naderhand van dit woord geeft, een handelen, hetwelk het gevolg is van de meening, dat iets nietswaardig schijnt. Ten gevolge hiervan nu kan de Geringschatting zich, volgens hem, hoofdzakelijk op drierlei wijze openbaren, namelijk of door hetgeen hij Verachting, of door hetgeen hij Verhinderung, Belemmering, Dwarsdrijving (gelijk ik, in den geest van ARISTOTELES, het door hem gebezigde Grieksche woord meen te moeten vertalen) en eindelijk door hetgeen hij Beschimping noemt. Deze drie hoofdklassen toch met alles, hetwelk zij in zich bevatten, hebben altijd het Geringschatten, dat is, de oorzaak des Toorns, ten grondslag. „Want (zegt de scherpzinnige Wijsgeer,) die veracht, schat gering. Hetgeen men toch niets waardig acht, dat veracht men. Maar nu schat men gering datgene, wat men niets waardig acht. (Een weinig te voren had ARISTOTELES gezegd, dat men het Goede en Kwade beide altijd eenige opmerkzaamheid waardig keurde, hetzij bij v. door het te begeeren, hetzij door het te schuwen, maar dat men slechts het Kleine en Onbeduidende geheel en al niet telde.) En die een ander (dus gaat hij voort) hinderpalen in den weg legt, schijnt te verachten. Verhinderung toch is (ARISTOTELES wil zeggen: door verhinderung versta ik hier) eene belemmering van eens anderen willen, niet, om zich zelve hiermede iets te verschaffen, maar om dien anderen iets te onthouden. Maar juist daardoor, dat hij niet bedoelt zich zelve iets te verschaffen, schat hij gering. Duidelijk toch is het, dat hij niet oordeelt, dat de ander hem (om hetgeen hij doet) zal schaden. (Immers in dit geval zoude hij vreezen, en dan schat hij niet gering.) Maar ook niet, dat hij hem in eenige zaak, die iets te beduiden heeft, voordeelig zal zijn. Dan toch zoude hij hem ontzien, vriendschapshalve.”

Laat mij dit een weinig pogen op te helderen. Waarom wordt soms iemand, die, in eene Herberg komende, geweldig veel honger heeft, toornig op den knecht, die het gereed staande eten met trage schreden aan komt dragen, en die dus

het voldoen van des Reizigers eetlust hinderpalen in den weg legt? Is het, omdat de Man meent, dat de knecht de spijzen voor zich zelve wil houden, en ze dus daarom zoo schoorvoetende opdraagt, ten einde zich zelve er mede te goed te doen? Volstrekt niet! Hij kan, voor zoo ver hij reden meent te hebben, om in toorn op te mogen stuiven, niets anders wanen, dan dat de Bediende zulks doet, om hem in iets te belemmeren; namelijk, in het spoedig stillen van zijnen honger. De knecht doet dus in deszelfs oog eene handeling, die het kenmerkende heeft van hetgene ARISTOTELES Verhinderling noemt. Maar wat ligt nu verder in deze Verhinderling schijnbaar opgesloten, waardoor zij den Toorn van den hongerigen Reiziger opwekt? Geringschatting. Onwillekeurig toch denkt de Reiziger: (voor zoo ver denken bij zulke plotselinge driftopwellingen plaats heeft,) die kerel telt mij niet. Was hij bang voor mij, dan zoude hij uit vrees wel wat meer haast maken. En lag hem iets aan mijne gunst gelegen, zoo zoude hij, om deze te verwerven, zich wel wat meer spoeden. Maar noch het eene, noch het andere heeft bij hem plaats. Hij beschouwt mij, als geheel onbeduidend, als nietswaardig!

Ziet, zoo scherpzinnig is ARISTOTELES! Doch laat ons nog voortgaan met eenige regels uit hem te vertalen. „Ook de Beschimpende (zegt hij) schat gering. Beschimping toch bestaat daarin, dat wij iemand schade en smart aandoen door dingen, welke hem, die ze ondergaan moet, schande veroorzaken, terwijl men zulks niet doet met het doel, om tot ons eigen nut iets anders te maken, dan het is, maar uit louter vermaak. Want, voor zoo ver men kwaad met kwaad vergeldt (of blootelijk iets terugdoet), beschimpt men niet, maar wreekt zich. (Iemand, die eene oorvijg bekomt, zal zulks, als eene beschimping, aanzien; maar hij, die er eene gegeven heeft, en nu eene terug bekomt, zoozeer niet). De oorzaak nu, waarom een Beschimpende in het Beschimpen vermaak vindt, is, dat hij, door een ander leed te berokkenen, zich zelve des te meer meent te verheffen. Daarom zijn jonge lieden en rijkaards schimpachtig. Door te beschimpen toch meenen zij zich te verheffen. — In Beschimping nu (ARISTOTELES gaat thans weêr

over, om te doen zien, dat de Beschimping, als eene onderafdeeling der Geringschatting, de hoofdoorzaak bij hem des Toorns, moet beschouwd worden) ligt Niet-achting opgesloten. Maar hij, die niet-acht, schat gering. Hetgeen toch niets waardig is, heeft geene achting, noch ten goede, noch ten kwade. Daarom zegt de vergramde ACHILLES (ARISTOTELES haalt hier een paar woorden uit twee verschillende plaatsen van HOMERUS aan): „Hij heeft mij niet geacht, want hij houdt het ontroofde geschenk voor zich zelve,” en elders: „als een' eerloozen Overlooper” enz., en stuift door dit eene en andere in Toorn op. Uit dien hoofde houdt men het ook voor betamelijk, dat men hoog geschat worde van hen, die in geslacht, vermogen, deugd, met één woord, in alles, waarin men boven anderen uit kan munten, onze Minderen zijn, gelijk b v.: de Arme is in vergelijking van hem, die rijk is in geld en goederen; de Onbespraakte in vergelijking van den Welsprekende; de Onderdaan in vergelijking van den Regent; hij, die niets meer verdient, dan geregeerd te worden, in vergelijking van hem, die zich waardig rekent te regeren. Uit dien hoofde wordt er gezegd (ARISTOTELES zinspeelt hier weêr op twee verschillende regels uit HOMERUS): „Geweldig is de Toorn der van JUPITER gesprotenen Koningen.” En elders: „Maar ook bij voortdoring blijft hij den wrok koesteren, tot dat hij dien gekoeld heeft.”

Dezen lieden toch veroorzaakt hunne (niet geachte) uitstekendheid verdriet. En zoo ook verlangt men achting van hen, die men meent, dat ons welwillendheid moeten betoonen. Dit nu zijn diegenen, welke men, hetzij zelve, hetzij iemand onzer, of door ons weldaden bewezen heeft, of bewijst, of zulks wil doen, of gewild heeft.”

Tot zoo ver ARISTOTELES. Ik heb deze plaats hier vertaald ingelascht, om u des te beter de juistheid en nauwkeurigheid der door hem gegevene bepaling van den Toorn te doen gevoelen. Want gij zult nu wel inzien, dat de Grieksche Wijsgeer, door de Geringschatting, als algemeene oorzaak der gezegde drift, te noemen, juist iets opgegeven heeft, hetwelk alle bijzondere oorzaken, waarom men toornig kan worden,

in zich bevat. Immers in de kleinste, zoowel als in de grootste belediging of schijnbare belediging; in de luiheid van een' Bediende, waarover wij ons driftig maken, zoowel als in de smaaddeden van iemand, die ons in den hevigsten Toorn doen opstuiven, ligt evenzeer, hetzij dan eene schijnbare, hetzij eene wezenlijke Geringschatting of Minachting opgesloten.

Maar laat ons nu nog eens wat nader zien, wie al zoo het ligtst toornig worden, of het meest tot die drift geneigd zijn. ARISTOTELES noemt er een aantal op, als bij v.: Zij, die onvergenogd zijn, dat of zij zelve, of de hunnen niet dat aanzien genieten, waarop zij wel meenen aanspraak te kunnen maken; — zij, die zich openlijk of meer in het verborgen hinderpalen in den weg zien gelegd, vooral ook, wanneer hunne zinnelijke lusten en behoeften gedwarsboomd worden, gelijk VOSSIUS eene spreuk uit den Dichter THEOCRITUS aanhaalt, luidende: kom eenen hongerige niet in den weg! — Ook een ziekelijke bruist ligt in gramschap op; zoo ook zij, die verliefd zijn, die met armoede te kampen hebben enz. Te regt toch zegt (volgens VOSSIUS) over dit eene en andere SENECA op verschillende plaatsen: Oude lieden zijn ongemakkelijk en gemelijk, gelijk mede zieken en aan de beterhand zijnde, en over het algemeen zij, bij wie vermoeidheid of bloedverlies de natuurlijke warmte heeft uitgeput. Hiertoe behooren ook uitgehongerden en van dorst smachtenden, benevens zij, wier ligchaam uitgeteerd, vol kwade sappen en wegwijnend is. Het is een oud zeggen, dat een vermoeide ligtelijk twist zoekt. En ditzelfde geldt ten aanzien van hongerigen, dorstigen, en in het algemeen van allen, wie het eene of andere knaagt. Gelijk zweren toch, bij de geringste aanroering, ja vervolgens zelfs bij den schijn van dezelve, pijn veroorzaken, zoo stoot zich ook een gekweld gemoed aan het allerminste.

Wilt gij een aantal soortgelijke plaatsen uit Dichters en Redenaars lezen, die op andere zoodanige vatbaarheden voor Gramschap zinspelen, VOSSIUS zal ze u verschaffen.

Ligtelijk bruisen ook zij in Toorn op, die hunnen tegen-

woordigen toestand, beroep of betrekking door anderen veracht zien. Zoo wordt de zieke driftig, als men met zijne ziekte, de arme, als men met zijne armoede, de krijgsman, als men met zijne krijgsmansbezigheden den spot drijft. — Inderdaad, eene waarheid, die wij honderdmalen in het dagelijksche leven bevestigd vinden!

Meer dergelijke soorten van lieden, die ligt toornig worden, kan men bij ARISTOTELES opgenoemd vinden. Ik ga ze echter, ter tijdsbesparing, met stilzwijgen voorbij.

Zeer menschkundig is de aanmerking, met eenige uitbreiding bij VOSSIUS te vinden, dat met den Toorn altijd een zekere moed gepaard gaat, weshalve ook sommigen onder de Ouden beweerden, dat hij, die niet toornig kon worden, geen man was. CICERO, die dit tegenspreekt, wordt door VOSSIUS in het ongelijk gesteld, en, mijns bedunkens, voert VOSSIUS voor de waarheid zijner stelling met zeer veel grond aan, dat men juist daarom op hen, die wij vreezen, niet in toorn zal ontsteken, daar, zoo als PLUTARCHUS zegt, de Vrees de Gramschap uitdooft.

Houdt wel in het oog, dat hier van den Toorn, dat is, van eene opbruisende, zich openlijk toonende drift, en niet van eenen stillen Wrok gesproken wordt. Dezen laatste kan de lafhartigste koesteren, ook tegen den meest gevreesden Dwingeland. Maar, zelfs de moedigste en opvliegendste zal zich in de meeste gevallen wel wachten, om, in het bijzijn van een' gevreesden Beheerscher, zijne drift tegen hem bot te vieren. Leeuwen en Tijgers nemen dan eene schapen-natuur aan. Zoo waar is het zeggen van PLUTARCHUS, zoo even aangehaald, dat de Vrees de Gramschap uitdooft.

Even gelijk echter eene geweldige Vrees in staat is, om den Toorn te onderdrukken, zoo overwint eene ten top gestegene Gramschap allen schroom voor gevaar. Daarom is de Latijnsche Dichter VIRGILIUS der Natuur zoo getrouw, als hij den ouden Koning PRIAMUS in woede doet opbruisen, wanneer deze zijnen Zoon POLITES door PYRRHUS ziet ombrengen. De zwakke Grijsaard, bij wien de jaren het vuur des moeds hebben uitgedoofd, en die zelve van den Moordenaar zijns

Zoons eenen onvermijdelijken dood te wachten heeft, kan echter bij dit gezigt, zijne Verontwaardiging en Gramschap niet bedwingen. Hij overlaadt den bloeddorstigen krijgsman met vervloekingën, en hitst dezen daardoor tot eene des te grooter woede aan. Gij weet, hoe dan ook hetzelfde staal, dat den Zoon getroffen had, oogenblikkelijk daarop met het bloed des beklagenswaardigen Vaders geverwd werd.

Niet minder treffend en natuurlijk schildert ook de navolger van VIRGILIUS, onze groote VONDEL, in zijnen *Gijsbrecht van Amstel*, den Toorn af, waarin de oude Bisschop GOZEWIJN tegen den snooden HAAMSTEDE op het oogenblik ontstak, dat het zwaard diens Moordenaars en Vrouweschenders reeds verdervend boven zijn hoofd zwierde.

Wat hen betreft, op wie wij vergramd worden, van hen worden er een aantal bij ARISTOTELES opgenoemd, als bij v. zij, die ons bespotten, den draak met ons steken, en ons met schimpredenen tergen. Daarom zeiden de Ouden ook, (volgens VOSSIUS) dat de Toorn vooral in de ooren der Menschen huisvestte.

Wij ontsteken ook in drift tegen hen, die anderen slechts schaden, om zich in derzelver vernedering te verheugen. Deze aanmerking van ARISTOTELES is zeer gegrond. Op hem, die ons nadeel doet, om zijn eigen voordeel te bevorderen, zullen wij op verre na zoo vergramd niet worden, als op dien-genen, welke ons leed berokkent, blootelijk, om zich in onze ellende te verlustigen.

Wij stuiven al verder op tegen hen, die datgene smaden, op welks beoefening wij ons bijzonder toeleggen. Geen Dichter bij v. hoort het met geduld aan, dat men van de Poëzij met verachting spreke.

Ons bloedt slaat ook dikwerf aan het koken, wanneer wij Menschen zien, die zich in ons ongeluk verheugen, of ook soms maar bloot het gelaten aanschouwen. Het eerste achten wij het werk eens Vijands, het tweede dat eens Versmaders te zijn. Daarom verwijt DEMOSTHENES aan ZENOTHEMIS, (zegt VOSSIUS) dat deze te midden der rampen en Staatsstormen zich geheel en al zinneloos en razend gedronken had, (en hier-

door dus zijne schandelijke onverschilligheid had aan den dag gelegd). En hierop slaat ook een gezegde van een der Tooneelpersonaadjen des Blijspeldichters TERENCE: Hoe, schurk, te midden dier verwarring en der uitoefening van dat goddeloos stuk, dat ter naauwernood genoeg bekoeld is, zaat gij te drinken!

Zoo worden wij ook soms driftig op hen, die er zich niet aan schijnen te storen, of zij ons moeilijkheid en leed verwekken. Daarom vliegt men in drift zelfs wel eens op tegen Booschappers van kwade tijdingen. Niemand, zegt een Dichter, bemint den Verkondiger van slecht nieuws.

Het is, volgens ARISTOTELES, voornamelijk bij vijf soorten van lieden, dat wij ons niet gaarne door anderen veracht zien, namelijk bij hen niet, met wie wij wedijverend naar eere dingen, wie wij bewonderen, van wie wij bewonderd willen zijn, die wij, of die ons ontzien. Zij dus, die bij de zoodanigen met eene zekere minachting op ons nederzien, kunnen ligtelijk onze Gramschap opwekken.

Onder hen, op wie wij driftig kunnen worden, behooren, volgens ARISTOTELES, ook soms vergeetachtige lieden, die niet eens onzen naam onthouden, en daardoor in verdenking bij ons geraken, als of zij nimmer aan ons dachten en ons weinig rekenden. VOSSIUS haalt uit VIRGILIUS ANDROMACHE aan, die, AENEAS weêr ontmoetende, dadelijk dezen laatste bij zijn zwak grijpt, door hem te vragen: hoe vaart de jonge ASKAAN? leeft hij nog? ademt hij de lucht der bovenwereld nog in? En CYRUS, Koning der Perzen, (zegt VOSSIUS) leerde al de namen zijner Soldaten van buiten, om deze laatsten aldus elk bij zijnen eigen naam te kunnen aanspreken, en zich hierdoor bij hen bemind te maken. Hierin is, voegt hij er bij, CYRUS door SCIPIO, den Afrikaan, en anderen gevolgd geworden.

Wij worden ook toornig op.... Doch genoeg over dit onderwerp! Wilt gij meer soorten van lieden, die ons in Gramschap ontsteken doen, zien opgenoemd, zoo raadpleegt zelve ARISTOTELES en onzen geleerden VOSSIUS.

Maar, hoe moet nu een Redenaar den Toorn opwekken?

Deze vraag valt nog met een enkel woord te beantwoorden. Hier dien ik echter wel vooraf eene bedenking uit den weg te ruimen, die door sommigen misschien gemaakt zal worden. Deze namelijk: mag een Redenaar wel den Toorn opwekken? Is de Gramschap niet eene zeer gevaarlijke en lakenswaardige drift? Baart zij somwijlen niet de grootste rampen? Is de Toornige niet schier als van zijne zinnen beroofd, en vervoert hem zijn hartstogt niet dikwerf tot het plegen van daden, waarover hij naderhand het bitterste berouw gevoelt, en die hij gaarne, ten koste van zijn leven, ongedaan zoude willen maken? Dit is in vele gevallen niet te ontkennen. — Verwart echter eene gematigde driftvervoering niet met eene ten eenemaal onbesuisde, en naar verstand, noch rede luisterende Gramschap! Verwart ook eenen Toorn, uit eene edele bron opwellende, en tot edele daden aansporende, niet met den zoodanige, in welken een ruw gemoed, om de nietswaardigste oorzaken, ieder oogenblik opbruist, en die de bron is van de onregtvaardigste en berispelijkste handelingen! Kortom, verwart den Toorn van eenen Brave, die, bij het schouwspel der verdrukte onschuld, in drift geraakt, en door deze drift aangevuurd wordt, om aan de geweldenarijen des onderdrukkers paal en perk te stellen, verwart, zeg ik, dezen niet met de Gramschap van eenen Dolleman, die gereed is u een mes in het hart te stooten, bloot omdat gij, al is het ook met het grootste regt, hem tegenspreekt, of wel het eene of andere kleine, niet noemenswaardige, en dikwerf onschuldige verzuim te zijnen opzigte begaan hebt! Neen, den Toorn van zulke lieden mag geen Redenaar opwekken! En ook zelfs het vuur eener regtmatige Gramschap poge hij niet te ontsteken, wanueer hij vooruit zien kan, dat dit vuur al te hevig branden en verwoestingen veroorzaken zal, niet geëvenredigd aan den heilzamen gloed, dien het zoude kunnen verspreiden. Voorwaar, het is gevaarlijk en ongeoorloofd den bliksem des Hemels door de kunst tot zich te trekken, wanneer men niet zeker is, welke rigting de doodelijke stralen nemen zullen, en of hunne hevigheid ook soms onbetembaar zijn zal!

De Redenaar moet dus alleen den Toorn opwekken om

billijke en regtmatige redenen, en ten tweede, als hij vooruit zien kan, dat dezelve heilzame gevolgen zal hebben. Ziedaar twee voorwaarden, waaraan het eenen CICERO niet ontbrak, toen hij den Raad en het Volk met verontwaardiging en gramschap tegen eenen CATILINA, eenen VERRÉS, eenen ANTONIUS vervulde! Ziedaar twee drijfveren, die de Welsprekendheid, welke een WILLEM DE EERSTE bezigde, om de Duitsche Vorsten in toorn tegen den Spaanschen Dwingeland te doen opstuiven, allezins prijzenswaardig maken.

Waaruit nu een Redenaar zijne denkbeelden ontleenen moet, om zulk eenen billijken Toorn, ter bereiking van goede oogmerken, te ontsteken, valt uit hetgene over den Toorn in het algemeen gezegd is, ligtelijk op te maken. Hij schildere met levendige kleuren den smaad en de geringschatting af, ons of hun, op wie wij betrekking gevoelen, aangedaan.

Hij wekke de zucht in ons op, om de vlek dezer beschimping af te wasschen. Hij make de hoop, om zulks te kunnen doen, in ons levendig. Hij toone ons de middelen aan, waardoor wij dit doel kunnen bereiken. Hij trachte uit onze ziel de vrees te verbannen, welke wij misschien voor hen, tegen wie hij ons met gramschap vervullen wil, zouden kunnen gevoelen, en waardoor het vuur des Toorns (gelijk wij hierboven zagen) belet zoude kunnen worden te ontvlammen. Hij... doch, waartoe hier langer bij stil gestaan? men sla DEMOSTHENES, CICERO, onzen HOOFT, de Fransche en Engelsche Redenaren op, en zij zullen proefondervindelijk doen zien, van welke middelen men zich al bediend hebbe, om, waar het noodig was, de gemoederen der Toehoorders met eene loffelijke Gramschap te vervullen. En evenzeer zullen zij leeren, op wat wijze men den Toorn soms wist te doen bedaren.

Op dezelfde wijze nu, als ARISTOTELES ons een kort overzicht van alles, wat tot den Toorn in betrekking staat, gegeven heeft, heeft hij nog een aantal andere driften afgeschetst, de bronnen, waaruit zij opspringen, opgenoemd, en hen, in wie en tegen wie zij opbruisen, beschreven. Dus handelt ARISTOTELES over de Zachtzinnigheid, die het tegenovergestelde van den Toorn, en voorzeker eene te schoone

deugd is, dan dat men er ooit aan zoude kunnen twijfelen, of hij verdient allen lof, die ter goeder trouw en tot regtschapene oogmerken anderen tot hare beoefening weet over te halen. Om dit laatstgenoemde doel te bereiken, moet een Redenaar evenzeer alle gevoel over minachting en smaad, benevens den lust om zich over dezelve te wreken, bij zijne Hoorders trachten uit te dooven, als hij dergelijke gewaarwordingen en begeerten moet aanvuren tot opwekking van Gramschap. Hij toone, dat zij, die hij wil, dat wij met zachtaardigheid en medelijden behandelen zullen, achtenswaardige, verdienstelijke en brave lieden zijn, die ons in het minst geene vrees behoeven in te boezemen, en die, voor zoo ver wij wanen door hen beleedigd te zijn, zulks of niet met opzet gedaan hebben, of over deze beleediging groot berouw gevoelen. — CICERO heeft aldus op eene hoogst voortreffelijke wijze de verbolgene ziel van eenen CAESAR en anderen met gevoelens van zachtzinnigheid en vergevingsgezindheid weten te vervullen. — En van soortgelijke middelen bedienden zich (volgens VOSSIUS) ook de Romeinsche Gezanten, die naar Azië aan het Hof van koning ANTIOCHUS waren afgezonden, om de verbitterde en ergdenkende ziel van Romes doodvijand, den Carthager HANNIBAL, tot zachtaardigheid en welwillendheid te stemmen. Zij deden dit echter op eene hoogst valsche wijze, met het oogmerk namelijk, om hierdoor allengskens gemeenzaamer met den Carthaagschen Veldheer te worden, door deze gemeenzaamheid den koning ANTIOCHUS op het vermoeden te brengen, als of HANNIBAL met de Romeinen heimelijk heulde, en den Carthager daardoor bij den gemelden Koning gehaat te maken. Verachtelijke middelen, maar ten duidelijksten bewijze strekkende, dat de Staatkunde van die dagen dikwerf even laaghartig en onopregt te werk ging, als zij in later tijden tallooze malen te werk gegaan is! Verachtelijke middelen, maar die echter het bedoelde oogmerk maar al te zeer bereiken! „Immers,” zegt de Geschiedschrijver JUSTINUS, aan wien wij de kennis van dit staaltje van Romeinsche arglistigheid en valsheid te danken hebben: „HANNIBAL, in de Redekavelingen der gezanten vermaak scheppende, koutte dik-

werf en gaarne met hen. Hij wist niet, dat hij zich door den gemeenzamen omgang met de Romeinen den haat des Konings op den hals haalde." —

Na de Zachtzinnigheid of Vergevingsgezindheid wordt door ARISTOTELES de Liefde beschouwd, waaronder men in het algemeen Vriendschap verstaan moet. Te gelijker tijd handelt hij over den Haat. Door beminnen, zegt hij, versta men: *te willen, dat een ander datgene, wat men voor goed houdt, hebbe, en zulks te willen om zijnenhalve, niet om ons zelve, alsmede hierin, zooveel men kan, werkzaam te zijn.* — Hierop komt de zin dezer fraaije bepaling neder, ARISTOTELES drukt haar korter uit, maar ik heb, duidelijkheidshalve, wat meer woorden gebezigd. Wat den Haat betreft, deze is, volgens de aanmerking des Wijsgeers, juist het tegenovergestelde van de Liefde of Vriendschap. Fraai zijn zijne aanmerkingen over het onderscheid tusschen Haat en Toorn.

Vervolgens spreekt hij van de Vreeze, en het tegenovergestelde daarvan, den Moed. Hij noemt de eerste: *een zeker smartelijk gevoel of ontroering, ontspruitende uit de voorstelling van een toekomstig kwaad, dat ons of bederven, of (ten minste) smartelijk voor ons zijn kan.* — De Moed is integendeel bij hem: *hoop, ontspruitende uit de voorstelling van het heilzame, als nabij, van het te vreezene, als ver af, of in het geheel niet bestaande.*

Waarlijk twee fraaije bepalingen, en die van zelve den kring aanwijzen, waarin een Redenaar, die of Vreeze of Moed tracht in te boezemen, zijne denkbeelden heeft te zoeken! — CICERO en anderen hebben zulks op verschillende plaatsen zeer goed in Praktijk weten te brengen, en de Redevoeringen, die onze HOOFD aan de Helden zijner Geschiedverhalen in den mond legt, kunnen insgelijks gepaste voorbeelden in dezen opleveren.

De Schaamte, waarvan ARISTOTELES na de Vreeze en den Moed spreekt, noemt hij: *een zeker smartelijk gevoel, en ontroering over een zoodanig, hetzij tegenwoordig, voorleden, of toekomstig kwaad, als schijnt te strekken tot onze oneer.* — Het tegenovergestelde hiervan is Onbeschaamdheid of Schaamteloosheid, welke in geringschatting en ongevoeligheid van en voor

dit eene en andere bestaat. Wilt gij dus, als Redenaar, de schaamte opwekken, tracht dan uwe Toehoorders met het gemelde gevoel van smart te vervullen! Schildert hun met levendige kleuren het Kwaad af, waarover zij zich te schamen hebben! Toont hun duidelijk aan, dat zij door hetzelfde hunne eer en goeden naam verliezen zullen, dat zij zich met schande zullen overladen; en beweegt hen hierdoor tot het nemen van maatregelen, waardoor of het reeds gebeurde uitgewischt, of het tegenwoordige weggenomen, of het toekomstige voorgekomen wordt! Ziedaar, hoe bijv. een VAN DER WERFF, een RIPPERDA en anderen (bij HOOFT) hunne Medeburgeren met schaamte over derzelver lafhartigheid en versaagdheid wisten te vervullen! Ziedaar, hoe in oude tijden de Romeinsche Veldheer AEMILIUS PAULUS (volgens VOSSIUS) te werk ging, toen hij zijne Heerbenden reeds bij voorraad over hun toekomstig gedrag wilde doen blozen, als zij soms zich niet dapper tegen de Liguriërs, die hem in zijne legerplaats omsingeld hadden, gedragen mogten. „Slaat gij,” riep hij uit: „niet zelve en zonder hulp van anderen moedig door uwe vijanden henen, hoe zult gij dan onder de oogen durven treden, ik wil nog niet eens zeggen van die Krijgers, welke eenen HANNIBAL, eenen PHILIPPUS, eenen ANTIOCHUS, de grootste Koningen en Veldheeren van onzen tijd, overwonnen hebben; neen, maar onder de oogen van hen, welke deze Liguriërs dikwerf, als eene kudde verstrooid vee, door ongebaande bosschen voor zich hebben uitgedreven en verslagen. Hoe, hetgene noch Spanjaard, noch Gauler, noch Macedoniër, noch Carthager, ooit zich verstout heeft, om te doen, waagt een Ligustijnsch Vijand! Hij berent eene Romeinsche legerplaats; hij belegert, hij bestormt haar geheel en al naar verkiezing! *Hij* doet zulks, *hij*, wien wij, hoe zorgvuldig wij ook de afgelegenste wildernissen doorsnuffelden, voorheen nauwelijks in zijne verborgene schuilhoeken vinden konden!”

Het weinige, dat ARISTOTELES zegt over hetgeen hij Welwillendheid of Dankbaarheid noemt, komt mij niet zeer belangrijk voor. Van het Medelijden echter geeft hij de volgende treffende bepaling: *Het medelijden is een zeker smartelijk gevoel*

over een kwaad; dat ons voorkomt, hem; die het niet verdient, verderf of droefheid aan te brengen, en hetwelk wij oordeelen, dat ons zelven of iemand der onzen kan overkomen; — en zulks wanneer het zich als nabij vertoont.

Ieder, wien het Goddelijke gevoel des Mededoogens niet vreemd is, zal het fraaije dezer bepaling beseffen. Te regt spreekt de Wijsgeer van een onverdiend kwaad. Want, voor zoo ver wij in allen deele er levendig van overtuigd zijn, dat een Ongelukkige zijn ongeluk verdient, zullen wij geene deernis met hem gevoelen. Schijnt al de ondervinding deze waarheid in sommige opzigten tegen te spreken, zoo is deze tegenspraak inderdaad slechts schijnbaar. Men den armen X, wien de Regter wegens manslag ter dood veroordeeld heeft, is geheel de wereld bewogen, niet, omdat zijne misdaad den dood niet zoude verdienen, en hij niet, volgens de Wet, volkomen strafschuldig zijn zoude; maar, omdat zijne jeugd, zijne onervarenheid, de onschuldige aanleiding tot het door hen begane misdrijf, zijn diep berouw, en dergelijke omstandigheden meer veel tot zijne versooning inbrengen, en hij dus (ofschoon de Regter volkomen regtvaardig gehandeld heeft, en niet anders handelen konde,) *in deze opzigten* zijn rampzalig lot niet heeft verdiend. De verstokte grijze booswicht Z. integendeel, die in koelen bloede de afgrijselijkste euveldadeu pleegde, die moordde, waar hij niet behoefde te moorden, en wien alle berouw ten eenemaal vreemd is, zal bij zijne teregtstelling niemand eenen traan van deernis afpersen.

Zoo vind ik het ook zeer waar, dat ARISTOTELES van een kwaad spreekt, hetwelk wij oordeelen ons, of den onzen ook te kunnen overkomen. Daarom toch hebben wij almede met den grijzen booswicht Z. geen mededoogen, omdat wij geen denkbeeld er van hebben, hoe ons, zoo geheel en al verdiend, als dezen Euveldader deszelfs straf, een ongeluk zoude kunnen bejegenen. Maar in omstandigheden, die den beklagenswaardigen X. tot het begaan des manslags vervoerden, zoude men, dus denkt ook de beste, wel kunnen geraken. En daarom zal ook (wel te verstaan, *zoo al het overige gelijkstaat*) de Zeeman met den ongelukkigen Zeeman, de Landbewoner

met den ongelukkigen Landbewoner, de Moeder met de ongelukkige Moeder; kortom, elkeen met den Ongelukkige van zijnen stand, betrekking, jaren, kunne en wat dies meer zij, de meeste deernis gevoelen, omdat hunne rampen ook het ligtst de onze kunnen worden. — Men ziet dus, dat eene zekere soort van Zelfzucht ook hier, gelijk bij alle andere edele aandoeningen van het Menschelijk hart, hare rol speelt; maar men ziet tevens, met welk eene verwonderlijke scherpzinnigheid de Grieksche Wijsgeer den aard en de drijfvederen onzer driften en aandoeningen heeft weten na te sporen. Waarlijk, de schier aan afgoderij grenzende eerbied, dien men eeuw uit, eeuw in, voor het alles omvattende brein van ARISTOTELES gehad heeft, behoeft bij zulke proeven niemand te bevreemden!

Wilt gij voor het overige verder weten, wie al zoo het meeste Medelijden gevoelen, of wie minder tot hetzelfde gestemd zijn; met welke personen wij zulks het meest hebben enz. dezelfde ARISTOTELES zal het u leeren. Zijn Hoofdstuk over het Medelijden is een der allerlezenswaardigste.

Hoe een Redenaar het Medelijden kunne opwekken, zal u dan van zelve ook duidelijk genoeg zijn, en hoe een CICERO, een BOSSUET, een LALLY TOLENDAL en anderen het opgewekt hebben, hoop ik u bij eene andere gelegenheid, door Voorbeelden uit hunne Redevoeringen genomen, aan te toonen.

Na het Medelijden handelt ARISTOTELES over de Verontwaardiging. Hij spreekt van haar, als van *eene zeker smartelijk gevoel, ontspruitende uit eens anderen onverdienden voorspoed (welcaren, geluk)*, eene bepaling, die de fraaiheid van ons Nederlandsche woord Verontwaardiging in het licht stelt. Gelijk wij dus in het Medelijden om iemands onverdiend ongeluk treuren, zoo treuren wij in de Verontwaardiging om deszelfs onverdiend geluk, waaruit blijkt, dat de laatstgemelde aandoening in vele opzigten het tegenovergestelde van de eerste is. Ik twijfel er voor het overige niet aan, of gij zult de juistheid der bepaling van ARISTOTELES bewonderen, wanneer gij slechts zorg draagt, om de Verontwaardiging niet met den Toorn te verwarren. Wanneer gij dezen, namelijk, zorgvuldig

van haar afscheidt, zult gij telkens in de gevallen, waarin deze drift, of bij u zelve, of bij anderen te voorschijn treedt, dit pijnlijke gevoel over eenen onverdienden voorspoed ontdekken. Of is het geene Verontwaardiging, die u vervult, als gij hoort, dat A., die niets minder, dan zoo iets, verdient, van zijnen Vorst een uiterlijk eereteken ontvangen heeft; dat B., de rijke, gierige en onmeêdoogende, honderduizend gulden uit de loterij heeft getrokken; dat C., de domme en ongevoelige, de hand van het liefste Meisje uit de Stad verwerft; dat de winderige D. door zijn pogchen en snoeven aan onkundigen en ligtgeloovigen zand, zoo als men het noemt, in de oogen werpt, en nu van velen voor een zeer verstandig en veel vermogend Man wordt aangezien; dat de laaghartige E. door vlijtig kerkgaan en een schijnheilig uiterlijke den naam van een zeer braaf en vroom Man in de samenleving verkregen heeft; dat F. . . . maar ik zoude in het oneindige deze voorbeelden kunnen vermeerderen, en ieder van dezelve zoude u ten duidelijkste leeren, dat de Verontwaardiging altijd in het pijnlijke gevoel der voorstelling van eene zekere verachting, die ons stilzwijgend wordt aangedaan, doordat een ander zoo onverdiend gelukkig is, en wij het niet zijn. Ontstaat er nu tevens de zucht bij ons naar hetgeen ARISTOTELES (zoo als wij hierboven zagen) Wraak noemt, dan gaat de Toorn met de Verontwaardiging gepaard. En dat deze beide Driften tallooze malen gezellinnen zijn, duidt reeds het Spraakgebruik aan, volgens hetwelk men bij v. veelal zal zeggen: hij was met Verontwaardiging en Gramschap vervuld; Verontwaardiging en Toorn deden zijn bloed koken enz. enz.

Hoe een Redenaar de Verontwaardiging kunne opwekken, valt door het gezegde van zelve in het oog, en anders zullen een aantal plaatsen uit DEMOSTHENES, CICERO en anderen het u genoeg leeren.

De Nijd wordt door ARISTOTELES genoemd *een zeker smartelijk gevoel tegen gelijken over hun geluk* (voorspoed, welvaren), *welk laatste zich vertoont in het reeds genoemde Goede, en (welk gevoel de strekking heeft), niet, dat dit geluk het onze, maar,*

dat het niet het hunne zij. Meer letterlijk: *niet, dat er iets voor ons zelven zij, maar om hen.*

De verwonderlijke juistheid dezer bepaling noopt mij, een oogenblik er bij stil te staan, en door eenige ophelderingen haar duidelijk te maken.

In de eerste plaats merk ik aan, dat men door de woorden, *het gezegde Goede*, die soorten van geluk en voorspoed verstaan moet, waarvan ARISTOTELES, toen hij over de Verontwaardiging handelde, reeds gesproken had. — Namelijk, niet alles, hetwelk wij *goed* noemen, wekt Verontwaardiging op. Eens anderen dapperheid, eerlijkheid en dergelijke deugden meer zullen bij v. nooit aanleiding tot dezelve geven; maar wel de eer, die aan B. wegens dapperheid bewezen wordt, als B. deze dapperheid (in ons oog ten minste) niet bezit, en de eer dus niet verdient. Geenerhande eigenlijk gezegde Deugd behoort dus onder het Goede, dat Verontwaardiging kan baren. Maar evenmin kan zij onder het Goede gebragt worden, dat den Nijd opwekt. Het is niet de weldadigheid, de eerlijkheid, de vlijt van X., om welke hij van Z. benijd wordt; neen, het is slechts de voorspoed, de achting, het vermogen, de roem, die X. zich door deze deugden verwerft, welke Z^s. wangen van nijd doen verbleeken. Want, stelt u voor, dat volstrekt niemand, buiten Z., van de loffelijke hoedanigheden van X. iets wist; dat dezelve ook in het allerminst aan X. geen voordeel aangebragt hadden, zoude Z. dan nog wel het verterende gif, dat aan zijne ziel en leven knaagt, bij zich omdragen? — Neen, ik herhale het nog eens, het is noch deugd, noch wijsheid, noch dergelijke goede hoedanigheden meer, die den Nijd opwekken; maar het geluk, de voorspoed (en wat men tot dergelijke soorten van het Goede of Nuttige al betrekken kan), waarvan zij soms de oorzaak zijn; — ziedaar, wat denzelven doet ontstaan!

Waarom spreekt ARISTOTELES in zijne bepaling van een smartelijk gevoel *tegen* of *tegenover Gelyken*? Daarom, omdat wij onze volstrekt meerderen, of hen, die geheel en al van ons verschillen, eigenlijk gezegd niet benijden. Of meent gij, dat gindsche arme Daglooner juist den rijken Man benijdt,

die hem in eene prachtige koets voorbijsnelt, en zich met de keurigste lekkernijen verzadigt, terwijl hij het dikwerf met een stuk droog brood, en eenen dronk water voor lief nemen moet? Neen, de Rijkaard is op een' veel te verren afstand van hem, dan dat hij hem zou kunnen benijden; maar zijn Buurman, die zijn gelijke is, die insgelijks met schop en spade den kost verdienen moet, doch wien het wat meer medeloopt, dan hem, deze is het, jegens wien om het glas bier, dat hij in staat is te betalen, een hevige Nijd gekoesterd wordt.

En ziedaar ook de reden, waarom Q. den Regtsgeleerde P. eenen grooten, maar den Dichter R. geenen Nijd toedraagt. Q. is namelijk Regtsgeleerde, maar geen Dichter. Dat die Man nu, die *eenen gelijken* beroepsstand met hem heeft, meer roem inoogst, dan hij, dit kan Q. niet met goede oogen aanzien; maar geheel en al onverschillig is het hem, al wilde men R. als Dichter onder eerekransen begraven. Immers, benijdt hij R. al eenigzins, dan is het weêr, omdat deze, schoon als Dichter hem geheel en al ongelijk, in jaren, in afkomst, in vermogen, enz. hem wederom eenigermate gelijk is. En zoo drukt de Krijgsman, die het lichtst andere Krijgslieden, de Hoogleraar, die het lichtst andere Hoogleraren, de Predikant, die het lichtst andere Predikanten benijdt, het zegel der waarheid op ARISTOTELES' gezegde, dat wij over het algemeen slechts Gelijken benijden, en tevens vlecht elk hunner eenen nieuwen eerekrans voor de onvergelykelijke scherpzinnigheid des grooten Wijsgeers.

ARISTOTELES zegt ten slotte in zijne bepaling, dat wij iemand om iets niet benijden, met het doel, dat zulks het onze, maar opdat het niet het zijne zij. Dit is ook geheel en al naar waarheid. Niet, dat zich met den Nijd niet de wensch, om hetgeen wij anderen misgunnen zelve te bezitten, zoude kunnen paren, en menigmaal gepaard gaat; maar dan is deze begeerte iets bijkomends, iets toevalligs, hetwelk niet in den aard van den Nijd zelve ligt opgesloten. Beiden zijn geheel op zich zelve staande dingen, gelijk men dan ook eene vurige begeerte kan hebben, om het eene of andere, dat het eigendom van dezen of genen is, te bezitten, zonder den Be-

zitter daarom nog te benijden; dat is, zonder een smartelijk gevoel te ontwaren, dat hij Bezitter is. A. bij v. brandt van verlangen, om den roem, dien B. verworven heeft, insgelijks te verkrijgen, maar hij misgunt daarom aan dezen laatste dien roem niet. C. integendeel kan volstrekt met geen goede oogen aanzien, dat zijn Buurman en Medekruidenier D. in zijnen winkel meer te doen heeft, dan hij. Dit veroorzaakt hem iederen dag verdriet, en doet hem zich van nijd verteren. Maar laat D. die meerdere nering eens verliezen, laat ze eens toevloeijen aan anderen, die C. niet kent, en dus ook niet benijden kan: fluks zal C., al heeft hij zelve geen en enkelen kalant meer gekregen, dan hij te voren had, zijn verdriet zien verdwijnen. De Voorspoed van D. zal hem niet meer in de oogen steken, en geene Afgunst zal zijne kaken meer geel verwen en doen verbleeken. Blijkt hieruit niet zonneklaar, dat men iemand niet om iets benijdt, opdat *dit iets het onze*, maar opdat zulks *het zijne niet zij?*

En dit is dan ook de reden, dat, wanneer het graf voor eenen, door kleine zielen benijden, Held, Staatsman, Wijsgeer, Dichter of wat hij zijn moge, zijne donkere deuren ontsloten heeft, de taal der afgunst en kwaadaardigheid eindelijk verstomt; niet, omdat die afgunstige, kleine zielen thans den roem bezitten, waarom zij den Ontslapene benijden; maar dewijl *hij* dien niet meer bezit, of ten minste, als Afgestorvene, nier meer schijnt te bezitten.

Zoo begon Italië eerst regt eendragtig kransen voor den schedel van haren TASSO te vlechten, toen de groote Dichter voor het licht der Zonne reeds lang zijne oogen had gesloten.

Pogingen te doen, om den Nijd, als zoodanig, op te wekken, zulks weet ik niet, of eenen Redenaar, ook met de beste oogmerken, wel geoorloofd zij. Des te geoorloofder en pligtmatiger is het echter voor hem, te trachten, om dien, zoo veel mogelijk, uit te roeijen. Tot beiden kunt gij eenige voorschriften vinden in eene treffende plaats uit het twee en vijftigste Hoofdstuk des tweeden Boeks van CICERO's werk: *over den Redenaar*, van welke plaats ik hier eene Vertaling

zal geven. „Ik twijfel er geen oogenblik aan, zegt CICERO, dat er geen zulk een heftige hartstogt zij, als de Nijd, en dat men niet minder te doen hebbe, om hem uit te roeijen, dan op te wekken. Het meest benijdt men zijne Gelijken of Minderen, en zulks, als men zich zelve in de laagte, met leede oogen integendeel hen in de hoogte bemerkt. Maar ook Meerderen worden dikwerf ten sterkste benijd, vooral, wanneer zij zich onbescheiden gedragen, en door de uitstekendheid van hun aanzien en geluksgoederen alle regtseverredigheid te buiten gaan. — Moeten deze aandoeningen nu aangevuurd worden, zoo weide men er ten sterkste over uit, hoe dit eene en andere (namelijk, hetgeen benijd wordt, aanzien, fortuin enz.) niet door deugd verworven is, maar zelfs door ondeugd en misdrijf; of wel, is het wezenlijk niet met oneer en dolzinnigheid verworven, zoo doe men gevoelen, dat 's mans verdiensten toch op verre na zoo groot niet zijn, als zijn trots en brooddronkenheid. Poogt men den Nijd weg te nemen, zoo toone men aan, met welk eene groote moeite en gevaar het benijde verkregen, en niet door den Benijde tot eigen, maar tot nut van anderen verzameld is; terwijl hij om den schijnbaar verworvenen roem, welk eene billijke belooning van gevaren deze ook zijn moge, zich zelfs niet eens veel bekreunt, ja, met versmading er op nederziet, en hem ter zijde stelt. En, daar de Nijdigaards talloos zijn, en deze ondeugd zeer algemeen is en zich overal vertoont, moet men vooral pogen, om de meening (waarin zij zich grondt) te verzwakken, door te doen zien, met welke bezwaren en ellende dat, in die meening zoo hooggestelde, geluk al vermengd zij.”

Voortreffelijke aanmerking! Voorzeker, menigeen zoude de Grooten en Rijken dezer aarde niet benijden, als hij wist, op hoeveel onrust, verdriet en zorgen hun aanzien en schatten te staan komen. Hoe treffend doet SHAKESPEAR dit gevoelen, als hij eenen van Englands Koningen zich in vele opzigten ongelukkiger, dan den minsten scheepsjongen, doet noemen, en met welke krachtige regels heeft onze VONDEL zoo iets dergelijks hier en daar aangeduid!

Ten slotte spreekt ARISTOTELES over den Nijver en de Verachting. De eerstgemelde wordt door hem bepaald, als: *een zeker smartelijk gevoel tegen (of tegenover) Gelijken van natuur over de zich vertoonende aanwezigheid van eeregoederen, die voor ons zelven bereikbaar zijn; — (en welk smartelijk gevoel ontstaat) niet omdat zij de hunne, maar omdat zij ook niet de onze zijn.*

De juistheid ook dezer bepaling zal u, bij een weinig nadenken, dadelijk duidelijk worden, vooral wanneer gij haar met die van den Nijd vergelijkt. Nijd en Nijver zijn geene geheel ongelijksoortige hartstogten, ofschoon de eerste verfoeijelijk, de tweede in vele opzichten hoogst loffelijk zij. Beiden hebben dit met elkander gemeen, dat zij een onaangenaam gevoel veroorzaken. Immers, de onrust, die de Nijverige KABEL op de scholen gevoelt, omdat zijn makker WILLEM hem in bekwaamheden, en in daardoor verworven eer voorbijstreeft, geeft hem evenmin eene genoegelijke gewaarwording, als die, welke de ziel des Nijdigen RUDOLFS vervult. Wel is zij niet zoo verterend, zoo hartvergiftigend, als de laatste; maar aangenaam is zij toch nimmer. — Hieruit blijkt dus in de eerste plaats, hoe gepast ARISTOTELES den Nijver, evenzeer als den Nijd, een zeker smartelijk gevoel genoemd heeft. Maar, waarover gevoelt men Nijver? Over het Goede, dat een ander bezit en wij niet bezitten. Doch welke soort van het Goede? Ook over gezondheid, bij voorbeeld, bloot op zich zelve beschouwd? Ook over rijkdom, bloot als rijkdom genomen, en niet in betrekking gedacht tot eer en aanzien, die hij geeft of geven kan? Ook over deugd, bloot als deugd beschouwd, niet als de moeder van eer? Ook over wetenschappelijken roem, zoo oneindig groot, dat wij overtuigd zijn van dien nimmer te kunnen bereiken? Neen! — Geen knaap is op school nijverig op eenen anderen knaap alleen daarom, omdat de andere eene gezonder maag heeft, dan hij. — Niemand is nijverig op den rijken HARPAX, die een millioen in de wereld bezit, maar om zijne gierigheid van elkeen veracht wordt. De reusachtige geleerdheid van B. en zijne verworvene eer maken zijnen vriend R. niet nijverig; want deze gevoelt, dat hij nimmer in staat is, zich tot

zulk eene hoogte te verheffen Hieruit zien wij weder, hoe naar waarheid ARISTOTELES in zijne bepaling spreekt van eeregoed of eeregoederen, van een goed, waar men om geëerd wordt, en te gelijker tijd van een zoodanig Goed, dat wij zelve kunnen bereiken. Immers, dat de kleine WILLEM door zijn vlug leeren zooveel meer roem verwerft, dan zijne makkers, ziedaar de reden, waarom de jeugdige KABEL, die gevoelt, dat hij het toch ook zoo ver zoude kunnen brengen, najverig is, en al zijne pogingen inspant, om ook die eer te verwerven.

Vraagt men, op wie men over het algemeen najverig is, zoo ligt het antwoord hierop al weder in de voortreffelijke bepaling des Griekschen Wijsgeers (dien Prins van alle Bepalers!) opgesloten. Hij spreekt toch van een smartelijk gevoel omtrent of tegenover gelijken van natuur. Immers, ook hier geldt hetgeen ARISTOTELES ten aanzien van den Nijd heeft aangemerkt, dat er namelijk altijd eene zekere gelijkheid tusschen den Nijdigaard en den Benijde vereischt wordt. Zonder deze gelijkheid toch, (en bepaaldelijk wel eene gelijkheid van natuur of van aard) zal ook de Najver niet ligt plaats hebben. Ziet, hoe de Latijnsche schoolknaap niet najverig zijn zal op de uitmunters in eene hoogere, maar in zijne eigene klasse! Ziet, hoe de Regtsgeleerde niet naar den roem des Geneesheers, maar naar dien zijns mederegtsgeleerden zal haken! Ziet, hoe het jeugdige Meisje niet in Najver zal ontsteken om de bekwaamheden der bedaagde Huismoeder, maar om de talenten harer Gespelen en Vriendinnen! Schijnen er al uitzonderingen te dezen aanzien te zijn, zij verzwakken den algemeenen regel niet. En ook deze uitzonderingen zijn meestal schijnbaar; want zelfs ongelijke personen, tusschen welke Najver plaats grijpt, zijn dikwerf, wat het voorwerp des Najvers en hunnen aard of natuur betreft, elkander gelijk. Van den grooten Griekschen Geschiedschrijver THUCYDIDES verhaalt men (volgens VOSSIUS) dat hij, nog een kleine knaap zijnde, den Geschiedschrijver HERODOTUS, bij de Olympische spelen, ten aanhooren van geheel Griekenland, deszelfs Geschiedverhalen hoorde voorlezen, en over de toejuichingen en den roem, dien HERODOTUS inoogstte, zoo naj-

verig werd, dat hij in tranen uitbarstte. Welk eene gelijkheid was er, vraagt gij misschien, tusschen dit Jongske en den veel ouderen, lang volwassenen Geschiedschrijver? Hoe konde het kind over den Man najverig zijn? Ik antwoord: daarom, omdat het kind in aanleg, in natuur, in geschiktheid tot het vervaardigen van Historische tafereelen reeds in zich eene overeenkomst met HERODOTUS gevoelde, door de verhevenheid van zijnen jeugdigen geest reeds een voorgevoel had van de groote bekwaamheden, die zich eenmaal in hem ontwikkelen zouden; kortom omdat hij zich (zoo als de Duitschers het zouden noemen) niet als een bloed, maar als een geestverwant van den Vader der Geschiedschrijvers aanzag. Bij den roem toch, door Worstelaars en Wagenmenners behaald, zal hij wel geenen traan gestort hebben. — Ook was het HERODOTUS zelf, die uit de smarte des knaaps den Vader deszelfs toekomstige grootheid voorspelde. Te wel toch gevoelde hij, dat zulk een Najver niet dan in eene ziel, gelijk aan de zijne, konde opgewekt worden. „Ik wensch er u geluk mede, OLORTS,” zeide hij: „dat gij zulke kinderen hebt! Deze uw zoon bezit eene ziel, geheel en al van verlangen naar wetenschap geprikkeld.” —

Ten slotte moet ik er u nog opmerkzaam op maken, dat de Grieksche Wijsgeer den Najver een smartelijk gevoel enz. noemt, *niet omdat anderen, maar omdat wij ook niet bezitten*. Hierin, namelijk, verschilt de Najver geheel en al van den Nijd, met welken men dien in het Spraakgebruik te onregt wel eens verwart. De Nijdigaard gunt, zoo als wij zagen, deze of gene zaak aan anderen niet. Met den wensch, om zelf haar te bezitten, heeft zijne drift (geheel en al in haren eigenen aard beschouwd, en voor zoo ver zij niet met andere hartstogten gepaard gaat) niets te maken, en daarom is zij des te schandelijker. Ook is daarom (opdat ik u hier in het voorbijgaan opmerkzaam op make) ons Nederlandsche woord *Afgunst* zeer nadrukkelijk en juist. Geheel anders is het met den Najver gelegen. Door dezen misgunnen wij anderen het geluk niet, hetwelk ons ontbreekt. Wij wenschen slechts dat geluk, die eere mede deelachtig te worden. Gelijk de Nijd

dus een hartstogt is van lage gemoederen; gelijk de Nijd tot het plegen der verfoeijelijkste daden iemand kan aansporen; gelijk de Nijd eenen WINKELMANN, eenen PERGOLESE en anderen, onder den moorddolk van Italiaansche Bandieten deed vallen: aldus is de Nijver eene gewaarwording van groote zielen; aldus doet de Nijver de ongelooflijkste pogingen inspannen, om dien roem te verwerven, welken wij zien, dat anderen te beurt valt; aldus is de Nijver met alle andere deugden en loffelijke hoedanigheden bestaanbaar; aldus dooft de Nijver de heilige vlam der vriendschap niet uit, welke de verstijvende adem des Nijds geheel en al uitblaast; aldus is de Nijver eene drift, van welke het grootste voordeel in alle betrekkingen des levens getrokken kan worden, indien hij slechts noch overspannen wordt, noch een onwaardig doel heeft.

Doch, ik verval tot uitweidingen, die het bestek dezer Voorlezingen verre weg te buiten gaan. Maar zoo zaakrijk, zoo scherpzinnig en juist is ARISTOTELES, dat men over eene enkele bepaling van hem uren lang zoude kunnen spreken.

Hoe een Redenaar den Nijver moet opwekken, valt door het gezegde genoegzaam in het oog, en zal ik u, bij eene andere gelegenheid, door voorbeelden, uit stukken van Wel-sprekendheid genomen, nog duidelijker maken.

Te gelijker tijd, dat ARISTOTELES over den Nijver handelt, spreekt hij met een woord over die aandoening, welke geheel en al tegen haar indruischt, de Verachting namelijk. Ik acht het echter onnoodig, hierbij langer stil te staan.

Op deze wijze nu, heeft de groote Grieksche Wijsgeer de voornaamste driften en aandoeningen der menschelijke ziel nagespoord. Waarlijk, geen Ontleedkundige heeft ooit het geheele zamenstel, de verschillende deelen, de kleinste spieren en vezelen van een menschelijk ligchaam duidelijker aan het gezicht vertoond, dan de scherpzinnigheid des Griekschen Wijsgeers den geheelen aard en de Natuur onzer hartstogten, in hunne verborgenste roersels en springvederen, ontwikkeld heeft, en ons al het raderwerk, dat het kunstig werktuig der menschelijke ziel in beweging brengt, heeft aange-

wezen. Veel laat zich voor het overige nog zeggen over den tijd en de plaats, wanneer en waar een Redenaar op het hart en de aandoeeningen zijner Hoorders werken moet; over de maat, die hij hierin moet houden; over de voorbehoedsels, die hij hierbij moet nemen; over het gewigtige vereischte, dat men, om te roeren, zelve geroerd moet zijn, of ten minste zich zorgvuldig wachten voor den schijn van geheel het tegenovergestelde; over de onderwerpen, die zich al of niet voor eene hartstogtelijke behandeling schikken, en een aantal andere soortgelijke punten meer. Wij besparen zulks echter tot het oogenblik, dat wij het Slot of de Toepassing van eene Redevoering beschouwen zullen. Immers, het Hartstogtelijke hoort in den regel dáár het meeste te huis, en wij hebben ook in ons Handboek dáár ter plaatse de gezegde stukken meer bijzonder aangeroerd.

Ten slotte nog van dit allervlugtigst overzigt van de leer der Hartstogten, zij het mij vergund, uit vossrus het volgende staaltje ten bewijze aan te halen, hoezeer de Ouden zich overal, waar zij op de Hartstogten wilden werken, bevljigtiden, om zich zelve in eene zekere hartstogtelijke stemming te verzetten. Zelfs Tooneelspelers deden hiertoe hun best, gedachtig der les van den Redekundigen *QUINCTILLIANUS*: wilt gij roeren, zoo wees vooral zelf geroerd! Dus hield zekere *POLUS*, in de rol der *ELECTRA* van *SOPHOCLES* te voorschijn tredende, in stede van het schijnbaar gebeente van *ORESTES* (broeder van *ELECTRA*, om wiens vermeenden dood zij weeklaagt) het ware en wezenlijke gebeente van zijnen eigen geliefden Zoon in handen, dien hij weinige dagen te voren verloren had. Het gezigt nu dezer treurige overblijfselen vervulde hem met zulk eenen weedom, dat zijne jammerklagen door den geheelen Schouwburg weêrgalmden, en alle Aanschouwers tot in de ziel roerden. Zoo roerde deze dan, door zelf geroerd te wezen. En was het niet juist ook ten gevolge van zelve zoo getroffen te zijn, dat meermalen zekere Vaderlandsche Tooneelkunstenaresse, wier naam altijd onvergetelijk zal blijven, na het voordragen eener hartstogtelijke rol, zich even afgemat bevond, als of zij in eigen persoon

al de aandoeningen en de woeling der driften, welke zij slechts nabootste, had ondervonden? Voor het overige doet het hier aangemerkte geene afbreuk aan het gegronde van SHAKESPEARS gulden les, die ook voor den Redenaar der behartiging oyerwaardig is: Behoudt in den storm der driften eene zekere kalmte! — Anders toch loopt gij gevaar van, bij uwe mondelijke voordragt, te schreeuwen, in plaats van te spreken, afkeer en walging door uwe gebaren te verwekken, in plaats van door dezelve te roeren en te treffen, ja van de Toehoorders in lagchen te doen uitbarsten, waar gij door het krachtige en aandoenlijke uwer taal hun de tranen in de oogen meendet te lokken.

ACHTSTE VOORLEZING,

OVER § 102.

„In de derde plaats bragt men bij de Ouden tot de *Vinding* de kennis der Zeden, dat is, van datgene, hetwelk, tegen de hartstogten overgesteld, meer den aard zelve en het geheele karakter des menschen uitmaakt.

Men achtte het voor eenen Redenaar noodzakelijk, om hiermede naauwkeurig bekend te zijn, dewijl hij naar den gezegden aard zijner Toehoorders den gang zijner redenering inrigten, en bij v. tot Ouden van dagen op deze, tot Jongelingen op gene wijze spreken moest.

ARISTOTELES inzonderheid heeft dit Stuk niet minder scherpzinnig, dan dat der Hartstogten, behandeld. Hij onderzoekt, ten gevolge van welke oorzaken de karakters der menschen verschillend gewijzigd zijn; hoe dezelve (in het algemeen beschouwd) verschillen ten gevolge van het onderscheid van gemoedshebbelikheden, hartstogten, regeringsvorm, onderdom, geluksgoederen en andere dergelijke zaken. De schilderingen, die hij hierbij geeft, van hetgeen bij v. het eigenaardige in het geheele bestaan, de wijze van denken en handelen der Jeugd, in tegenoverstelling van die des Ouderdoms; der Rijken, in tegenoverstelling van die der Armen; der Magtigen, in tegenoverstelling van die der Minvermogenden enz. uitmaakt, zijn werkelijk meesterstukken van vernuft, scherpzinnigheid en oordeel.

Te gelijker tijd onderzocht men bij de Ouden, hoedanig het gemoedsbestaan en karakter eens Redenaars zelve zijn moest, waarbij men de hoofdvereischten van hetzelfde tot voorzigtigheid, braafheid en welwillendheid bragt.”

Het derde Stuk, mijne Heeren! dat door de Ouden tot de *Vinding* gebragt werd, is, zoo als gij uit de voorgelezene § gehoord hebt, de kennis der Zeden, of van datgene, hetwelk het karakter van den geheelen Mensch uitmaakt, en dat ten gevolge van jaren, geslacht, stand, betrekking enz. zeer verschillend zijn kan. De leer der Hartstogten doet ons het gemoed in onrust, die der Zeden in rust kennen. Uit de laatste komen de eerste voort, gelijk uit de eerste ook weêr

de laatste. De Jongeling bij v. is geneigd tot Toorn. Dit maakt een' grondtrek van zijn karakter, als Jongeling, uit. Deze opvliëgendheid maakt hem echter van den anderen kant weêr meer onvatbaar voor eenen heimelijken, onverzoenbaren Wrok, welke laatste ligter bij lieden van meer gevorderde jaren zal aangetroffen worden. En zoo wijzigt dus zijn Jongelingsaanleg de hartstogten, en wordt weêr door deze laatsten gewijzigd. Dit eene en andere nu, zeiden de Ouden, moet een Redenaar weten. Hij moet het karakter, de geneigdheden, de driften, de begrippen, de vooroordeelen van iederen leeftijd, van iederen stand, van iedere maatschappelijke betrekking kennen, opdat hij den Grijsaard kunne onderrigten, roeren en overtuigen, met redenen, die op den Grijsaard; den Jongeling met redenen, die op den Jongeling; den Rijke met redenen, die op den Rijke; den Gemeenebestgezinde met redenen, die op den Gemeenebestgezinde het meest vermogen zullen. En, ofschoon veel van dit alles hem door de Natuur, als van zelve, geleerd wordt, is het echter geenszins in ARISTOTELES belagchelijk, maar integendeel zijner verwonderlijke scherpzinnigheid overwaardig, dat hij zulks in een zeker wetenschappelijk stelsel heeft zoeken te brengen, en over hetgeen tot de verschillende karakters der Menschen betrekking heeft eenige wenken pogen te geven, die op zich zelve reeds onze aandacht dubbel verdienen.

U, wat de naauwkeurige ontwikkeling van dit alles betreft, tot den Griekschen Wijsgeer zelve verwijzende, zal ik slechts trachten u een kort overzicht van zijn Onderrigt in dezen, voor zoo ver het namelijk in het tweede Boek zijner Redekunst voorkomt, te geven, en door enkele staaltjes over de voortreffelijkheid van hetzelfde te doen oordeelen.

In de eerste plaats geeft ARISTOTELES te kennen, dat hetgeen hij Zeden noemt, maar dat zich misschien het best door het woord Karakter zoude laten vertalen, voortgebracht en gewijzigd wordt door vier dingen, namelijk door de Hartstogten, door de Gemoedshebbelikheden, (zoo als ik het Grieksche *ἡθῶν*, het Ciceroniaansche *habitus* het liefst vertalen zoude) en waaronder hij deugden en ondeugden verstaat,

door de verschillende Leeftijden, en door Geluksbeschikkingen. De twee eerste dingen gaat hij met stilzwijgen voorbij, als reeds elders door hem behandeld, (de hartstogten namelijk, zoo als wij zagen, even te voren, de deugden en ondeugden in zijne zedekundige schriften). Hij bepaalt zich dus bij de schildering van het verschillende karakter, dat de Leeftijden, en het Geluk of de Geluksbeschikking te wege brengen. De Leeftijden verdeelt hij in drie: in jeugd, middelbare jaren, en ouderdom. Onder de dingen, die men als uitvloeiselen van Geluks- of Lotsbeschikking beschouwen moet, spreekt hij van adeldom of hooge geboorte, rijkdom, magt, (of het tegenovergestelde van dit eene en andere) en in het algemeen van voorspoed en tegenspoed.

Om u over de meesterhand, welke wij in de karakterschetsen, die ARISTOTELES, bij de behandeling der gezegde verschillende punten, ophangt, te doen oordeelen, zal ik pogen van twee dezer Grieksche Originelen eene Nederlandsche Kopij te geven; namelijk van de Karakterschetsen der Jeugd en des Ouderdoms. Verwacht eene getrouwe, maar geene te stijf letterlijke, en soms, duidelijkheidshalve, eene eenigzins omschrijvende vertaling!

Op de volgende wijze beschrijft ARISTOTELES het karakter van Jonge lieden:

„Jonge lieden (zegt hij) zijn begeerziek van aard, en gereed ook, om datgene, naar hetwelk zij wenschen en streven, ten uitvoer te brengen. Onder de lichamelijke of zinnelijke begeerten zijn zij het meest onderhevig aan de liefdedriften, die hen geheel en al beheerschen. In hunne begeerten zijn zij wispelturig en vervelen zich ras, zoodat zij, het eene oogenblik hevig naar iets verlangende, in het daarop volgende het reeds moede zijn. Hun willen en begeeren toch is meer vurig, dan aanhoudend, eveneens, als honger en dorst bij vermoeiden. Zij zijn opvliegend, en gereed, om naar die driftvervoering te handelen. Ligtelijk stuiven zij dus op in toorn. Hunne eerzucht toch laat hun niet toe, om het minste blijk van minachting over het hoofd te zien, maar doet hen elke belediging hoog opnemen. Zijn zij eer-, nog meer zijn

zij zegezuchtig. (Ik denk, dat ARISTOTELES bedoelt: begeerig, om over anderen te heerschen, anderen geheel en al te overwinnen, en over hen den meester te spelen.) De Jeugd toch haakt naar uitstekendheid boven anderen, en iets zoodanigs nu is in de zege, of in het overwinnen en beheerschen van anderen gelegen. Deze beide driften treft men dus ook meer bij hen aan, dan dat zij geldgierig zijn zouden, welk laatste zij ook des te minder daarom zijn kunnen, omdat zij nog geene behoefte ondervonden hebben, zoo als de Spreuk van PITTACUS op AMPHIARAUS luidt: Zij zijn ook niet kwaad-, maar goedaardig, want zij hebben nog niet veel boosheid gezien. Tevens zijn zij ligtgeloovig, dewijl zij nog niet veel bedrogen zijn geworden. Zij laten zich ook licht door hoop streelen. Immers zij zijn, gelijk door wijn verhitte lieden, warm en vurig van gestel, (waardoor namelijk, wil ARISTOTELES zeggen, de vlugge omloop des bloeds, opgeruimdheid en luchthartigheid bevorderd worden) en tevens hebben zij nog weinig teleurstelling ondervonden, zoodat zij hierdoor meestentijds in eene blijde hoop leven. De Hoop toch behoort tot het Toekomstige, de Herinnering tot het Voorledene — en voor Jonge lieden is de Toekomst lang, het Voorledene kort. In dien vroegen leeftijd meenen zij dus niets zich te herinneren, alles te hopen te hebben. Ten gevolge van het gezegde zijn zij licht te bedriegen, daar zij zich zoo spoedig door de hoop laten streelen. — Jonge lieden zijn ook kloekmoedig en onversaagd. Immers, zij zijn opvliegend, en hopen licht, waarvan het eerste de vrees verbant, het tweede het zelfvertrouwen opwekt. Geen Toornige toch (op het oogenblik namelijk, dat hij zulks in de volle kracht van het woord genoemd mag worden) is bevreesd, en iets goeds te hopen baart een zeker zelfvertrouwen. — Zij zijn ook zedig en schaamachtig. Immers, zij houden nog geene andere dingen voor Edel en Schoon, dan die er in het algemeen voor gehouden worden, en het openlijke gevoelen heeft hun dus ten wet en regel gestrekt. — Jonge lieden zijn ook hooghartig. Zij zijn toch nog niet ter neêrgedrukt door het leven, en hebben nog geene ondervinding van al deszelfs behoeften.

Hooghartigheid nu bestaat hierin, dat men zich zelve groote dingen waardig keurt, hetwelk wederom eene eigenschap is van hem, die ligt hooft. (Immers, naar mate men meent, dat alles ligt te verkrijgen is, naar die mate zal men ook het *beste* voor zich ligt verkrijgbaar waven.) Kiezen moetende, zullen zij eerder het Edele en Schoone, dan het Nuttige doen. Zij leven toch nog meer naar de inspraak van hun hart, dan naar koele berekening. Het Nuttige nu wordt berekend, het Edele en Schoone behoort tot de Deugd. Jonge lieden zijn ook meer vriend- en makkerlievend, dan Menschen van eenen ouderen leeftijd. Zij beminnen toch de gezelligheid, en berekenen niets naar eigenbaat en voordeel, ook hunne Vrienden dus niet. — Feilen zij, zoo feilen zij tegen CHILONS voorschrijft aan, altijd in het hevige en buitensporige. Alles doen zij overmatig. Zij beminnen overmatig; zij haten overmatig, en zoo gaat het met al het overige. Zij meenen toch, en beweren stijf en sterk alles te verstaan, en daarom is alles bij hen overmatig. Zij beleedigen meer, om iemand smaad, dan hem eigenlijk gezegd kwaad te doen. Medelijdend zijn zij ook, doordien zij iedereen voor braaf en beter houden, dan hij is. (Herinnert u hier de voortreffelijke bepaling van het Medelijden, die wij hierboven op bladz. 158 en 159 uit ARISTOTELES hebben aangehaald.) Zij meten toch anderen af naar hunne eigene schuldeloosheid, en dus wanen zij, hetgeen onverdiend aan anderen overkomt, zelve te lijden. Zij zijn ook lachlievend, en uit dien hoofde boertig. Boert toch is eene beschaaftde soort van schimp. Zoodanig nu is het karakter van Jonge lieden.”

Wat zegt gij van zulk eene karakterschets? Is niet ieder trek er in die van eenen Meester, en draagt niet alles het kenmerk en zegel der hoogste waarheid? Met welk eene diepe menschenkennis wordt de oorsprong en de oorzaak van iedere neiging, van elken heerschenden hartstogt, die der Jeugd eigen is, aangewezen, zoodat wij ten duidelijkste gevoelen, dat een jong Mensch, ten gevolge van den geheelen aanleg zijner natuur, zijner jaren, zijner weinige ondervinding, over het algemeen zoo, en niet anders wezen moet en kan.

Ik zeg: over het algemeen; want gij gevoelt wel, dat ARISTOTELES hier het eigendommelijke opgeeft, dat *meestal* der Jeugd eigen is, zonder hiermede te willen beweren, dat op zijne algemeene regels geene uitzonderingen bij dezen of genen Enkeling of *Individu* zouden kunnen gevonden worden. — Gij zelve behoeft in de zamenleving de oogen maar eens rond te slaan, om hier en daar Vlasbaarden als Grijsaards, en Grijsaards als Vlasbaarden te ontdekken. En welk eene eenvoudigheid, welk eene volslagene onopgesmuktheid, welk eene droogheid, zoude men schier zeggen, maar te gelijker tijd welk eene natuurlijke bevalligheid, welk eene duidelijkheid, welk eene kracht en beknoptheid, welk eene puntigheid van Stijl! Het is de taal van het koele, maar in zijne koelheid tot op den bodem van alles doordringende verstand, hetwelk tot het koele verstand spreekt, en aan hetzelfde zijne scherpzinnige opmerkingen mededeelt. Het is eene taal, die het ware afdruksel is van den Geest, welke zich in haar uitdrukt, en die, bij het leerkundige doel, dat hij, die haar bezigt, voor oogen heeft, en in het algemeen hier in hare soort, op haren tijd, op hare plaats even fraai en gepast is, als in andere opzigten de zwierigste en schitterendste schrijftrant van eenen CICERO en anderen.

Na de Jeugd met zulke duidelijke trekken afgeschilderd te hebben, doet ARISTOTELES zulks even juist en natuurlijk, wat den Ouderdom betreft.

„De Ouden nu, zegt hij, en Afgeleefden hebben over het algemeen eene geardheid, die het tegenovergestelde is van het bovengenoemde. Doordien zij toch zoo lange jaren hebben geleefd, dikwerf bedrogen zijn geworden, dikwerf gedwaald, en de meeste dingen slecht bevonden hebben, bevestigen zij niets stellig meer, ja, houden dit vol ten aanzien van alles, en doen dit veel sterker, dan wel behoorde. Zij *vermoeden* slechts, maar *weten* niet, en terwijl zij allerlei bedenkingen en zwarigheden opperen, komen zij altijd met een: *misschien*, en *mogelijk* te voorschijn. In dien toon toch spreken zij over alles, over niets stellig. Zij zijn ook kwaadluimig of knorrig van aard. Door kwaadluimigheid versta ik, dat men alles op

het ergste uitlegt en opneemt. Voorts zijn zij achterdochtig uit ongeloovigheid, en ongeloovig ten gevolge hunner ervaring. Uit dien zelfden hoofde beminnen, noch haten zij sterk, maar beminnen, volgens BIONS voorschrift, als of zij zouden haten; haten, als of zij weêr zouden beminnen. Ook zijn zij kleinmoedig, daar het Leven hen ter nedergedrukt heeft, en zij begeeren derhalve niets groots, niets uitstekends, maar slechts levensonderhoud. Zij zijn insgelijks niet milddadig, want hetgeen zij bezitten bestaat eeniglijk (volgens hun' waan, bedoelt ARISTOTELES) uit het allernoodwendigste, (waarvan zij dus, wil hij zeggen, niets meenen te kunnen missen) en te gelijker tijd weten zij, bij ondervinding, hoe moeilijk het verkrijgen of bezitten, hoe gemakkelijk het kwijt raken is. — Al mede zijn zij angstvallig en vooruit vrezende. Zij zijn toch het tegenovergestelde van Jonge lieden; want, zijn deze laatsten warm en vurig, zoo zijn zij koud of bekoeld. De Ouderdom zelve baande aan de angstvalligheid of bevreesdheid bij hen dus den weg. Vreeze toch is niets anders, dan eene soort van koude of verkleuming. Zij beminnen het leven, en zulks het meest, nu het bij hen op het einde loopt; maar juist, dewijl men een afwezig goed begeert, begeeren zij datgene, hetwelk hun ontbreekt. (ARISTOTELES bedoelt het leven, dat hun spoedig zal ontbreken.) Tevens zijn zij in eene hoogere mate eigenlievend, dan behoort. Ook dat toch is eene soort van kleinmoedigheid. En juist door deze Zelfliefde leven zij meer, dan betamelijk is, voor het Nuttige, dan voor het Schoone of Edele. Het Nuttige toch maakt bij hen het eigenlijk gezegde Goede uit; het Edele is niets meer, dan het Edele. Zij zijn voorts meer schaamteloos, dan schaamachtig. Doordien zij toch het Edele en het Nuttige niet op gelijken prijs stellen, bekreunen zij zich luttel om den schijn. (Om den schijn van hetgeen Schoon en Edel is, wil ARISTOTELES zeggen; want Schaamte is niets anders, dan eene zekere leuze, mag ik het zoo eens heeten, van het gevoel voor het Edele en Schoone.) — Al mede hopen zij niet ligt, ten gevolge hunner ondervinding. De meeste zaken toch (weten zij) zijn slecht, en dus stellen zij zich altijd het ergere voor, te meer,

daar zij vreesachtig zijn. Dus leven zij meer in de Herinnering, dan in de Hoop. Weinig toch is hetgeen hun nog rest van het leven, veel hetgeen er reeds van weg is. De Hoop nu heeft tot het Toekomende, de Herinnering tot het Vooredene betrekking. Dit is ook de reden hunner Snapachtigheid. Zij praten toch onophoudelijk van hetgeen gebeurd is, en verheugen zich in het herdenken hiervan. — Zij worden wel vinnig, maar krachteloos driftig. Der zinnelijke begeerlijkheden zijn zij deels afgestorven, deels zijn deze zwak bij hen. Zij zijn dus luttel begeerziek, en handelen niet uit zinnelijken lust, maar uit winzucht. Daarom schijnen soortgelijke lieden ook ingetogen. De zinnelijke begeerlijkheden toch zijn bij hen verdwenen, en zij zijn slechts der winzucht onderdanig. Zij leven meer naar berekening, (van het Goede), dan dat zij juist uit hunnen aard goed zouden zijn. Berekening toch behoort tot het Nuttige; uit den aard goed te zijn is der Deugd (of der innerlijke zielskracht) eigen. Zij beledigen, om wezenlijk kwaad te doen, niet bloot versmadingshalve. — Ook Grijsaards zijn medelijdend, niet echter om dezelfde reden, als Jonge lieden. De laatsten zijn het uit menschlievendheid; zij zijn het uit zwakheid. Elk leed van een ander oordeelen zij, dat hun ook kan overkomen. Dit nu is eene eigenschap des Medelijdenden. (Vergelijkt hetgeen wij hierboven op bladz. 159 over het Medelijden gezegd hebben.) Daarom zijn zij ook klaagachtig, en noch scherts-, noch lachlievend. Lachlievendheid en klaagachtigheid toch zijn tegenovergestelde dingen. (ARISTOTELES wil met zijne gewone Dialektische korthed van redeneren zeggen: als men het eene niet is, dan moet men noodzakelijk dat zijn, wat er juist het tegenovergestelde van is; is men dus in den nadrukkelijksten zin des woords geen liefhebber van vrolijkheid, dan kan het niet anders, of men moct een beminnaar van droefgeestigheid en klaagachtigheid wezen; is men het half en half, dan zal men ook het tegenovergestelde half en half zijn). Dit nu is de geaardheid van Jonge en Oude lieden. En daar zij alles, hetwelk in overeenkomst met hen zelve en hun karakter gezegd wordt, gunstig opnemen, is het ook

duidelijk genoeg, hoe zij, wanneer zij zelve spreken, zich in hunne personen en de taal, die zij voeren, zullen voordoen."

Ziedaar op welk eene wijze de scherpzinnige Grieksche Wijsgeer de Ouden van dagen afschetst! Voorzeker, de trekken zijn hier niet zoo bevallig, als die, met welke de Jeugd zich in zijn vlugtig tafereel vertoont; maar de waarheid en het gelijkende, die er in vele opzigten in heerschen, zal geen kenner van Menschen over het hoofd zien. Ik zeg in vele opzigten; want, dat er somwijlen wat te donkere omtrekken in de Schets, die ARISTOTELES van de Bedaagden ophangt, gevonden worden, zoude ik niet geheel en al durven tegenspreken. Ten minste ik geloof, dat men in ons Vaderland zeer vele uitzonderingen op de regelen des Wijsgeers te dezen aanzien zoude kunnen aantreffen.

Na eenige korte aanmerkingen over den Middelbaren leeftijd, gaat ARISTOTELES over tot de beschouwing van den invloed, dien Geluksgoederen op de zeden en de geaardheid der Menschen uitoefenen. Hij geeft dus eene Schets der geaardheid van Lieden van aanzien en hooge geboorte, van die der Rijken, van die der Magtigen, en van die der Gelukkigen in het algemeen.

De tijd verbiedt mij echter ook hier den Griekschen Wijsgeer te volgen; weshalve ik u uitnoodig, om, zoo het voorgezette proefje der door hem opgedischte letterkundige Ge-regten uwen smaak gestreeld heeft, eene verdere soortgelijke kitteling bij ARISTOTELES zelve te zoeken. Dit geldt ook ten aanzien van eenige andere punten, welke tot het onderwerp van de Geaardheid en de Zeden der Menschen gebragt kunnen worden. Immers, die Geaardheid is ook onderscheiden, naar gelang der verschillende soorten van Regeringsvormen, onder welke de Menschen leven. Over het algemeen bij v. zal het karakter van Gemeenebestgezinden of Republiken anders gewijzigd zijn, dan dat van een Volk, hetwelk eeuwen lang onder het bestuur eens Alleenheerschers of Monarchs geleefd heeft. En beiden zullen nog weêr verschillen van de Inwoners eens lands, in hetwelk sin's onheugelijke tijden een zoogenaamde Aristokratische Regeringsvorm bloeide. Ook de Oligarchische wijze van bestuur komt

hier in aanmerking, welke namelijk, volgens ARISTOTELES, in zoo ver verschilt van de Aristokratische, dat oorspronkelijk door de Oligarchie de Regering van Weinigen en Vermogenden, door de Aristokratie die van Weinigen en Edelen, of Voortreffelijken, Besten, verstaan werd. Over dit eene en andere handelt ARISTOTELES echter niet ter plaatse, waar hij in het algemeen de Geaardheid en de Zeden beschouwt, en waaruit wij de Schetsen, die hij van de Jeugd, den Ouderdom en de Mannelijke jaren geeft, genomen hebben; maar hij spreekt er over, deels in het acht en twintigste Hoofdstuk van het eerste Boek zijner Redekunst, (dáár namelijk, waar hij over de Beraadslagende soort van Welsprekendheid handelt) deels in zijne Staatkundige Schriften. Wij hebben zulks hierboven reeds met een enkel woord gezegd, en verwijzen u derhalve verder (dewijl deze Voorlezingen niets, dan wegwijzingen, en geene, alles tot in alle kleinigheden toe omvattende, Verhandelingen zijn, noch zijn kunnen) daarhenen.

Eenige aanmerkingen over het verschil van karakter, dat door landaard en landstreek te wege wordt gebragt, kunt gij (om van nieuweren niet te spreken) bij VOSSIUS vinden in het vierde Hoofdstuk des tweeden Boeks zijner Redekundige lessen.

Wat het karakter of gemoedsbestaan betreft, voor zoo ver het door de deugd of ondeugd gewijzigd wordt, hierover verwijst ons ARISTOTELES (zoo als wij reeds zeiden) naar elders. Hier komen dan, namelijk, en zijne zedekundige schriften in aanmerking, en hetgeen hij, handelende over de Deugd, of het Loffelijke en Eerzame, (het doel en middelpunt van allen lof, en dus dat der Aantoonende Welsprekendheid,) in zijne Rhetorische Schriften hierover gezegd heeft. Dit onderwerp is hierboven door ons behandeld.

Bij de beschouwing, voor het overige, van hetgeen men de Zeden, de Geaardheid of het Karakter noemt, spreekt men ook van de zeden, die een Redenaar zelve hebben moet, opdat hij in hetgeen hij zegt, geloofd kunne worden. Men wil dus, (gelijk wij in het Handboek zeiden) dat Voorzigtigheid of Wijsheid, Braafheid en Goedwilligheid bijzonder in hem uitblinken. Zal iemand toch met hetgeen hij voor-

draagt zijn doel treffen, zoo is het niet genoeg, dat hij gepaste denkbeelden, gronden en bewijzen wete te vinden, dat hij de hartstogten der menschen kenne, dat hij met hun verschillend gemoedsbestaan, aard, karakter, zeden, of hoe men het noemen wil, bekend zij; maar hij zelve moet ook voordeelig bekend staan, en in hetgene hij zegt zich bekend maken, als een Redenaar, die en verstandig het woord voert, en het eerlijk meent, en genegenheid en goedwilligheid betoont, om ten beste zijner Hoorders, gelijk ook van hetgeen voor hen van belang is, te spreken, en zich hierbij hunne gunst en achting te verwerven. Vooral geldt zulks, naar het oordeel van ARISTOTELES, (in het eerste Hoofdstuk des tweeden Boeks zijner Redekunst,) in de Beraadslagende soort van Welsprekendheid, waarin de Redenaar, als Aan- of Afrader van iets, optreedt. Immers is hierbij, of zijne bekwaamheid, of zijne eerlijkheid, of zijne goede gezindheid verdacht, zoo zullen ook zijne beste raadgevingen niet gevolgd worden. Wat nu al tot de gezegde goede hoedanigheden behoore, op wat wijze een Redenaar deze ten toon moet spreiden, en hoe hij zijnen Toehoorders eenen goeden dunk van zich zelve kunne inboezemen: hiervan moet, volgens ARISTOTELES, de kennis geput worden, deels uit de leer van deugd en ondeugd in het algemeen, deels uit de beschouwing der menschelijke hartstogten en aandoeningen, onder welke Liefde en Goedwilligheid eene voorname plaats bekleeden. Van het eene en andere, voor zoo ver het tot de Redekunst betrekking heeft, is hierboven reeds met een woord gesproken, en wij zullen gelegenheid hebben, om in het vervolg, wanneer wij de Regeling of Rangschikking beschouwen, over sommige punten, hiertoe behoorende, nog wel iets uaders te zeggen. Misschien vinden wij dan ook nog wel aanleiding, om meer in het bijzonder het eene en andere aan te stippen over de hoedanigheden en zeden, die in eenen Pleitbezorger moeten uitblinken; een onderwerp, waarover de beroemde Romeinsche Redekundige QUINCTILIANUS zulke uitmuntende aanmerkingen gemaakt heeft, en dat door niemand zoo volledig, als door hem, behandeld is geworden.

Dit dus moge, voor het tegenwoordige, genoeg zijn, om u van de leer der Redekundigen over hetgeen zij Zeden, Geaardheid of Karakter noemen, een kort overzicht te geven. Dat dit onderwerp, niet alleen voor eenen openlijken Redenaar, maar ook voor elkeen, wien het om menschenkennis te doen is, als ten hoogste belangrijk beschouwd moet worden, gevoelt gij van zelve. Ook de Dichter, vooral de Treurspel- of Blijspeldichter, mag hier bij de Ouden, en vooral bij ARISTOTELES, wel ter schole gaan. Wat toch kan het ons baten, dat Tooneelpersonaadjes hunne denkbeelden en gewaarwordingen in de sierlijkste verzen uitboezemen, als de taal, welke hun in den mond gelegd wordt, noch met hunne jaren, noch met hun karakter, noch met hunnen stand, noch met de aandoening of drift, die uit hen moet spreken, overeenstemt? Zij mogen, even als zoo vele Romanhelden, eenen tijd lang de groote menigte, en onder haar zelfs kundigen behagen: op den duur zullen zij, ten spijt van hunne hoogdravende en sierlijke taal, elkeen, die nadenkt, belachelijk voorkomen, daar toch alles, wat onnatuurlijk is, dáár, waar men Natuur verwacht, mishaagt. Tooneelpoëzij nu moet altijd in de laatste gegrondvest blijven, hoe hoog zij zich voor het overige in het Rijk der Idealen verheffen moge. Zij moet naar de Faam bij VIRGILIUS gelijken, die, schoon het hoofd in de wolken verbergende, echter met de voeten de aarde beroert. — Zij moet even als de honderdjarige eik des wouds zijn, wiens kroon, hoog in het blaauw der lucht, door het zuiverste zonnegoud verguld wordt; maar wiens wortelen nogtans diep en donker in het aardrijk blijven vastgehecht. Hetgeen hier van de Tooneelpoëzij in het bijzonder gezegd is, geldt ten aanzien van meer soorten der Dichtkunst. Ik wil deze kunst voorzeker zoo min, als iemand hier te Lande, ten allen tijde en overal tot het bloot Werkelijke bepaald hebben; maar wenschte integendeel in onze Poëzij soms wel eens wat meer Verbeeldingsspel, soms wat meer van dat Romantische, dat men in die der Grieken, der Latijnen, der Italianen, der Engelschen en Duitschers, en tevens dat men in eene zuster der Poëzij, in de Schilderkunst, aantreft.

Schildert men echter, als Dichter, nu eenmaal wezens af, die onmiddellijk uit het werkelijke leven genomen zijn, dan moet men ook altijd der Waarheid en Werkelijkheid, voor zoo veel de Poëtische waardigheid zulks gedooft, getrouw blijven, en ons geene Menschen uit de Maan voor Menschen van onze Planeet, de Aarde, verkoopen. De Jongeling, die geheel en al, tegen alle Natuurlijkheid aan, op het Tooneel, als een Grijsaard, spreekt en handelt, is even belagchelijk, als de Dwerg, dien men ons voor eenen Reus, als de Reus, dien men ons voor eenen Dwerg zoude willen uitventen. Ziedaar, waarom de gcheele Oudheid HOMERUS vergood heeft, omdat hij, voor zoo ver hij menschelijke daden bezingt, zijnen Helden ook de menschelijkste, de natuurlijkste, en met den tijd, waarin zij leefden, allerovereenkomstigste karakters gegeven heeft, zoodat uit zijn Gedicht een schat van ervaring te putten is; maar ziedaar ook de reden, waarom een MILTON, en een KLOPSTOCK alle eere waardig zijn, omdat zij, Engelen en Duivelen schilderende, hen zoodanig hebben doen voorkomen, als zij, naar het denkbeeld, dat onze verbeelding zich van zulke wezens maken kan, te voorschijn komen moesten. Ik spreek hier in het algemeen, zonder sommige feilen, die men in het bovengemelde opzigt aan deze twee groote Dichters te laste legt, te willen vergoelijken.

Hiermede besluiten wij de Voorlezingen over die §§ van ons Handboek, welke over de *Vinding* handelen. Wij herhalen ten slotte, dat wij slechts eenige Hoofdpunten aangevoerd hebben, en dat gij deze lessen voor niets minder, dan voor uitgewerkte Verhandelingen over dit onderwerp hebt aan te zien. Doch het doel, hetwelk ik er mede op het oog had, zal bereikt worden, indien zij u slechts eenigzins opmerkzaam gemaakt hebben op het veelvuldige voortreffelijke, dat er in dit opzigt bij de Ouden wordt aangetroffen, en den lust bij u opwekken, om uit die bronnen van kennis en wetenschap uwen dorst naar deze laatstgemelde te lesschen. Dringend blijve u zulks aanbevolen.